СЛОВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ

Фахове загальнодержавне науково-практичне
та науково-методичне юридичне видання

ISSN 2707-6849

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)

№ 4 (33) 2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ОНИЩУК Микола Васильович, ректор Національної школи суддів України, заступник голови робочої групи з питань розвитку законодавства про організацію судової влади та здійснення правосуддя Комісії з питань правової реформи, д. ю. н., заслужений юрист України, *шеф-редактор журналу (Україна)*

ВОЛОШИН Юрій Олексійович, декан факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, д. ю. н., професор, Україна, заслужений юрист України, *голова Редакційної колегії (Україна)*

БАТЛЕР Вільям Еліот, професор Школи права Університету штату Пенсильванія, професор порівняльного права Університетського коледжу Лондона, закордонний член Національної академії наук України та Національної академії правових наук України (США)

БАХМАЙЄР ВІНТЕР Лорена, професор кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету університету Комплутенсе (Королівство Іспанія)

БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна, завідувач відділу правового забезпечення ринкової економіки Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), д. ю. н., професор (Україна)

БЕРЗІН Павло Сергійович, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. ю. н. (Україна)

БЛАЖІВСЬКА Оксана Євгенівна, член Вищої ради правосуддя, д. ю. н. (Україна)

БОБРОВНИК Світлана Василівна, завідувач кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. ю. н., професор (Україна)

БУРІБАЄВ Ермек, завідувач кафедри юриспруденції Казахського національного педагогічного університету імені Абая, доктор юридичних наук, професор (Республіка Казахстан)

ГЕТМАНЦЕВ Данило Олександрович, голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, професор кафедри фінансового права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), президент Асоціації податкових радників, член Європейської асоціації податкових професорів, д. ю. н., професор (Україна)

ГОРДОВЕНКО Віктор Валентинович, суддя Конституційного Суду України, член Консультативної ради європейських суддів, секретар Консультативної ради голів судів при Вищій раді правосуддя, викладач Національної школи суддів України, д. ю. н., професор, заслужений юрист України (Україна)

ГРИЩУК Оксана Вікторівна, професор кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, д. ю. н., професор (Україна)

ГРИНЮК Володимир Олексійович, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. ю. н., доцент (Україна)

ІЛЬКОВ Василь Васильович, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), д. ю. н., професор (Україна)

КАТЕРИНЧУК Катерина Володимирівна, професор кафедри приватного та публічного права навчально-наукового інституту права та сучасних технологій навчання Київського національного університету технологій та дизайну, д. ю. н., доцент (Україна)

КІБЕНКО Олена Рувімівна, суддя Великої Палати Верховного Суду, д. ю. н., професор (Україна)

КОВАЛЬСЬКИЙ Віктор Семенович, президент видавничої організації ТОВ «Юрінком Інтер», д. ю. н., професор (Україна)

КОПИЛЕНКО Олександр Любимович, народний депутат України, академік Національної академії наук України, академік Академії правових наук, д. ю. н., професор (Україна)

КОСТИЦЬКИЙ Василь Васильович, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, д. ю. н., професор, *заслужений юрист України (Україна)*

КОСТРУБА Анатолій Володимирович, професор кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, д. ю. н., професор (Україна)

КРАВЕЦЬ Ірина Мирославівна, доцент кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к. ю. н. (Україна)

КРАВЧУК Володимир Миколайович, суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, член Ради суддів України, д. ю. н., професор (Україна)

КУХАРЄВ Олександр Євгенович, професор кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, викладач Національної школи суддів України, д. ю. н., доцент (Україна)

ЛЕВЧЕНКО Катерина Борисівна, Урядова уповноважена з питань гендерної політики, д. ю. н., професор (Україна)

МАЙДАНИК Роман Андрійович, завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України, д. ю. н. професор (Україна)

МАХІНЧУК Віталій Миколайович, старший науковий співробітник Інституту приватного права і підприємництва, д. ю. н., доцент (Україна)

МЕЛЬНИК Роман Сергійович, професор кафедри адміністративного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, д. ю. н. (Україна)

МЕЛЬНИЧУК Ольга Федорівна, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, д. ю. н. (Україна)

МУЗИКА-СТЕФАНЧУК Оксана Анатоліївна, заступник начальника відділу Служби Державного секретаря Міністерства охорони здоров'я України, д. ю. н., професор (Україна)

НУСБЕРГЕР Ангеліка, директор Інституту східно-європейського права Кельнського університету, д. ю. н., професор (Німеччина)

РАДЗИВІЛЮК Валерія Вікторівна, професор кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка д. ю. н., професор (Україна)

САВЧИН Михайло Васильович, викладач Національної школи суддів України (за сумісництвом), директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету, д. ю. н., професор (Україна)

СМОКОВИЧ Михайло Іванович, голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, д. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ТВАРОНАВІЧІЄН Агне, директор Інституту публічного права університету М. Ромеріса (Литовська Республіка)

ФУЛЕЙ Тетяна Іванівна, начальник відділу Національної школи суддів України, к. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ЦУРКАН Михайло Іванович, заступник директора тестологічного центру Національної школи суддів України, суддя Вищого адміністративного суду України у відставці, к. ю. н., заслужений юрист України (Україна)

ШАМРАЙ Оксана Василівна, начальник відділу Національної школи суддів України, к. ю. н., *відповідальний секретар Редакційної колегії* (Україна)

ШЕМШУЧЕНКО Юрій Сергійович, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, професор, дійсний член (академік) НАН України та НАПрН України, д. ю. н., заслужений діяч науки і техніки України (Україна)

ШУКЛІНА Наталія Георгіївна, проректор з науково-дослідної роботи Національної школи суддів України, к. ю. н., професор, заслужений юрист України (Україна)

ЮРОВСЬКА Галина Валентинівна, суддя Конституційного Суду України, викладач Національної школи суддів України, к. ю. н. заслужений юрист України (Україна)

ЗМІСТ

ПРОВІДНА СТАТТЯ НОМЕРА

Микола ОНИЩУК.

Інновації суддівської освіти в Україні: стратегія розвитку на 2021–2025 роки..... 6

ПРАВА ЛЮДИНИ

Юрій ВОЛОШИН, Наталія МУШАК.

Вплив практики Європейського суду з прав людини на реалізацію принципу
гендерної рівності в Україні..... 17

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Ігор ДІОРДІЦА.

Сучасний правовий зміст оптимізації напрямів адміністративно-правового
регулювання державної кібербезпекової політики 31

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Олена АНТОНЮК, Юлія ПАВЛЮЧЕНКО.

Забезпечення балансу інтересів у спорах щодо обов’язковості профілактичних
щеплень..... 43

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Олена ГУБСЬКА.

Особливості реалізації дискреційних повноважень суб’єктами владних
повноважень і вибору судами способу захисту під час здійснення
адміністративного судочинства 58

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Наталія АНТОНЮК.

Диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх..... 76

Наталія КРУСІР.

Кримінологічний аналіз булінгу, його види, ознаки та способи запобігання 88

Артем ЛІСОВИЙ.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері порушення авторського права в мережі інтернет 98

ПОДАТКОВЕ ПРАВО**Віктор БАЗОВ.**Контрольовані іноземні компанії (CFC/KiK):
поняття та принципи оподаткування 110**СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СУДДІВСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ на 2021–2025 роки 120****ІНФОРМАЦІЙНО–АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ 126****НОВИНИ 156**

УДК 347.962

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-1

Микола ОНИЩУК,
*ректор Національної школи суддів України,
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України,
шеф-редактор журналу
ORCID: 0000-0002-0588-0540*

ІННОВАЦІЇ СУДДІВСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НА 2021–2025 РОКИ

Зміни в сучасному глобалізованому світі, нові соціокультурні умови та технологічні досягнення зумовлюють необхідність постійної адаптації, підвищення якості та конкурентоспроможності освіти. Не є винятком і сучасна суддівська освіта, до якої, як до освіти дорослої високопрофесійної аудиторії, ставляться підвищені вимоги. Модернізація і розвиток суддівської освіти мають набути випереджального безперервного характеру, гнучко реагувати на потреби суддівської аудиторії.

В Україні єдиною установою, уповноваженою здійснювати підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя, є Національна школа суддів України (далі також – НШСУ). Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII [1] НШСУ, будучи державною установою, здійснює спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді; підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах; періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації; проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя; підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;

проведення наукових досліджень з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства; вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів; науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя. НШСУ реалізує покладені на неї завдання як у центральному офісі в Києві, так і в п'яти регіональних відділеннях, розташованих у Львові, Одесі, Чернівцях, Дніпрі та Харкові.

В Україні обов'язок суддів проходити навчання не рідше одного разу на три роки є нормативним і встановлюється в обсязі 40 академічних годин. Таке навчання здійснюється у формі обов'язкових тренінгів та тренінгів залежно від індивідуальних потреб судді: відповідно до необхідності вдосконалення знань, вмінь і навичок судді; з урахуванням досвіду, рівня і спеціалізації суду, де він працює.

Основні стандарти змісту та організації проведення навчальних заходів для суддів і кандидатів на посаду судді та їх відповідність новітнім міжнародним практикам організації й проведення заходів суддівської освіти визначені Концепцією національних стандартів суддівської освіти [2]. Реалізація вказаної Концепції та Стратегії розвитку Національної школи суддів України на 2016–2020 роки сприяли досягненню поставлених цілей і завдань щодо підвищення професійного рівня розвитку суддів та інституційного розвитку установи.

На сьогодні підготовка суддів і кандидатів на посаду судді здійснюється за єдиними вимогами із залученням суддів усіх інстанцій та юрисдикцій, є системною, всебічною та практично орієнтованою, заснованою на інноваційних методологічних підходах з урахуванням трьох вимірів – знань, умінь та навичок, ставлення та цінностей.

Процес підготовки суддів спрямовано на досягнення безперервності в навчанні, максимальне врахування освітніх потреб і прагнень суддівського корпусу та впровадження освітніх інновацій. За останні роки значно розширено каталог тренінгів для суддів, їх тематика постійно оновлюється. Підготовка висококваліфікованих суддівських кадрів спрямована на верховенство права під час здійснення правосуддя, забезпечення єдності судової практики та узгодженості з рішеннями Європейського суду з прав людини.

Складовою методології суддівської освіти в Україні є також і Київські рекомендації про зміст та методологію суддівської освіти з питань застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини [3], схвалені Міжнародною регіональною конференцією високого рівня (грудень 2019 р.). У вказаних Рекомендаціях наголошено, що навчання з тематики Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Європейської соціальної хартії та, зокрема, щодо практики Європейського суду з прав людини, вимог до виконання його рішень та їх ефективного впровадження в національну правову систему мають бути невід'ємною частиною навчальних програм для майбутніх суддів (первинна підготовка) та чинних суддів (постійне навчання).

В освітню доктрину НШСУ також увійшли два орієнтаційні навчальні курси для переможців конкурсу на заняття вакантних посад суддів Верховного Суду у 2017 та 2019 роках. Вказані навчальні курси були спрямовані на вдосконалення знань та вироблення навичок для належного виконання повноважень суддів касаційної інстанції, мали на меті допомогти суддям усвідомити роль судді касаційної інстанції, закладену судовою реформою.

Складовою освітньої системи НШСУ став орієнтаційний навчальний курс для новопризначених суддів Вищого антикорупційного суду. Курс спрямований на зміцнення компетентностей суддів з питань боротьби з корупцією, застосування законодавства, процедур і кращих міжнародних практик, розвиток навичок управління розглядом складних справ, колегіальної роботи, удосконалення спроможностей, у тому числі щодо протидії політичному та іншому впливу.

Поширення коронавірусу COVID-19 і введення карантинних обмежень внесло корективи в методи і форми суддівської освіти. Беручи до уваги ряд звернень судів, суддів та працівників апаратів судів і зважаючи на епідеміологічні обмеження у березні 2020 року, Національна школа суддів України перейшла на онлайн-формат проведення заходів підготовки суддів, працівників апаратів судів, засідань робочих груп, круглих столів, конференцій, семінарів-практикумів тощо.

Саме в дистанційній формі НШСУ у співпраці з проєктами міжнародної технічної допомоги провела онлайн-підготовку суддів Верховного Суду, яка проходила у рамках тижневої програми підтримання кваліфікації суддів цього суду і включала п'ять навчальних сесій. У рамках цієї підготовки проведена онлайн-конференція «Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи». Про зацікавленість широкої суддівської аудиторії у цьому навчальному заході свідчить те, що участь у ньому взяли понад 550 суддів, науковців, правозахисників й представників громадських об'єднань. Уже в поточному році із залученням провідних українських та іноземних експертів НШСУ провела онлайн-підготовку суддів Вищого антикорупційного суду.

Як відомо, складовою освіти в системі правосуддя є і підготовка працівників апаратів судів, де спостерігається збільшення інтенсивності проведення навчальних заходів, запровадження нових актуальних тем (психологічної адаптації до професійної діяльності, управління персоналом, комунікація, функціонування єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи тощо). Окрім очних тренінгів, проведення яких тимчасово обмежене, навчальний процес відбувається із застосуванням платформи дистанційного навчання, на якій розміщено каталог електронних навчальних курсів, доступних як для суддів, так і працівникам апаратів судів. З огляду на карантинні обмеження в НШСУ розроблена дистанційна платформа проведення такого навчання, яка включає в себе альтернативні форми навчання: інтерактивні лекції, семінари-практикуми, навчальні відеоролики, відеолекції та відеоконференції, вебінари.

Одним із компонентів, який сприяв виведенню підготовки суддів і працівників апаратів судів на новий рівень, став проєкт «Електронна школа», засобами якої забезпечується автоматизація освітнього процесу, впровадження засобів інтерактивності в навчанні, функціонування електронної бібліотеки з базами навчальних матеріалів, онлайн-доступ до освітніх ресурсів і результатів навчальних заходів, створення електронних реєстрів слухачів та викладачів Національної школи суддів України, анкет-відгуків суддів за результатами проходження тренінгів.

Водночас сучасні реалії, розвиток законодавства та національної судової практики, адаптація кращих європейських стандартів та освітні запити і потреби суддівського корпусу передбачають необхідність подальшого удосконалення суддівської освіти. На сьогодні ключовим завданням є розширення тематики та варіативності форм навчальних продуктів, гнучкості та динамізму у їх використанні, вироблення навичок навчання та викладання в дистанційному режимі та форматі онлайн, удосконалення тренінгових та альтернативних форм і методів навчання суддів, зокрема щодо права суддів обрати тренінг залежно від своїх потреб, на основі вже існуючого досвіду та з урахуванням тенденцій і темпів розвитку освітніх інновацій, процесів глобалізації та розвитку інформаційного суспільства.

З метою подальшого розвитку системи підвищення професійного рівня суддів, конкретизації основних шляхів реалізації концептуальних ідей та поглядів на розвиток суддівської освіти, що закладені у Концепції національних стандартів суддівської освіти, 18 грудня 2020 року Науково-методична рада Національної школи суддів України затвердила Стратегію розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки [4] (далі – Стратегія), що визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована діяльність НШСУ.

Розбудова системи суддівської освіти в сучасних умовах вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль і ресурсів на розв’язанні гострих проблем, серед яких найбільш актуальними є: незавершеність судової реформи; кадровий дефіцит у судах першої та апеляційної інстанцій, як наслідок – надмірне навантаження на чинних суддів; низька суспільна довіра до правосуддя; проблеми незалежності та неупередженості в діяльності суддів; надмірна заформалізованість процесуального законодавства; проблеми доступу до правосуддя та виконання судових рішень; повільне здійснення інформатизації в системі судочинства.

Метою Стратегії визначено удосконалення стандартів та якості суддівської освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства і забезпечення професійного та особистісного розвитку судді з урахуванням індивідуальних потреб. Якісна суддівська освіта розглядається як необхідна умова здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий суд, гарантованого Конституцією і законами України та міжнародними договорами.

Зважаючи на вищезазначене, серед стратегічних напрямів розвитку суддівської освіти в Україні визначено:

- інституційний розвиток Національної школи суддів України;

- удосконалення Національних стандартів суддівської освіти;
- модифікація початкової суддівської освіти (спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді);
- використання новітніх форм і методів навчання в суддівській освіті;
- запровадження інституту наставництва для новопризначених суддів;
- розробка комплексної навчальної програми для працівників Служби судової охорони.

При визначенні напрямів інституційного розвитку враховані попередні досягнення та результати роботи Національної школи суддів України. Зокрема, з метою посилення викладацької спроможності НШСУ у попередні роки вже сформовано команду суддів-тренерів (викладачів) очних та дистанційних навчальних курсів, безперервно здійснюються заходи щодо ротації (поновлення) викладацького складу, формування їх резерву. З цією метою для тренерського складу проводяться методологічні тренінги та тренінги по викладанню навчальних курсів. Для сприяння процесу кваліфікаційного оцінювання суддів та проведення конкурсів на заміщення вакантних посад створено та інституціоналізовано структурний підрозділ «Тестологічний центр», який забезпечив підготовку понад 35 тисяч тестових питань для складення анонімного письмового тестування та сотень практичних завдань. У НШСУ функціонують наукові відділи, які проводять дослідження з питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства, вивчають міжнародний досвід організації та діяльності судів, здійснюють науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя. З метою сприяння підвищенню рівня професійної психологічної компетентності суддівських кадрів та їх адаптивності до вимог суддівської діяльності в НШСУ функціонує відділ науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів. У 2020 році журнал НШСУ «Слово Національної школи суддів України» підтвердив свою відповідність високим фаховим вимогам та потрапив до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Подальший інституційний розвиток Національної школи суддів України передбачає комплексне зміцнення потенціалу закладу суддівської освіти за допомогою вивчення та впровадження досвіду суддівських шкіл країн Європейського Союзу та Північної Америки в навчання суддів та кандидатів на посаду судді, імплементації міжнародних правових стандартів підготовки суддів, створення умов для розвитку сучасних засобів навчання (науково-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо) та електронізації освітнього процесу. Реалізація вказаних цілей неможлива без розвитку міжнародної співпраці, зокрема, щодо впровадження кращого іноземного досвіду врахування комплексного інтегративного підходу в навчальні заходи для суддів та кандидатів на посаду судді.

Впроваджуючи Національні стандарти суддівської освіти, ми також орієнтуємось на подальше оновлення змісту суддівської освіти на основі компетентнісного

підходу залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. При розробці та викладанні навчальних курсів з урахуванням трьох вимірів (знання, уміння та навички, цінності та ставлення) буде підвищено вагу ціннісної складової та врахування соціального контексту здійснення правосуддя. У планах:

- подальший розвиток інноваційності суддівської освіти;
- упровадження систем моніторингу якості суддівської освіти та удосконалення системи регулярного оцінювання суддів за підсумками підготовки;
- розвиток психологічної складової у підготовці суддів та кандидатів на посаду судді;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації тренерів (викладачів).

Маючи досвід широкого застосування тренінгів при підготовці висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя, Національна школа суддів України і надалі вдосконалюватиме форми та методи навчання. Заплановано розширення варіативності тематик навчальних продуктів, включно із запровадженням міждисциплінарних та міжвідомчих практик навчання (судді, прокурори, адвокати, помічники суддів тощо), розвиток дистанційного навчання, заохочення та більш широке використання навчальних заходів у режимі реального часу (онлайн), включаючи запровадження змішаного навчання (поєднання очної та дистанційної форм), створення онлайн-каталогу доступних навчальних курсів і можливості для їх обрання, розробку стандартизованих вимог та методичних рекомендацій для проведення онлайн-тренінгів і семінарів.

Саме завчасна розробка дистанційних навчальних курсів і онлайн-лекцій дали змогу задовольнити попит у онлайн-навчанні у час нових викликів, пов'язаних із карантинними обмеженнями через поширення коронавірусу COVID-19. Здобутий нами досвід викладання в онлайн-форматі сприяв подальшій діджиталізації освітнього процесу, що дозволяє збільшувати його гнучкість і динамізм.

Популярність дистанційних навчальних курсів продовжує зростати, оскільки цей формат навчання дає змогу слухачам у зручний для них час опрацьовувати міні-лекції, переглядати відеоматеріали і виконувати практичні завдання, розроблені для самостійного застосування отриманих знань на практиці та набуття відповідних вмінь і навичок. Ще однією перевагою є можливість обговорення на форумі з колегами актуальних проблем та отримання від викладачів консультацій з тематики навчальних курсів. На відміну від традиційних форм організації підготовки в аудиторії, у процесі дистанційного навчання використовується віртуальне навчальне багатосуб'єктне середовище, де кожен слухач має можливість брати активну участь у спільній побудові знань і досягненні навчальних цілей. Також дедалі більшої популярності набувають відеозаняття, які розміщені на офіційному YouTube каналі Національної школи суддів України.

У 2017–2018 роках НШСУ провела спеціальну підготовку (початкова суддівська освіта) – 665 кандидатів на посаду судді. Навчання майбутніх суддів проведено відповідно до інноваційної навчальної програми, яка розроблена з урахуванням кращого світового досвіду та європейських стандартів, відображених у Висновку № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях [5]. Метою підготовки було формування у кандидатів на посаду судді практичних навичок та вмінь у застосуванні закону і веденні судового засідання, зміцнення рівня їх теоретичних знань у прикладному аспекті.

Навчання майбутніх суддів відбувалося у форматі тренінгів із використанням інтерактивних методів навчання та поєднувалося зі стажуванням у судах і ознайомчими візитами до органів прокуратури та органів досудового розслідування, адвокатських об'єднань.

До системи спецпідготовки вперше впроваджено інститут наставництва (коучингу). Кожен майбутній суддя мав індивідуального суддю-наставника (коуча), який ділився досвідом, «секретами» професії, допомагав оволодіти практичними навичками діяльності судді, планував, організовував і контролював проходження стажування.

Стратегія розвитку Національної школи суддів України на 2021–2025 роки передбачає заходи з модифікації початкової суддівської освіти (спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді), які охоплюють розширення засобів і форм спеціальної підготовки на основі використання кращого іноземного досвіду, удосконалення нормативно-правового регулювання спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, розширення можливостей стажування кандидатів на посаду судді в установах-партнерах, а також імплементацію в суддівську освіту навчальних модулів із вивчення іноземних мов (англійської, французької, німецької), поновлення та поглиблення відповідних знань.

Також, на нашу думку, необхідним є запровадження інституту наставництва для новопризначених суддів, що передбачає не тільки законодавче унормування механізму наставництва, що має регулювати зміст, методику та організацію наставництва в судах, а й розробку методичних рекомендацій для відбору суддів-наставників та проведення їх підготовки в НШСУ за попередньо розробленими методичними та навчальними матеріалами.

У зв'язку зі створенням у 2019 році Служби судової охорони перед НШСУ постало завдання з підготовки співробітників вказаної Служби. Так, у 2020 році Національна школа суддів України розпочала активну підготовку співробітників Служби судової охорони шляхом проведення відповідних навчальних заходів у регіональних відділеннях Національної школи суддів України як для співробітників Служби, так і для керівників її структурних підрозділів.

У наших планах і розробка комплексної навчальної програми для працівників Служби судової охорони, яка передбачає визначення навчальних потреб працівників, впровадження локального регулювання змісту та організації підготовки, розробку нових навчальних курсів та підготовку тренерів (викладачів).

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що Національна школа суддів України поставила перед собою амбітні плани щодо розвитку суддівської освіти, які відповідають викликам сьогодення. Досвід реалізації Концепції національних стандартів суддівської освіти та Стратегії розвитку Національної школи суддів України на 2016–2020 роки засвідчив, що нам вдалося успішно реалізувати практично всі стратегічні напрями розвитку суддівської освіти у визначені строки. Досягнення суддівської освіти України належно оцінені суддівським співтовариством та міжнародною спільнотою, наші здобутки активно обговорюються та впроваджуються у роботу закладів суддівської освіти іноземних країн. Про це свідчить і те, що НШСУ є членом Міжнародної організації суддівської освіти (ІОІТ), яка об'єднує 136 закладів освіти для суддів і прокурорів із 85 країн світу, та Лісабонської мережі, що об'єднує навчальні суддівські інституції 46 держав – членів Ради Європи, а з червня 2018 року набула статусу асоційованого члена Європейської мережі суддівської освіти.

Згідно з Оцінкою судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 року та відповідністю реформи стандартам і рекомендаціям Ради Європи у період з 2014 року докладено значних зусиль для поліпшення рівня підготовки суддів. Вдалося створити систему навчання, яка відповідає європейським стандартам і сприяла підвищенню якості системи правосуддя. Постійна підготовка суддів є всеохопною за своїм змістом, пропонуючи широкий спектр тем не тільки щодо правових знань, а й щодо комунікативних навичок. Всі ці правила та їх реалізація повністю відповідають європейським стандартам [6].

Підходи Національної школи суддів України до навчального процесу загалом є перспективними й для закладів вищої освіти та організацій, які здійснюють професійне навчання. Переконалися, що спільними зусиллями нам вдасться й надалі розвивати та модернізовувати суддівську освіту і досягти визначених у Стратегії розвитку Національної школи суддів України на 2021–2025 роки цілей. Така освіта є складовою і запорукою демократичного розвитку суспільства і правової держави, відновлення високозначущої ролі суду.

Перелік використаних джерел

1. *Про судоустрій і статус суддів: Закон України у ред. від 02.06.2016.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20160602>
2. *Концепція національних стандартів суддівської освіти: Додаток 5 до Регламенту НШСУ, затвердженого наказом від 24.06.2016 № 34.* URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>
3. *Київські рекомендації про зміст та методологію суддівської освіти з питань застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики*

Європейського суду з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1579601605kyiv%20recommendations%20UKR%20rev.pdf>

4. Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки: схвалена на засіданні Науково-методичної ради Національної школи суддів України 18.12.2020, протокол № 6. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1608632048СТРАТЕГІЯ_18.12_HMP.pdf

5. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, схвалений 27.11.2003 URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>

6. Оцінка судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 року та відповідність реформи стандартам і рекомендаціям Ради Європи. Консолідований документ. Квітень 2019 р. URL: <https://rm.coe.int/assessment-consolidated-ukr/168094dfe7>

References

1. *On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine*, ed. from 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20160602> [ukr.]

2. *The concept of national standards of judicial education: Annex 5 to the Regulations of the NSSU, approved by the order of 24.06.2016 № 34*. URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/about/symbols/> [ukr.]

3. *Kyiv recommendations on the content and methodology of judicial education on the application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the case law of the European Court of Human Rights and the implementation of decisions of the European Court of Human Rights*. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1579601605kyiv%20recommendations%20UKR%20rev.pdf> [ukr.]

4. *Strategy for the development of judicial education in Ukraine for 2021–2025: approved at the meeting of the Scientific and Methodological Council of the National School of Judges of Ukraine on December 18, 2020, minutes № 6*. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/1608632048 STRATEGY_18.12_HMP.pdf [ukr.]

5. *Opinion of the Consultative Council of European Judges 2003 4 (2003) of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the proper training and development of judges at national and European level, approved on 27 November 2003* URL: <https://court.gov.ua/inshe / mss /> [ukr.]

6. *Assessment of judicial reform in Ukraine for the period from 2014 to 2018 and compliance of the reform with the standards and recommendations of the Council of Europe. Consolidated document. April 2019* URL: <https://rm.coe.int/assessment-consolidated-ukr/168094dfe7> [ukr.]

ОНИЩУК М. Інновації суддівської освіти в Україні: стратегія розвитку на 2021–2025 роки.

У статті висвітлюється сучасний стан інституційного розвитку Національної школи суддів України та визначено перспективи подальшого розвитку суддівської освіти в Україні. Окреслено стратегічні напрями розвитку суддівської освіти на 2021–2025 роки, серед яких: інституційний розвиток Національної школи суддів України, удосконалення Національних стандартів суддівської освіти, модифікація початкової суддівської освіти (спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді), використання новітніх форм і методів навчання в суддівській освіті, запровадження інституту наставництва для новопризначених суддів та розробка комплексної навчальної програми для працівників Служби судової охорони.

Ключові слова: суддівська освіта, Національна школа суддів України, підготовка суддів, тренінгова форма навчання, спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді, підготовка працівників апаратів судів.

ОНИЩУК Н. Инновации судейского образования в Украине: стратегия развития на 2021–2025 годы.

В статье отражено современное состояние институционального развития Национальной школы судей Украины и определены перспективы дальнейшего развития судейского образования в Украине. Очерчиваются стратегические направления развития судейского образования на 2021–2025 годы, среди которых: институциональное развитие Национальной школы судей Украины, усовершенствование Национальных стандартов судейского образования, модификация начального судейского образования (специальной подготовки кандидатов на должность судьи), использование новейших форм и методов обучения в судейском образовании, введение института наставничества для новоназначенных судей и разработка комплексной обучающей программы для работников Службы судебной охраны.

Ключевые слова: судейское образование, Национальная школа судей Украины, подготовка судей, тренинговая форма обучения, специальная подготовка кандидатов на должность судьи, подготовка работников аппаратов судов.

ONISCHUK M. Innovations of judge education in Ukraine: development strategy for 2021–2025.

There are modern institutional development of National school of judges of Ukraine status and the prospects of further development of judge education are certain in Ukraine are reflected in the article. An author outlines strategic directions of development of judge education on 2021–2025, among that: institutional development of National school of judges of Ukraine, improvement of the National standards of judge education, modification of primary judge education (special preparation of candidates on justiceship), use of the newest forms and methods of educating in judge education, introduction of institute of tutorship for newly appointed judges and development of complex tutor for the workers of Service of judicial guard.

Inculcating the National standards of judge education, National School of Judges of Ukraine is oriented on the further updating of maintenance of judge education on based on competence approach depending on experience of judges, level and specialization of court, and also taking into account their individual necessities. At development and teaching of educational courses weight of the valued constituent and taking into account of social context of realization of justice rises taking into account three measuring (knowledge, ability and skills, values and relations). In the plans of National School of Judges of Ukraine: further development of innovativeness of judge education, introduction of the systems of monitoring of quality of judge education and improvement of the system of regular evaluation of judges on results preparation, development of psychological constituent in preparation of judges and candidates on justiceship, improvement of the system of preparation, retraining and in-plant training of coaches (teachers).

National School of Judges of Ukraine works on expansion of variability subjects of educational products, inclusive with the input of interdisciplinary and interdepartmental practices of studies (judges, public prosecutors, advocates, helpers of judges and others like that), development of the controlled from distance studies, encouragement and more deployment of educational events real-time (on-line), including the input of the mixed studies (combination of eye and controlled from distance forms), by creation of online-catalogue of accessible educational courses and possibility for their electing, by development of the standardized requirements and methodical recommendations for realization of online-training and seminars.

Keywords: judge education, National school of judges of Ukraine, preparation of judges, training form of educating, special preparation of candidates on justiceship, preparation of workers of vehicles of courts.

УДК 341. 24: 341.1 (4)

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-2

Юрій ВОЛОШИН, декан факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-6665-5005

Наталія МУШАК, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0001-6310-2272

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРИНЦИПУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Досягнення ґендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства є однією з основних умов розв'язання соціальних та економічних проблем. Утвердження ґендерної рівності представляє собою процес масштабної культурної трансформації, що змінює функціонування традиційних суспільств, сприяючи водночас розвитку демократичних інститутів.

Важливе значення питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків для України зумовлене тим, що наша держава є учасницею всіх основних міжнародних та європейських регіональних угод у сфері прав людини. Це пов'язано як із загальним зобов'язанням України сприяти повазі до прав людини й основних свобод та їх дотриманню, так і з тим, що для України вагоме значення має її участь у європейських інтеграційних процесах, що є на

сьогодні одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів і стратегічних цілей нашої держави.

Саме тому гендерна політика України, зважаючи на її міжнародні зобов'язання та євроінтеграційні прагнення, вимагає проведення детального аналізу. Адже утвердження цінності гендерної рівності має бути забезпечене як у суспільстві загалом, так і у різних його інституціях зокрема. Це насамперед недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків в ухваленні суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, унеможливлення проявів гендерного насильства тощо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми. Доктринальні дослідження у сфері гендерної рівності та реалізації гендерної політики в Україні проведені багатьма вітчизняними науковцями. До них належать: А. Алексєєнко, О. Батанов, С. Білосорочка, Н. Богданова, О. Бутенко, О. Вороніна, Л. Воронько, В. Галан, Л. Гонюкова, Н. Грицяк, Л. Гусякова, Г. Даудова, С. Євченко, І. Жеребкіна, Т. Ісаєва, М. Канавець, В. Корженко, В. Костик, А. Кукуля, І. Лазар, О. Левченко, Ю. Лихач, Т. Мельник, О. Остапчук, О. Руденко, В. Рум'янцева, Г. Спіцина, І. Суслова, О. Уварова, Т. Фулей та ін.

Мета статті полягає у дослідженні впливу практики Європейського суду з прав людини на становлення та реалізацію принципу гендерної рівності в Україні.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Забезпечення досягнення гендерної рівності, окрім захисту прав людини, підтримки демократії та дотримання принципу верховенства права, є одним із ключових завдань як універсального (ООН), так і регіонального (Рада Європи, ЄС) рівнів.

На наш погляд, успіхи у реалізації зазначених завдань полягають у тому, що співпраця в рамках певного регіону, наприклад – Європейського, порівняно з універсальною співпрацею, ефективніше забезпечує основні права та свободи людини, оскільки на регіональному рівні у конвенціях і відповідних органах беруть участь держави з близькими історичними, релігійними і культурними традиціями, а також приблизно однаковим рівнем політичного та економічного розвитку.

Сьогодні Раду Європи (далі – РЄ) більшість юристів-міжнародників характеризує як найбільш авторитетну, найдавнішу, а також представницьку регіональну структуру у сфері захисту прав людини, особливо в контексті забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок. А колишній голова Європейського суду з прав людини Ролв Рисдал зазначав, що «в наш час неможливо створити європейську систему захисту прав людини більш ефективну, ніж та, яку було створено ... у Страсбурзі» [1, с. 342].

Раду Європи називають також класичною міжнародною організацією політичного характеру, що дає підстави стверджувати, що її члени мають спільний досвід політичної співпраці [2, с. 13]. І це не випадково. Адже, як жодна інша організація, РЄ має можливість враховувати більшість особливостей регіону, у тому числі і

європейське традиційне ставлення до проблеми прав людини. Характерним є те, що дотримання цієї традиції закріплене у Статуті Ради Європи, де зазначається, що «кожний член Ради Європи визнає принцип верховенства закону та принцип, згідно з яким будь-яка особа, що перебуває під її юрисдикцією, має користуватися правами людини та основними свободами» [3, с. 709]. Серйозні порушення прав людини та основоположних свобод можуть бути підставою для призупинення членства в Раді Європи або навіть виключення з її складу.

Відповідно до ст. 1 Статуту РЄ головною метою цієї міжнародної організації є «досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їх економічному та соціальному прогресу» [3, с. 350]. Окрім зазначеної мети, у статутних документах Ради Європи зафіксовані такі її основні завдання: захист і зміцнення плюралістичної демократії та прав людини, сприяння усвідомленню й розвитку європейської культурної самобутності; пошук спільних шляхів вирішення соціальних проблем (зокрема, таких як забезпечення гендерної рівності, захист національних меншин, боротьба з ксенофобією, релігійною, расовою, етнічною нетерпимістю, захист навколишнього середовища тощо); надання допомоги країнам Центральної та Східної Європи у проведенні й активізації політичних, законодавчих та конституційних реформ; широка політична та правова діяльність; уніфікація європейського законодавства; прийняття конвенцій, що мають зобов'язальний характер для держав, які входять до Ради Європи.

Водночас слід зазначити, що за понад 70-річний період функціонування РЄ сформувалася її правова система, в основу якої закладено загальноєвропейські закономірності розвитку єдиної Європи. Зокрема, при визначенні змісту права Ради Європи як особливої правової інституції більшість українських науковців часто зводять його лише до сукупності норм. Зокрема, на думку В. Мармазова та І. Піляєва, право Ради Європи – це сукупність принципів і норм, що містяться в європейських конвенціях і регулюють, відповідно, відносини між державами – учасниками цих конвенцій [4, с. 126].

Ми вважаємо, що зводити правову систему Ради Європи виключно до сукупності принципів і норм не зовсім правильно. Адже поряд з юридичними нормами як зобов'язального, так і рекомендаційного характеру не можна не брати до уваги і діяльності правових інститутів РЄ у сфері захисту прав людини, передовсім юридичної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд).

До того ж ключовим для розуміння права Ради Європи й гармонізації на його основі внутрішнього законодавства держав-членів є поняття «стандартів» РЄ. «Стандарти» як основа для відповідних змін права держав – членів Ради Європи не можуть зводитися лише до норм її конвенцій. Їх зміст встановлюється лише шляхом комплексного аналізу конвенцій, практики Європейського суду з прав людини, рекомендацій Комітету Міністрів та резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЕ). Тому більш доречним видається виокремити це визначення

як сукупність норм і принципів, що містяться в конвенціях Ради Європи, рішеннях ЄСПЛ, рекомендаціях Комітету Міністрів та резолюціях ПАРЕ.

Одним із найбільш ефективних інструментів захисту прав людини в рамках Ради Європи є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція, ЄКПЛ) в сукупності з доповненнями, внесеними 16 протоколами, яку було створено в середині минулого століття як багатосторонній міжнародний договір про колективний захист прав людини [5]. Відтоді ЄКПЛ стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів і потреб, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей [6, с. 145].

Що стосується питань, пов'язаних із заборною дискримінації у межах Ради Європи, то слід зазначити, що ЄКПЛ регулює ці проблеми. Зокрема, відповідно до ст.14 ЄКПЛ користування правами та свободами, визнаними в Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою [5].

Шляхом колективного застосування загальної заборони дискримінації за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держави – члени Ради Європи 4 листопада 2000 р. ухвалили Протокол № 12 до ЄКПЛ, який Україна ратифікувала Законом України 2006 року [7]. Держави – учасниці Ради Європи підтвердили основоположний принцип, відповідно до якого всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом. Разом з цим, було встановлено, що принцип недискримінації не стоїть на заваді державам-учасникам РЄ уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими.

Загальну заборону дискримінації визначено також у ст. 1 Протоколу № 12. Зокрема, здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

Положення ЄКПЛ та Протоколу № 12 у площині заборони дискримінації та забезпечення гендерної рівності суттєво були доповнені одним із сучасних документів – Стратегією гендерної рівності Ради Європи, ухваленою на період 2018–2023 років [8]. Концептуальними засадами цього документа є захист прав людини, підтримка демократії та забезпечення принципу верховенства права.

Стратегія розрахована на шість років і передбачає досягнення основних шести цілей. Це, зокрема, боротьба з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією; запобігання та боротьба з насильством щодо жінок; гарантування рівного доступу жінок до правосуддя; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків

у прийнятті політичних та громадських рішень; реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці та усіх заходах; захист прав мігранток, біженок, жінок і дівчат, які шукають притулку.

Аналізуючи зазначений документ, убачається, що вищезазначені цілі не є лише абстрактними завданнями, а становлять чіткі та визначені плани з конкретними термінами їхньої реалізації. У свою чергу, вони спрямовані на досягнення ефективної реалізації гендерної рівності, розширення можливостей жінок і чоловіків у державах-членах Ради Європи, протидію гендерним стереотипам, насильству щодо жінок тощо. Разом із цим у документі в котрий раз підтверджується рішучість РЄ сприяти вирішенню поточних проблем та усуненню перешкод на шляху до досягнення гендерної рівності, як на рівні держав-учасниць Ради Європи, так і всередині міжнародної організації.

Важливе значення у становленні та розвитку принципу гендерної рівності у Європі відіграє, безумовно, практика Європейського суду з прав людини. На сьогодні юристи-міжнародники виділяють ЄСПЛ, поряд із Міжнародним судом у Гаазі, Судом ЄС у Люксембурзі, як один із трьох головних судів міжнародного рівня [9]. Адже саме ЄСПЛ має в населення європейських країн велику популярність і простими людьми найчастіше сприймається як протидія бюрократизму та продажності, що зустрічаються в національних інститутах. У ньому вбачають надію на відновлення справедливості, якої не вдалося досягти у себе вдома.

Зокрема, ЄСПЛ виніс своє рішення щодо дискримінації за ознакою статі у справі «Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Великої Британії» (1985) [10]. ЄСПЛ зазначив, що рівність статей є однією з основних цілей держав – членів Ради Європи, і мають існувати вагомі причини щодо їх розрізнення, які б були сумісними з положеннями ЄКПЛ. Таким чином, ЄСПЛ застосував підхід «однаковості» до рівності статей [11] і відзначив здійснення суворого моніторингу щодо порушення принципу гендерної рівності [12, с. 842].

У подальших своїх рішеннях ЄСПЛ керувався таким же підходом щодо становлення гендерної рівності як основної мети діяльності як самої міжнародної організації, так і її держав-учасниць. Так, у рішенні, ухваленому Великою Палатою ЄСПЛ від 22 березня 2012 року у справі «Костянтин Маркін проти Росії», було відзначено, що мають існувати достатньо вагомі підстави та причини, які б пояснювали відмінності у ставленні до осіб різної статі відповідно до положень ЄКПЛ [13, с. 816]. Зокрема, посилення на традиції, загальні припущення або домінуюче соціальне ставлення у певній країні є недостатнім обґрунтуванням для різного поводження з людьми, зважаючи на їх статеву належність. Разом з тим ЄСПЛ у справі «Лейла Сахін проти Туреччини» (2005) проголосив гендерну рівність одним із ключових принципів Конвенції [14].

На наш погляд, практика ЄСПЛ у питаннях, що стосуються забезпечення гендерної рівності, постійно розвивається, розширюючи тим самим правові рамки регулювання цього питання. У цьому контексті ключовим є рішення ЄСПЛ

в нещодавній справі «Рана проти Угорщини», де ЄСПЛ уперше підтвердив, що транс-біженці користуються таким же рівнем належного захисту відповідно до Конвенції з прав людини, як і всі інші громадяни європейських держав [15].

Зокрема, ЄСПЛ постановив, що Угорщина порушила свій обов'язок захищати право на приватне життя відповідно до ст. 8 Конвенції, відхиливши заяву іранського транс-гендерного біженця Рана про можливість зміни його імені та статі в офіційних документах [15].

Рішення ЄСПЛ у цій справі, на наш погляд, є ще більш значущим і доленосним у сфері забезпечення гендерної рівності, оскільки воно було ухвалене два місяці після того, як парламент Угорщини схвалив законопроект, замінивши «стать» у цивільному реєстрі на «стать, встановлена при народженні», що фактично на правовій основі забороняє зміну статі в країні.

Ще у 2017 році, коли справа була надіслана на розгляд до ЄСПЛ, в Угорщині була передбачена можливість зміни документів у зв'язку зі зміною статі на підставі неформальної практики. Однак прохання заявника офіційно змінити своє ім'я та стать було відхилене через те, що в громадянина Ірану не було угорського свідоцтва про народження.

Конституційний суд Угорщини та Європейський суд з прав людини зазначили, що існує законодавча прогалина, яка виключає доступ усіх осіб неугорського походження, які законно проживають на території Угорщини, до процедур незалежно від їхніх обставин, і що ця прогалина «непропорційно обмежила їх право на людську гідність».

ЄСПЛ також звернув увагу на те, що національна влада Угорщини не змогла розглянути той факт, що заявник отримав статус біженця з огляду на його переслідування на підставі його гендерної ідентичності в Ірані.

Важливо зазначити, що ЄСПЛ не тільки відкликав позитивне зобов'язання держави відповідно до ст. 8 ЄКПЛ забезпечити право на повагу до приватного життя, забезпечивши процедуру, що дозволяє мати свою гендерну ідентичність юридично визнаною. ЄСПЛ також уточнив, що таке зобов'язання поширюється на всіх негромадян Угорщини, які легально проживають на території країни.

На наш погляд, це рішення ЄСПЛ є важливим з огляду на підтвердження європейських цінностей і принципів органами Ради Європи. Крім того, саме у цій справі ЄСПЛ вперше підтвердив право біженців на юридичне визнання статі. Суттєвим аспектом є те, що ЄСПЛ також відзначив зобов'язання держав застосовувати відповідну процедуру, що дозволяє визнання гендерної ідентичності та зміни імені для транс-осіб в цілому.

Практика ЄСПЛ також свідчить про існування основної проблеми гендерної нерівності. Йдеться передусім про поширення гендерного насильства у державах – учасниках Ради Європи, що трактується як порушення прав людини та як основна перешкода до гендерної рівності. Наразі, на жаль, насильство над жінками залишається найбільш виразним прикладом нерівних владних відносин між жінками та чоловіками.

У цьому контексті слід вказати на перше рішення, ухвалене Європейським судом з прав людини щодо домашнього насильства у вересні 2020 року у справі «Левчук проти України» (*Levchuk v. Ukraine*, Application no. 17496/19) [16]. Суть справи полягала в наступному. Сімейству Левчуків після народження трійні Рівненська міська рада надала соціальне житло. Чоловік заявниці зловживав алкоголем, погрожував та спричиняв фізичне насильство щодо неї. Громадянка Левчук неодноразово зверталася до органів влади, поліції, соціальних служб, проте її звернення або залишалися без реагування, або представники влади обмежувалися усними попередженнями та превентивними бесідами щодо кривдника. Після розлучення опіка над усіма дітьми була передана заявниці. Однак заявниця продовжувала проживати з колишнім чоловіком разом в одній квартирі. Батько нехтував своїми батьківськими обов'язками, не здійснював жодної фінансової участі у вихованні дітей, продовжував погано поводитись з матір'ю своїх дочок, вони часто бачили його у стані алкогольного сп'яніння і боялися його непередбачуваної та агресивної поведінки. У 2016 році заявниця Левчук подала позов до суду про виселення колишнього чоловіка з помешкання, стверджуючи, що спільне проживання в квартирі є несумісним із нормальним життям.

Судове провадження в національній правовій системі тривало понад два роки на трьох рівнях юрисдикції. Міський суд задовольнив позов заявниці; апеляційний суд зазначив, що за даних обставин немає підстав застосування такого крайнього заходу, як виселення, хоча зауважив на необхідності попередити кривдника про те, що йому необхідно змінити своє ставлення до правил сумісного проживання з членами сім'ї після розлучення; Верховний Суд підтримав висновки апеляційної інстанції.

У рішенні «*Levchuk v. Ukraine*» ЄСПЛ зробив посилання на рішення «*Volodina v. Russia*», no. 41261/17 від 9 липня 2019 року [17], зазначивши, що у ньому можна знайти короткий зміст відповідних міжнародних матеріалів. У справі «*Volodina v. Russia*» суд спирався на універсально застосовні стандарти у сфері протидії насильству щодо жінок, зокрема, Конвенцію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1979 року, звіти Спеціальних доповідачів ООН, Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи від 30 квітня 2002 року «Про захист жінок від насильства», Стамбульську конвенцію 2011 року.

Також ЄСПЛ навів дані дослідження ОБСЄ щодо насильства проти жінок, згідно з яким більше чверті жінок (26%) в Україні переживали фізичне та/або сексуальне насильство від нинішнього або колишнього партнера. Дві третини жінок (65%) зазнавали психологічного насильства з боку інтимних партнерів. Це перевищує середній показник гендерно зумовленого насильства по ЄС на 43% і є вищим, ніж у будь-якій країні ЄС. Проте лише 7% жінок, які пережили насильство від нинішнього партнера, і 12% тих, хто пережив насильство від попереднього партнера, повідомляли про свій досвід у поліцію [18].

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні дійшов висновку, що Україною порушено позитивні зобов'язання захисту прав людини на повагу до приватного життя, тобто порушено ст. 8 ЄКПЛ. У цьому рішенні ЄСПЛ зауважив, що, відхиляючи позов жінки про виселення колишнього чоловіка, національні суди продемонстрували нездатність провести всебічний аналіз ситуації й оцінити ризик майбутнього психологічного та фізичного насильства щодо заявниці та дітей, а тривалість судового провадження наражала їх на ризик подальшого насильства [16]. ЄСПЛ констатував, що така відповідь судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідає позитивному зобов'язанню держави забезпечити ефективний захист заявниці від домашнього насильства.

Висновки з дослідження і перспективи подальшого наукового пошуку. Ми вважаємо, що рішення ЄСПЛ має важливе значення з огляду на проблему домашнього насильства на рівні держави. У зв'язку з цим Україна має приділити значну увагу дотриманню взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері захисту та забезпечення прав людини, зокрема, щодо забезпечення гендерної рівності, у національному законодавстві та судовій практиці.

Звичайно, не можна не вказати на доволі успішний процес ратифікації основних міжнародних конвенцій у сфері гендерної рівності. Йдеться, зокрема, про Загальну декларацію прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [19], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [20], Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року [21, с. 521], Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року, Конвенцію про права дитини 1989 року, Конвенцію про права осіб з інвалідністю 2006 року та ін.

Також на національному рівні існує комплексний правовий механізм забезпечення гендерної рівності, представлений низкою документів. Це, зокрема: Конституція України 1996 року [22], Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 року [23], Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2012 року [24], Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» 2017 року [25], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [26], Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» [27] та Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [28].

Але при цьому, на жаль, не можна залишити поза увагою наведені останні дані Програми розвитку ООН, опубліковані у 2019 році, згідно з якими Україна за індексом гендерної нерівності займає 60-е місце у світовому рейтингу [29]. Такі дані,

на наше переконання, є сигнальним вогником і свідчать про системні проблеми у сфері захисту прав і свобод людини, у тому числі щодо забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків в Україні, що потребують більш прискіпливої уваги насамперед на державному рівні.

Перелік використаних джерел

1. Rolv Ryssdal. *Protecting human rights: the European perspective: studies in memory of Rolv Ryssdal*, 2000. 1587 p.
2. Ушакова Т. Е. К вопросу о многоуровневой интеграции в эволюции Европейского Союза. *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2001. № 1. С. 24–31.
3. Збірка договорів Ради Європи (Українська версія) / за ред. Є. М. Вишневського. Київ: Парламентське вид-во, 2000. 654 с.
4. Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції. Київ: Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. 472 с.
5. *The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 4 November 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
6. Рум'янцева В. Звернення громадян України до Європейського суду з прав людини: огляд стану. *Право України*. 2004. № 3. С. 145–146.
7. Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 09.02.2006 № 3435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. Ст. 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3435-15#Text> (дата звернення 27.12.2020)
8. Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy>
9. Sidiropoulou, Katerina. *Gender Identity Minorities and workplace legislation in Europe*. GLO Discussion Paper Series. 2019. URL: <https://ideas.repec.org/p/zbw/glodps/410.html>
10. Abdulaziz, Cabales, and Balkandali v UK (Application nos. 9214/80; 9473/81; 9474/81). URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/case_of_abdulaziz_cabales_and_balkandali_v_the_united_kingdom
11. Fredman, Sandra. *Gender Equality and the European Convention on Human Rights*, 2019. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-981-10-8905-3_9
12. Radacic Ivana. *Gender Equality Jurisprudence of the European Court of Human Rights*. *The European Journal of International Law*. 2008. Vol. 19. no. 4. P. 841–857.
13. Case of Konstantin Markin v. Russia, Application No. 30078/06, Grand Chamber, Judgment, 22 March 2012. *The Global Community. Yearbook of International Law and*

Jurisprudence. 2013 (Volume II) (ISSN: 15359468), Oceana (Oxford University Press). New York, 2014. P. 815–818.

14. *Leyla Sahin v. Turkey* 44774/98 Judgment 10.11.2005 [GC]. URL: <https://www.womenslinkworldwide.org/files/2921/gjo-echr-leyla-sahin-v-turkey-pdf.pdf>

15. *Case of Rana v. Hungary* (Application no. 40888/17), Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 July 2020. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,5f11a1f90.html>

16. *Case of European Court of Human Rights*, July 09, 2020 (case *Levchuk v. Ukraine*). URL: <https://www.cde.ual.es/ficha/case-of-levchuk-v-ukraine-application-no-17496-19/>

17. *Case of European Court of Human Rights*, July 09, 2019 (case *Volodina v. Russia*). URL: <https://blogs.lse.ac.uk/vaw/landmark-cases/a-z-of-cases/volodina-v-russia-2019/>

18. Харитонов О. Суд і гендер: ЄСПЛ виніс перше рішення проти України щодо домашнього насильства. 2020. URL: <https://50vidsofkiv.org.ua/sud-i-gender-yespl-vynis-pershe-rishennya-proty-ukrayiny-shhodo-domashnogo-nasylstva/>

19. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

21. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин 1979 г. Права человека: международно-правовые док. и практика их применения: в 4 т. / сост. Е. В. Кузнецова. Минск: Амалфея, 2009. Т. 2. 824 с.

22. Конституція України від 28 червня 1996 року. Ред. від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.12.2020)

23. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Ред. від 07.01.2018. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 27.12.2020)

24. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Ред. від 30.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 27.12.2020)

25. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 27.12.2020)

26. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 27.12.2020)

27. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (дата звернення 27.12.2020)

28. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 27.12.2020)

29. The 2019 Human Development Report, United Nations Development Programme. URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>

References

1. Rolv Ryssdal. *Protecting human rights: the European perspective: studies in memory of Rolv Ryssdal*, 2000. 1587 p. [engl.]
2. Ushakova T. E. *K voprosu o mnohourovnevnoi yntehratsyy v evoliutsyy Evropeiskoho Soiuzu. Belorusskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava y mezhdunarodnykh otnosheniy*. 2001. № 1. pp. 24–31. [russ.]
3. *Zbirka dohovoriv Rady Yevropy (Ukrainska versia) / pid red. Ye. M. Vyshnevskoho*. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 2000. 654 p. [ukr.]
4. Marmazov V. Y., Piliaiev I. S. *Rada Yevropy: polityko-pravovyi mekhanizm intehratsii*. Kyiv: Vydavnychiy Dim «Iurydychna knyha», 2000. 472 p. [ukr.]
5. *The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 4 November 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf [engl.]
6. Rumiantseva V. *Zvernennia hromadian Ukrainy do Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: ohliad stanu. Pravo Ukrainy*. 2004. № 3. P. 145–146. [ukr.]
7. *Pro ratyfikatsiiu Protokoliv № 12 ta № 14 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Zakon Ukrainy vid 09.02.2006 roku № 3435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2006. № 27. Cm. 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3435-15#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]
8. *Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023*. URL: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy> [engl.]
9. Sidiropoulou, Katerina. *Gender Identity Minorities and workplace legislation in Europe. GLO Discussion Paper Series*, 2019. URL: <https://ideas.repec.org/p/zbw/glodps/410.html> [engl.]
10. Abdulaziz, Cabales, and Balkandali v UK (Application nos. 9214/80; 9473/81; 9474/81). URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/case_of_abdulaziz_cabales_and_balkandali_v_the_united_kingdom [engl.]
11. Sandra Fredman. *Gender Equality and the European Convention on Human Rights*, 2019. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-981-10-8905-3_9 [engl.]
12. Ivana Radacic. *Gender Equality Jurisprudence of the European Court of Human Rights. The European Journal of International Law*. Vol. 19 no. 4 (2008), P. 841–857. [engl.]
13. *Case of Konstantin Markin v. Russia, Application No. 30078/06, Grand Chamber, Judgment, 22 March 2012. The Global Community. Yearbook of International Law and*

Jurisprudence. 2013 (Volume II) (ISSN: 15359468), Oceana (Oxford University Press), New York, 2014, pp. 815–818. [engl.]

14. *Leyla Sahin v. Turkey* 44774/98 Judgment 10.11.2005 [GC]. URL: <https://www.womenslinkworldwide.org/files/2921/gjo-echr-leyla-sahin-v-turkey-pdf.pdf> [engl.]

15. *Case of Rana v. Hungary* (Application no. 40888/17), Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 July 2020. URL: [https://www.refworld.org/cases,ECHR,5f11a1f90.html](https://www.refworld.org/cases/ECHR,5f11a1f90.html) [engl.]

16. *Case of European Court of Human Rights*, July 09, 2020 (case *Levchuk v. Ukraine*). URL: <https://www.cde.ual.es/ficha/case-of-levchuk-v-ukraine-application-no-17496-19/> [ukr.]

17. *Case of European Court of Human Rights*, July 09, 2019 (case *Volodina v. Russia*). URL: <https://blogs.lse.ac.uk/vaw/landmark-cases/a-z-of-cases/volodina-v-russia-2019/> [engl.]

18. *Kharytonova O. Sud i hender: ECHR vynis pershe rishennia proty Ukrainy shchodo domashnoho nasylstva*, 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/sud-i-gender-yespl-vynis-pershe-rishennya-proty-ukrayiny-shhodo-domashnogo-nasylstva/> [ukr.]

19. *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava*, 1966 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [ukr.]

20. *Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava* 1966 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [ukr.]

21. *Konventsyya o lykvydatsyy vsekh form dyskryminatsyy v otnoshenyy zhenshchyn* 1979 h. *Prava cheloveka: mezhdunarodno-pravovye dok. y praktyka ykh prymerenyya: v 4 t. / sost. E.V. Kuznetsova*. Mynsk: Amalfeia, 2009. T. 2. 824 p. [russ.]

22. *Konstytutsiia Ukrainy*, 28 chervnia 1996 r. Red. vid 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

23. *Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 8 veresnia 2005 roku № 2866-IV*. Red. vid 07.01.2018. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

24. *Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2012 roku № 5207-VI*. Red. vid 30.05.2014.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

25. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavvyshchamy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 2017 roku № 2227-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

26. *Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 2017 roku № 2229-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

27. *Pro zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii u sferi prav liudyny: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 25 serpnia 2015 roku № 501/2015.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

28. *Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 r. № 722/2019.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (data zvernennia: 27.12.2020) [ukr.]

29. *The 2019 Human Development Report, United Nations Development Programme.* URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf> [engl.]

ВОЛОШИН Ю., МУШАК Н. Вплив практики Європейського суду з прав людини на реалізацію принципу гендерної рівності в Україні.

У статті аналізується вплив сучасних рішень Європейського суду з прав людини на становлення та реалізацію принципу гендерної рівності в Україні, яка є учасницею всіх основних міжнародних та європейських регіональних угод у сфері прав людини. Зазначено, що це пов'язано як із загальним зобов'язанням України сприяти повазі до прав людини й основоположних свобод та їх дотриманню, так і з тим, що для нашої країни вагоме значення має її участь у європейських інтеграційних процесах. Встановлено, що гендерна рівність передбачає рівні права для жінок і чоловіків, а також їх однакову значущість, можливості, обов'язки та участь у всіх сферах суспільного й приватного життя. Доведено, що новаторська робота Ради Європи у сфері прав людини та гендерної рівності сприяла розробленню комплексної правової основи. Гендерна рівність є одним із пріоритетних напрямів діяльності організації, і Рада Європи продовжує активно вирішувати поточні та нові виклики й усувати бар'єри для досягнення реальної та повної гендерної рівності.

Ключові слова: гендерна рівність, європейські стандарти, правовий механізм, Європейський суд з прав людини, дискримінація, рівні права.

ВОЛОШИН Ю., МУШАК Н. Влияние практики Европейского суда по правам человека на реализацию принципа гендерного равенства в Украине.

В статье анализируется влияние современных судебных решений Европейского суда по правам человека на становление и реализацию принципа гендерного равенства в Украине, являющейся участницей всех основных международных и европейских региональных соглашений в области прав человека. Указано, что это связано как с общим обязательством Украины содействовать уважению прав человека и основных свобод и их соблюдению, так и с тем, что для нашей страны большое значение имеет ее участие в европейских интеграционных процессах. Установлено, что гендерное равенство предполагает равные права для женщин и мужчин, а также их одинаковую значимость, возможности, обязанности и участие во всех сферах общественной и частной жизни. Доказано, что новаторская работа Совета Европы в области прав человека и гендерного равенства способствовала разработке комплексной правовой основы. Гендерное равенство является одним из пріоритетных направлений деятельности организации, и Совет Европы продолжает

активно решать текущие и новые вызовы и устранять барьеры для достижения реального и полного гендерного равенства.

Ключевые слова: гендерное равенство, европейские стандарты, правовой механизм, Европейский суд по правам человека, дискриминация, равные права.

VOLOSHYN YU., MUSHAK N. Influence of the European Court of Human Rights Practice on the Implementation of the Principle of Gender Equality in Ukraine.

The article analyses the modern court decisions of the European Court of Human Rights on the formation and implementation of the principle of gender equality in Ukraine. The research defines that the importance of ensuring equal rights and opportunities for women and men for Ukraine was because Ukraine is a member of all major international and European regional agreements in the field of human rights. The authors state that this is due both to Ukraine's general commitments to promoting respect for human rights and fundamental freedoms and their adherence, as well as the fact that its participation in European integration processes is important for Ukraine. The research stipulates that gender equality provides equal rights for women and men, as well as their same significance, opportunities, responsibilities and participation in all spheres of public and private life. The authors prove that the pioneering work of the Council of Europe in the field of human rights and gender equality contributed to the development of a comprehensive legal framework. Gender equality is one of the organization's priority areas of activity, and the Council of Europe continues to actively address current and emerging challenges and address barriers to achieving real and complete gender equality.

The research investigates the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Protocol No 12 in terms of prohibition of discrimination and ensuring gender equality. It also determines that the conceptual principles of these documents are the protection of human rights, support for democracy and ensuring the principle of the rule of law. The article states that, in particular, the modern legal instrument in the field of gender equality is the Council of Europe's Gender Equality Strategy 2018–2023. The document provides for the achievement of the main six goals. These include combating gender stereotypes and gender discrimination; preventing and combating violence against women; ensuring equal access of women to justice; ensuring equal participation of women and men in political and public decision-making; implementation of the strategy for achieving gender equality in politics and all activities; protection of the rights of migrants, refugees, women and girls seeking asylum.

The authors prove that the establishment of the European value of gender equality should be ensured both in society as a whole and in its various institutions, in particular. This is primarily to prevent gender discrimination, ensure equal participation of women and men in making socially important decisions, ensuring equal opportunities for women and men to combine professional and family responsibilities, prevent gender violence, etc.

Key words: Gender Equality, European Standards, Legal Mechanism, European Court of Human Rights, Discrimination, Equal Rights.

УДК 342.9

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-3

Ігор ДІОРДИЦА,
*професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та
дизайну, доктор юридичних наук, доцент
ORCID 0000-0001-7765-6591*

СУЧАСНИЙ ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ОПТИМІЗАЦІЇ НАПРЯМІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КІБЕРБЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми дослідження. Національна безпека України, її економічне процвітання, соціальне та інформаційне благополуччя дедалі більше залежать від доступності, цілісності та конфіденційності інформаційних ресурсів, що забезпечуються інформаційно-комунікаційними технологіями, або в більш широкому розумінні – кіберпростором. Водночас зростання залежності від інформаційних технологій робить сучасне українське суспільство більш уразливим перед можливими негативними наслідками протиправного використання кіберпростору. Щороку зростає кількість кібернападів та різноманітних кіберінцидентів у найбільш важливих сферах життєдіяльності нашої держави.

З цих умов одним із головних завдань держави є вжиття проактивних заходів, що сформулюють гарантовані умови для реалізації національних інтересів у кіберпросторі. Один із напрямів реалізації даного завдання полягає у формуванні резервних копій (бекапів) інформаційних ресурсів держави, а також формування ефективної національної системи кібербезпеки, у тому числі системи забезпечення кібербезпеки, що дозволять принципово зменшити (а подекуди – унеможливити

повністю) наслідки від кібератак, а також створити умови для своєчасного прогнозування імовірності реалізації тих чи інших кіберінцидентів, що й зумовлює **актуальність дослідження**.

Сьогодні поняття політики втрачає свою початкову суть тому, що основна діяльність держави прямує все ж таки не на перерозподіл влади (хоча це лежить в основі), а на задоволення потреб та законних інтересів громадян, та сама політика вже трактується як певна стратегія прийняття і практичної реалізації обов'язкових для суспільства рішень із того чи іншого питання. Оскільки центральним актором політичного життя залишається держава, то призначення політики полягає у визначенні суті проблеми, розв'язання якої потребує втручання державних органів влади, а це вже державна політика, оскільки пов'язана з діяльністю зі здійснення державної влади.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану державної політики у сфері кібербезпеки та вироблення пропозицій щодо оптимізації напрямів адміністративно-правового регулювання державної кібербезпекової політики.

Виклад основного матеріалу. Державна політика – це цілеспрямована діяльність органів державної влади для створення умов з реалізації національних інтересів, вирішення суспільних проблем, формування, досягнення й реалізації загальнозначущих національних цілей розвитку в найбільш важливих сферах життєдіяльності. Саме тому Л. Пал визначає державну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем». Водночас для пострадянських країн термін «державна політика» не обмежується лише діями одного актора в особі держави, а вміщує дії всіх акторів політичної системи, які мають відношення до предмета справи і можуть посприяти розв'язанню конкретної проблеми чи пропозиції. Для української науки більш характерним є вживання терміна «державна політика», який вміщує майже всі аспекти управління країною [1].

Державну політику також можна визначити як напрям дій (або бездіяльність), що обирає державна влада (або орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні, інформаційні й фінансові) для вирішення певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем.

Отже, державна політика з позицій реактивного підходу може трактуватися і як реакція держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад, громадян, неурядових організацій. Вона покликана погоджувати інтереси різноманітних соціальних груп, формувати механізми балансу і консенсусу, який є необхідним для стабільності та розвитку суспільства. Виходячи з цього, державна політика кібербезпеки повинна бути спрямована на вирішення конкретних проблем, які виникають у кіберпросторі, тобто тих, які вже реально існують і чинять негативний вплив на суспільні відносини.

Оскільки питання кібербезпеки має безпосереднє відношення до безпеки в цілому, то для здійснення дослідження використаю основоположні нормативно-правові акти у сфері безпекознавства.

Протягом останніх років керівництвом держави було здійснено низку важливих, однак поки що здебільшого декларативних заходів, спрямованих на розбудову за початковим задумом повноцінної національної системи кібербезпеки, посилення заходів кібербезпеки держави [2]. Наприклад, у Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що «національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики» без уточнення економічної, соціальної, інформаційної, кібернетичної та ін. Тому політику і визначу основним засобом, який використовується для досягнення необхідних безпечних умов суспільного і державного життя. Також у цьому Законі акцентована увага на державній політиці.

Перефразовуючи дефініцію «державна політика національної безпеки», запропоновану В. Ліпканом [3, с. 85], визначу «державну політику кібернетичної безпеки» як діяльність уповноважених органів державної влади і управління, яка визначає цілі, функції, принципи, пріоритети кібернетичної безпеки, методи і засоби їх забезпечення.

Оскільки державна політика кібербезпеки на даному етапі трактується в якості складової частини інформаційної політики, то, використовуючи словник «Стратегічні комунікації» [4, с. 80], зазначу, що державна політика кібербезпеки складається із двох основних взаємопов'язаних блоків:

- 1) діяльність винятково державних органів;
- 2) діяльність недержавних інституцій, інституцій громадянського суспільства, інформаційного суспільства в інформаційній сфері.

Повертаючись до аналізу положень Закону «Про основи національної безпеки України», зауважу, що в ньому наголос зроблено саме на державній політиці, тобто такій, що проводиться від імені держави її владними органами. І це не дивно, адже саме в арсеналі державних засобів проведення політики є всім відомий інструмент державного примусу, який здебільшого й асоціюється із такими термінами, як «безпека», «захист», «охорона», «оборона» тощо [5, с. 133]. Відповідним чином дані напрями в контексті кібербезпеки знайшли своє відображення у чотирьох базових концептах: кіберзахист, кібербезпека та кіберохорона, кібероборона.

Варто пам'ятати, що альтернатива вибору засобів, методів, способів і шляхів забезпечення кібернетичної безпеки України безпосередньо зумовлена необхідністю доречного вжиття заходів, які є адекватними характеру і масштабам загроз національним інтересам у різних сферах життєдіяльності.

Також зазначу, що державна кібербезпекова політика повинна проводитися переважно тими методами, способами і засобами, які ґрунтуються на принципах реалізації національних інтересів, враховуючи цінності демократії та верховенства права.

Базуючись на Законі України «Про основи національної безпеки України», можна виокремити дві ключові категорії, які зумовлюють зміст і напрями державної політики кібернетичної безпеки:

1) загрози національним інтересам і національній безпеці України в кібернетичній сфері;

2) основні напрями державної політики з питань національної безпеки в кібернетичній сфері.

Отже, під державною політикою кібербезпеки варто розуміти діяльність держави в кібернетичній сфері, що спрямована на задоволення інформаційних потреб людини і громадянина через формування відкритого інформаційного суспільства (кібернетичного суспільства) на основі розвитку єдиного кібернетичного простору цілісної, інформаційно розвиненої держави та її інтеграції у світовий кібернетичний простір з урахуванням збереження національної ідентичності, реалізації національних інтересів при забезпеченні кібернетичної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

Основною метою державної політики кібербезпеки є управління реальними та потенційними кіберзагрозами та небезпеками з метою створення необхідних умов для задоволення кібернетичних потреб людини та громадянина, а також реалізації національних інтересів у даній сфері.

Відтак, державна політика кібернетичної безпеки України – діяльність державно-правових інституцій щодо управління реальними та потенційними кіберзагрозами та небезпеками з метою задоволення кібернетичних потреб людини та громадянина, а також реалізації національних інтересів у цій сфері.

Нині не всі нормативно-правові акти відповідають викликам сьогодення та реальним кіберзагрозам. Тому підтримую пропозиції І. Арістової [6, с. 156], яка вважає, що для реалізації національних інтересів в інформаційній (кібернетичній. – Авт.) сфері слід переглянути пріоритети державної політики, розробити нові концептуальні підходи щодо регулювання ринку інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційної та інвестиційної політики, розвитку інформаційного (кібернетичного. – Авт.) законодавства і забезпечення інформаційної (кібернетичної. – Авт.) безпеки.

Напрями державної кібербезпекової політики (далі – ДКБП) відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». У цьому Законі напрями державної політики визначені таким чином:

– створення захищеного національного сегмента кіберпростору, що сприятиме підтриманню відкритого суспільства і забезпечуватиме безпечне використання цього простору суспільством. Категорія «відкрите суспільство» є новою в юридичній термінології і тому потребує тлумачення задля уникнення виникнення прогалин та колізій у законодавстві. Відкрите суспільство – це суспільство, яке базується на визнанні того факту, що ніхто не має монополії на істину (плюралізм), що різні люди мають різні погляди та інтереси, і що існує потреба в установах, які захищали б права усіх людей і давали б їм змогу жити разом у

мирі і злагоді (філософська категорія. – Авт.). Основними рисами, що характеризують відкрите суспільство, є верховенство права, демократично обрана влада, інститути громадянського суспільства, захист прав меншин [7], тобто, на мою думку, відкритим є суспільство в правовій державі. Відкрите суспільство – тип суспільства, головною засадою якого є свобода особи та її відповідальність. Також припускаю, що під «безпечним використанням» мається на увазі уникнення створення чи виникнення будь-яких загроз, зокрема кібернетичних;

- запобігання втручанню у внутрішні справи України (тобто ті, що відносяться до внутрішньої компетенції держави. – Авт.) і нейтралізація посягань на її інформаційні ресурси з боку інших держав;

- посилення обороноздатності держави у кіберпросторі (кібероборона);

- боротьба з кіберзлочинністю та кібертероризмом.

Необхідне чітке визначення відповідальних суб'єктів за забезпечення цього напрямку, як і всіх інших напрямів державної безпеки в будь-якій сфері. Нині кіберзлочинність – актуальна проблема, з якою зіткнулись усі країни і яка постійно збільшується за масштабами та завданими збитками. Зокрема, у липні 2017 року Національним банком України було заявлено про створення Центру кіберзахисту Національного банку України [8]. Акцентую увагу на відсутності законодавчого визначення поняття вищезазначеного явища. У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» під кіберзлочином визначають суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі, передбачене законодавством України про кримінальну відповідальність, а під кіберзлочинністю – сукупність кіберзлочинів.

Поняття кібертероризму виникло на межі XX–XXI століть, задовго до початку масового використання Інтернету. Термін «кібертероризм» є синтезом понять «кібербезпековий простір» та «тероризм». Під кібертероризмом пропонується розуміти протиправне діяння, яке вчиняється з ціллю досягнення негативних наслідків, наприклад отримання матеріальних благ чи загрози інформаційній безпеці держави. Кібертероризм має місце в кібербезпековому просторі [9];

- зниження рівня уразливості об'єктів кіберзахисту, в тому числі об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Даний напрям потребує подальших досліджень, оскільки категорія «об'єкт кіберзахисту» є новою та невизначеною, і, на мою думку, формулювання «зниження рівня уразливості» є абстрактним за відсутності чіткої методики та критеріїв визначення такої уразливості. Виникає логічне питання: хто і яким чином повинен визначати цей рівень? Як варіант – «попередження уразливості об'єктів кіберзахисту та ліквідація негативних наслідків»;

- забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах забезпечення кібербезпеки. Україна бере активну участь у міжнародній безпековій діяльності, наприклад ратифікація Конвенції про кіберзлочинність, участь у розробленні та прийнятті Статуту ООН. Таким чином,

обмеження напрямів участі України лише загальноєвропейською та регіональною системою забезпечення кібербезпеки є некоректним. У вузькому сенсі система забезпечення кібербезпеки – сукупність суб'єктів, які здійснюють свою діяльність у кіберпросторі [10], тобто регіональні та європейська системи є представленими більшим колом суб'єктів та масштабом здійснення ними своєї діяльності;

– дотримання міжнародних зобов'язань щодо боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом. Нині існує незначна кількість спеціальних нормативно-правових актів як універсального, так і регіонального характеру, в яких держави сформулювали б певні зобов'язання щодо боротьби з кібертероризмом та кіберзлочинністю. Одним із таких актів є Конвенція про кіберзлочинність. Держави, що приєдналися до Конвенції, взяли зобов'язання переглянути своє законодавство з метою приведення його у відповідність з рекомендаціями, викладеними в цьому міжнародному документі.

Напрями ДКБП відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України». Також, зважаючи на постулювання мною того факту, що нині кібербезпека є не лише складовою інформаційної безпеки, а й виступає окремим компонентом національної безпеки, то доцільним при визначенні напрямів державної політики кібербезпеки буде використання положень Закону «Про основи національної безпеки України».

Основними напрямами державної політики в інформаційній сфері є:

– забезпечення інформаційного суверенітету України. Це ще одна нова правова категорія, дефініція якої міститься в проекті Закону «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України». Інформаційний суверенітет України – це право держави на формування і здійснення національної інформаційної політики відповідно до Конституції і законодавства України, міжнародного права в національному інформаційному просторі України. Також у словнику «Стратегічні комунікації» міститься таке визначення «інформаційний суверенітет» – незалежність і самостійність держави в реалізації державної інформаційної політики; здатність держави здійснювати контроль над власним інформаційним простором через організацію управління процесами створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації відповідно до національних інтересів [4, с. 168–169]. Виходячи із вищезазначених положень вважаю за необхідне виокремити феномен «кібернетичного суверенітету», під яким пропонується розуміти невід'ємне право держави на формування і здійснення національної кібербезпекової політики відповідно до національних інтересів, ґрунтуючись на Конституції України і законодавстві України, враховуючи норми міжнародного права в кібернетичному просторі України. Тобто одним із напрямів державної політики кібербезпеки варто визначити забезпечення кібернетичного суверенітету України;

– вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвит-

ку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну. Щодо створення нормативно-правових умов, то маю певні корективи. Нині вже ухвалена та діє значна кількість законів та підзаконних нормативних актів у сфері інформаційних відносин (більше 4500) [11, с. 127], тому прийняття нових актів має виступати не самоціллю, а справді відбивати об'єктивну потребу в регулюванні нових суспільних відносин. У даному аспекті проблематика систематизації інформаційного законодавства ще не вичерпала своєї актуальності [12]. А як напрям державної політики кібербезпеки можна визначити здійснення систематизації інформаційного (кібербезпекового) законодавства України, створення необхідних передумов для розвитку кіберсфери в цілому, а також забезпечення кібербезпеки зокрема;

- активне залучення засобів масової інформації до запобігання і протидії корупції, зловживанням службовим становищем, іншим явищам, які загрожують національній безпеці України. Протидія будь-яким явищам, які загрожують кібербезпеці України, шляхом залучення ЗМІ матиме позитивні наслідки в тому випадку, якщо вони будуть незалежними, але, на жаль, майже всі українські ЗМІ належать або підконтрольні певним політичним силам. Як напрям виокремлю залучення ЗМІ для протидії кіберзагрозам;

- забезпечення неухильного дотримання конституційних прав на свободу слова, доступ до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації та журналістів, заборона цензури, дискримінації в інформаційній сфері та переслідування журналістів за політичні позиції, за виконання професійних обов'язків, за критику. Тобто забезпечення існування правової держави;

- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України. Знову ж таки, адаптуючи дану норму до теми дослідження, як напрям державної політики кібербезпеки визначу вжиття комплексних заходів щодо захисту національного кібернетичного простору та протидії монополізації кібернетичної сфери України. Акцентую увагу на тому, що перелік напрямів державної політики кібербезпеки не може бути статичним, оскільки відбуваються постійні зміни в кіберсуспільстві, тому існує потреба швидкої реакції та ужиття відповідних заходів. Переконали, що теоретично потрібно спрямовувати науковий пошук не лише на механізми захисту прав і свобод людини, а й на роль держави в трансформації суспільства і зростання ролі інформаційного чинника, зокрема кібернетичній глобалізації.

Напрями ДКБП відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України. Оскільки кібербезпека є тісно пов'язаною з інформаційною безпекою, доцільно згадати і про Доктрину інформаційної безпеки України, аналіз положень якої

дозволив виокремити напрями державної політики кібербезпеки. У документі сформульовано чотири пункти, що мають бути пріоритетами державної політики в інформаційній сфері. З урахуванням теми мого дослідження визначу лише деякі з них:

- необхідність створення інтегрованої системи моніторингу (аналіз, оцінки, прогноз) кіберзагроз та формування алгоритмів реагування на них на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях;
- удосконалення системи управління національною системою кібербезпеки, у тому числі через підвищення рівня відповідальності та контролю за виконанням покладених на суб'єктів кібербезпеки завдань;
- законодавче регулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з кібернетичного простору держави, інформації, яка становить загрозу національним інтересам у кібернетичній сфері, тобто є кіберзагрозою;
- створення і розвиток структур, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку (кібернетично-психологічну), насамперед у Збройних Силах України, з урахуванням практики держав – членів НАТО, а також і в Національній поліції – Кіберполіції, згідно з загальною концепцією розумного балансу розмежування повноважень у реалізації державної кібербезпекової політики її суб'єктами;
- розвиток і захист технологічної інфраструктури забезпечення кібернетичної безпеки України;
- удосконалення механізмів забезпечення безпеки об'єктів критичної інформаційної інфраструктури;
- побудова дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій;
- розвиток механізмів взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в реалізації державної кібербезпекової політики, в тому числі в частині протидії гібридній війні та одному з її проявів – інформаційній агресії проти України та кібернетичним атакам;
- ефективна, проактивна та наступальна боротьба з дезінформацією та ворожою пропагандою з боку Російської Федерації. Окрім України, російська пропаганда впливає і на розвиток інших розвинених демократичних європейських країн. Факт впливу російської пропаганди на Європу було визнано у відповідній резолюції щодо протидії ворожій Євросоюзу пропаганді, яка надходить з Росії. Основною метою дезінформації та ворожої пропаганди є підриз та компрометація єдності, посів сумніву щодо сталих європейських цінностей та інтересів. У згаданому документі визначено, що така пропаганда є частиною гібридної війни і націлена на те, щоб: 1) викривити правду; 2) посіяти сумніви і ворожнечу між країнами Союзу; 3) послабити стратегічну єдність ЄС та північноамериканських партнерів; 4) паралізувати процес прийняття рішень; 5) дискредитувати інститути ЄС і трансатлантичне партнерство. Європарламент у даній резолюції визнав, що російській уряд активно використовує цілий спектр засобів та інструментів

для атак на дипломатичні цінності з метою розколу Європи, для забезпечення підтримки зсередини країни і створення уявлення про розбіжності між країнами Східного сусідства та ЄС [13];

- посилення спроможностей суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо протидії спеціальним кібернетичним операціям, які несуть кіберзагрозу Українській державі в цілому;

- виявлення та притягнення до відповідальності, забезпечення невідворотності покарання винних згідно з українським законодавством суб'єктів українського кібернетичного простору, що створені та/або використовуються державою-агресором для ведення кібернетичної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності;

- недопущення використання кібернетичного простору держави в деструктивних цілях або для дій, що спрямовані на дискредитацію України на міжнародному рівні.

Висновки. Отже, пріоритетними напрямками оптимізації державної політики щодо посилення адміністративно-правового регулювання кібернетичної безпеки держави варто виділити й такі:

- реформування кібернетичного законодавства як сегмента інформаційного законодавства України, особливо в частині не лише чіткого визначення сучасних загроз та небезпек кібернетичній безпеці держави, а й механізмів державної політики, в тому числі симетричних кібернетичних заходів;

- дослідження питань захисту об'єктів критичної інфраструктури від кібератак. З цією метою має бути визначено та класифіковано критичні об'єкти, кібератаки на які можуть завдати значної шкоди державі й створити загрози міжнародним відносинам у кіберпросторі;

- сприяння розробці вітчизняної інноваційної продукції, що може бути використана з метою посилення кібернетичної безпеки держави;

- завершення імплементації положень Конвенції РЄ про кіберзлочинність у національне законодавство;

- оптимізація системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб Збройних сил України та інших органів сектору безпеки і оборони України;

- сприяння більш активній політиці державних безпекових інституцій щодо інформування населення про кіберзагрози;

- забезпечення безперервного підвищення кваліфікації військовослужбовців, державних службовців та працівників, що задіяні на ключових об'єктах критичної інфраструктури;

- сприяння недопущенню мілітаризації кіберпростору;

- підтримка як існуючих багатосторонніх навчань з протидії кібернападам на державну інформаційну інфраструктуру, так і ініціювання нових видів таких навчань.

Перелік використаних джерел

1. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фахове вид. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6
2. Порошенко ввел в действие решение СНБО об усилении мер по кибербезопасности. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/belarusi-ofitsialno-podtverdili-vezd-ukraintsa-1504166704.html>
3. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. 2-е вид. допов. і перероб. Київ: Текст, 2008. 400 с.
4. Попова Т. В., Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації: словник /за заг. ред. д-ра юрид. наук. В. А. Ліпкана. Київ: О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.
5. Кормич Б. А. Інформаційне право: підручник для вузів. Харків: Бурун і К, 2011. 334 с.
6. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 368 с.
7. Відкрите суспільство: базові цінності. ASD inform Україна: сайт. URL: <http://sd.net.ua/2010/07/10/vidkrite-suspilstvo-bazovi-cinnosti.html>
8. НБУ создаст Центр киберзащиты для банков. РБК – Украина. Новости: сайт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nbu-sozdast-tsentr-kiberzashchity-bankov-1499335025.html>
9. Діордіца І. В. Поняття і зміст кібертероризму. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 3(12). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjyv_2016_3_15.
10. Діордіца І. В. Система забезпечення кібербезпеки: сутність та призначення. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7 (257). С. 109–116.
11. Паращич І. М. Права громадян і права пацієнтів та їх захист у системі охорони здоров'я України. Економіка та держава. 2009. № 2. С. 71–72.
12. Залізняк В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 18 с.
13. В Европарламенте признали российскую пропаганду и призвали бороться с ней. Сегодня. 2016. 23 ноября. URL: <http://www.segodnya.ua/world/v-evroparlamente-priznali-rossiyskuyu-propagandu-i-prizvali-borotsya-s-ney-772845.html>

References

1. Andriyash V. I. State policy: conceptual aspects of definition. Public administration: improvement and development. 2013. Vol. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6. [ukr.]
2. Poroshenko enacted NSDC decision to strengthen cybersecurity measures. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/belarusi-ofitsialno-podtverdili-vezd-ukraintsa-1504166704.html>. [russ.]
3. Lipkan V. A., Lipkan O. S. National and international security in definitions and concepts. Kyiv: Text, 2008. 400 p. [ukr.]

4. Popova T. V., Lipkan V. A. *Strategic communications: a dictionary*. Kyiv: O. S. Lipkan, 2016. 416 p. [ukr.]
5. Kormich B. A. *Information law: a textbook for universities*. Kharkiv: Burun and K, 2011. 334 p. [ukr.]
6. Aristova I. V. *State information policy: organizational and legal aspects: monograph*. Kharkiv: University of Internal Affairs, 2000. 368 p. [ukr.]
7. *Open society: basic values*. ASD inform Ukraine. URL: <http://sd.net.ua/2010/07/10/vidkrite-suspilstvo-bazovi-cinnosti.html>. [ukr.]
8. *The NBU will create a Cyber Security Center for banks*. RBC - Ukraine. News. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nbu-sozdast-tsentr-kiberzashchity-bankov-1499335025.html>. [russ.]
9. Diorditsa I. V. *The concept and content of cyberterrorism*. Prykarpattya Legal Bulletin. 2016. Vol. 3 (12). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjyv_2016_3_15. [ukr.]
10. Diorditsa I. V. *Cybersecurity system: essence and purpose*. Entrepreneurship, economy and law. 2017. Vol. 7 (257). P. 109–116. [ukr.]
11. Parashchych I. M. *Rights of citizens and rights of patients and their protection in the health care system of Ukraine*. Economy and state. 2009. Vol. 2. P. 71–72. [ukr.]
12. Zalzniak V. A. *Systematization of information legislation of Ukraine*. (Candidate's thesis). Kyiv, 2011. 18 p. [ukr.]
13. *The European Parliament recognized Russian propaganda and called on to fight it*. Today. 2016, November 23. URL: <http://www.segodnya.ua/world/v-evroparlamente-priznali-rossiyskuyu-propagandu-i-prizvali-borotsya-s-ney-772845.html>. [russ.]

ДИОРДИЦА І. Сучасний правовий зміст оптимізації напрямів адміністративно-правового регулювання державної кібербезпекової політики.

У статті надано авторські результати визначення концептуальних положень оптимізації напрямів адміністративно-правового регулювання державної кібербезпекової політики. Розглянуто зміст сучасного стану державної політики у сфері кібербезпеки. Проаналізовано теоретичні та практичні аспекти оптимізації правовідносин у сфері державної кібербезпекової політики. Визначено трактування державної політики кібернетичної безпеки України – діяльність державно-правових інституцій щодо управління реальними та потенційними кіберзагрозами та небезпеками з метою задоволення кібернетичних потреб людини та громадянина, а також реалізації національних інтересів у даній сфері.

Ключові слова: кібербезпека, кіберпростір, державна політика, кібербезпекова політика, кіберзлочин.

ДИОРДИЦА І. Современное правовое содержание оптимизации направлений административно-правового регулирования государственной политики кибербезопасности.

В статье предложены авторские результаты определения концептуальных положений оптимизации направлений административно-правового регулирования

государственной политики кибербезопасности. Рассмотрено содержание современного состояния государственной политики в сфере кибербезопасности. Проанализированы теоретические и практические аспекты оптимизации правоотношений в сфере государственной политики кибербезопасности. Определена трактовка государственной политики кибернетической безопасности Украины – деятельность государственно-правовых институтов по управлению реальными и потенциальными киберугрозами и опасностями для удовлетворения кибернетических потребностей человека и гражданина, а также реализации национальных интересов в данной сфере.

Ключевые слова: кибербезопасность, киберпространство, государственная политика, політика кибербезпеки, киберпреступление.

DIORDITSA I. Modern legal content of optimization of directions of administrative and legal regulation of the state cybersecurity policy.

The article proposes to consider the author's results of determining the conceptual provisions for optimizing the areas of administrative and legal regulation of state cybersecurity policy. The content of the current state of state policy in the field of cybersecurity is considered. Theoretical and practical aspects of optimization of legal relations in the field of state cybersecurity policy are analyzed. The interpretation of the state cybersecurity policy of Ukraine is determined – the activity of state and legal institutions to manage real and potential cyber threats and dangers to meet the cyber needs of man and citizen, as well as the realization of national interests in this area. The own vision of directions of the state cybersecurity policy according to the maintenance of a number of regulatory legal acts is offered, namely: directions of the state cybersecurity policy according to the Law of Ukraine «About the basic principles of maintenance of cybersecurity of Ukraine»; directions of the state cybersecurity policy in accordance with the Law of Ukraine «On Fundamentals of National Security of Ukraine»; directions of the state cybersecurity policy in accordance with the Doctrine of Information Security of Ukraine. It is concluded that the priority areas for optimizing state policy to strengthen the administrative and legal regulation of cybersecurity of the state are the following reforming cyber law as a segment of information legislation of Ukraine, especially in terms of not only clearly defining current threats and threats to cyber security, but also mechanisms public policy, including symmetric cyber measures; research on the protection of critical infrastructure from cyberattacks; promoting the development of domestic innovative products that can be used to strengthen the cybersecurity of the state; completion of the implementation of the provisions of the Council of Europe Convention on Cybercrime into national law; optimization of the training system in the field of cybersecurity for the needs of the Armed Forces of Ukraine and other bodies of the security and defense sector of Ukraine; promoting a more active policy of state security institutions to inform the public about cyber threats; promoting the militarization of cyberspace; support for both existing multilateral training sessions on countering cyberattacks on the state information infrastructure, and initiating new types of such training sessions.

Key words: cybersecurity, cyberspace, state policy, cybersecurity policy, cybercrime.

УДК 342.721

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-4

Олена АНТОНЮК,

*помічник судді патронатної служби управління
забезпечення роботи другої судової палати секретаріату
Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID 0000-0003-1825-3981*

Юлія ПАВЛЮЧЕНКО,

*доцент кафедри господарського права Донецького
національного університету імені Василя Стуса,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID 0000-0003-1504-8384*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ У СПОРАХ ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЩЕПЛЕНЬ

Профілактичні щеплення є одним із засобів захисту населення від інфекційних хвороб, що, зокрема, закладено в Законі України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 р. № 1645-III (далі – Закон № 1645-III). Для реалізації на практиці цього засобу захисту в Україні прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, Календар профілактичних щеплень в Україні та Положення про організацію і проведення профілактичних щеплень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) від 16 вересня 2011 року № 595, та ін.

На початку 2020 року МОЗ України разом з Міністерством освіти і науки України (далі – МОН України) повідомили про зростання в Україні впродовж останніх трьох років захворюваності на кір і про те, що профілактичним

щепленням проти кору охоплено лише 60 відсотків дітей. Так, у 2019 році на кір захворіло 58 098 людей, що у 1,8 раза більше, ніж у 2018 році [1]. Відповідно до епідеміологічної ситуації МОЗ України ініційовано додаткову вакцинацію дітей віком від 6 до 18 років у семи регіонах України, а також проведення додаткових заходів з імунізації проти дифтерії [2].

Встановлюючи обов'язкові профілактичні щеплення, держава діє з суспільно значимою метою – охорони здоров'я населення. Водночас оцінка правомірності відповідних рішень держави має здійснюватися через призму права на особисту недоторканність, одним з аспектів якої є проведення медичного втручання лише за згодою особи. Отже, постає питання щодо правомірності обов'язкових щеплень і запровадження негативних наслідків для осіб, які їх не роблять або роблять не в повному обсязі, зокрема, для дітей, яким відмовляють у відвідуванні дошкільних та шкільних навчальних закладів. Відповідь на це питання має важливе практичне значення.

Пошук балансу приватних і публічних інтересів у означеному питанні є актуальним для будь-якої держави. Так, обов'язкова вакцинація передбачена італійським законодавством, проте за німецькими законами така вакцинація провадиться лише у випадках крайньої необхідності, а в міжнародному праві закріплений рекомендаційний характер вакцинації [3, с. 52].

Це питання має вирішуватися із застосуванням критеріїв правомірності втручання держави у приватну сферу людини, вироблених Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), а саме: 1) законності; 2) зумовленості суспільною метою; 3) пропорційності (відповідності засобів втручання його меті та застосування найменш шкідливих для людини засобів втручання).

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Питання права на особисту недоторканність досліджувалися багатьма науковцями. Зокрема, М. Хавронюк зазначає, що традиційно право на особисту недоторканність характеризують як право на тілесну, статеву та психічну недоторканність [4, с. 30]. Як наголошує Л. Красицька, для людини важливою є можливість захистити своє тіло від посягань, свою психіку від впливу, тобто організм у цілому [5, с. 120].

Окремі дослідники пов'язують право на особисту недоторканність безпосередньо з медичним втручанням. Так, Р. Стефанчук зауважує, що для медичного втручання потрібна згода фізичної особи, крім випадків, прямо передбачених законом, наприклад, обов'язкові щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу тощо [6, с. 700].

Різні правові аспекти згоди фізичної особи на медичне втручання розглядали, зокрема, А. Дворніченко, І. Сенюта, В. Пашков; правові засади обов'язкових профілактичних щеплень досліджували О. Губанова, І. Демченко, Н. Дубицька, О. Круглова та інші вчені. Проте єдиної позиції з питань балансу приватних і публічних інтересів при встановленні обов'язковості профілактичних щеплень науковцями не вироблено.

Метою статті є конкретизація критеріїв оцінки балансу інтересів у спорах щодо обов'язковості профілактичних щеплень.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів.

Держава взяла на себе обов'язок охорони здоров'я населення, виконання якого спрямоване на забезпечення здоров'я як окремої фізичної особи, так і населення в цілому. Обов'язкові профілактичні щеплення сприяють виробленню колективного імунітету, тому розглядаються як один з допустимих способів виконання державою зазначеного обов'язку.

Відповідно до ст. 12 Закону № 1645-III обов'язковими є профілактичні щеплення проти: 1) дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу; 2) інфекційних хвороб, що робляться працівникам окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до їх зараження та (або) поширення ними таких хвороб; 3) небезпечної інфекційної хвороби за епідемічними показаннями, якщо існує загроза її виникнення або масового поширення на певних територіях і об'єктах (за рішенням головного державного санітарного лікаря).

Аналіз ст. 12 Закону № 1645-III дозволяє стверджувати, що обов'язковість щеплень не означає примусовості їх проведення. При відмові від таких щеплень у особи та (або) її законного представника лікар має право взяти відповідне письмове підтвердження, а у разі відмови його надати – засвідчити це актом у присутності свідків.

Проте відповідно до частини другої ст. 12 Закону № 1645-III відмова або ухилення від обов'язкових щеплень працівників окремих професій, виробництв та організацій, перелік яких визначає МОЗ України, дає підстави роботодавцю для їхнього відсторонення від виконання робіт, що може бути реалізований за ст. 46 Кодексу законів про працю України. Крім того, ст. 7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004-XII встановлює обов'язок підприємств, установ і організацій усувати за поданням відповідних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби від роботи, навчання, відвідування дошкільних закладів осіб, які ухиляються від обов'язкового щеплення, перелік яких визначений МОЗ України.

Отже, особа може відмовитися від обов'язкових профілактичних щеплень, усвідомлюючи передбачені законом наслідки такої відмови.

Закон передбачає також негативні наслідки і для дітей, яким не проведені обов'язкові профілактичні щеплення, зокрема, щодо реалізації ними права на освіту. Так, згідно із частиною першою ст. 15 Закону № 1645-III прийом дітей до виховних, навчальних, оздоровчих та інших дитячих закладів проводиться за наявності відповідної довідки закладу охорони здоров'я (далі – ЗОЗ), в якому дитина перебуває під медичним наглядом. Довідка видається на підставі даних медичного огляду дитини, якщо: 1) відсутні медичні протипоказання для її перебування у цьому закладі та 2) їй проведено профілактичні щеплення згідно з календарем

щеплень, і 3) вона не перебувала в контактi з хворими на iнфекцiйнi хвороби або бактерiоносiями.

На початку 2020 року МОН України у відповіді на запит про публічну інформацію наголосило, що відвідування дитячих закладів дітьми, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, не дозволяється. Якщо консиліум лікарів прийме рішення про заборону відвідування закладу освіти такою дитиною через складну епідеміологічну ситуацію та (або) індивідуальні показники, питання щодо форм здобуття нею освіти вирішується місцевими органами управління освіти [1].

Проте реалізація приписів ст. 15 Закону № 1645-III пов'язана з певними складнощами, зокрема, щодо зазначення лікарем у довідці висновку про можливість або неможливість дитини відвідувати навчальний заклад.

З огляду на відсутність прямих нормативних приписів конкретизувати документ, який необхідно надати для відвідування дитячого садка дітьми віком від одного року, спробувало МОЗ України у листі від 24 квітня 2018 року № 111-01/123 [7], роз'яснивши, що слід надати довідку від лікаря педіатра або сімейного лікаря, в якого спостерігається дитина. При цьому у листі не зазначено, про довідку якої форми йде мова.

Форма довідки, що має подаватися до шкільного закладу освіти, визначена у пункті 4 Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого наказом МОЗ України від 16 квітня 2018 року № 367, що передбачає подання медичної довідки за формою первинної облікової документації № 086-1/о «Довідка учня загальноосвітнього навчального закладу про результати обов'язкового медичного профілактичного огляду», затвердженої наказом МОЗ України від 16 серпня 2010 року № 682 (далі – наказ МОЗ України № 682).

Аналіз змісту наказу МОЗ України № 682 свідчить, що видача довідки за формою 086-1/о не обумовлена наявністю або відсутністю обов'язкових профілактичних щеплень, а опис змісту записів, що вносяться у графи цієї форми, не містить зазначення про такі щеплення.

Зокрема, зі змісту цього наказу МОЗ України випливає, зокрема, що: довідку за цією формою заповнюють на всіх учнів загальноосвітніх навчальних закладів, які пройшли обов'язковий медичний профілактичний огляд і у ній наводиться висновок щодо стану здоров'я учня, а якщо учень має захворювання, то вказується діагноз згідно з Міжнародним класифікатором хвороб 10 або повна назва захворювання за бажанням одного з батьків або іншого законного представника дитини.

Отже, аналіз змісту наказу МОЗ України № 682 свідчить про те, що лікар, який заповнює форму довідки, не зазначає про допуск дитини до відвідування навчального закладу, а лише робить висновок про стан здоров'я (на підставі висновків лікарів-спеціалістів і застосованих додаткових методів дослідження, які були проведені відповідно до віку дитини).

Однак довідка, про яку йдеться у ст. 15 Закону № 1645-III, видається не лише за результатами медичного огляду дитини, а й за умови проходження нею щеплення з дотриманням календаря щеплень. Згідно з Примірним положенням про підготовку дітей на педіатричній дільниці до відвідування дошкільного та шкільного загальноосвітнього навчального закладу, затвердженим наказом МОЗ України від 29 листопада 2002 року № 434, дані про профілактичні щеплення оформлюються з використанням форми № 063/о. Дані про профілактичні щеплення належать до медичної документації, яка оформляється при підготовці дітей до відвідування дошкільного та шкільного навчального закладу.

Попри категоричну заборону щодо відвідування дитячих закладів дітьми, які не отримали профілактичних щеплень, Закон 1645-III містить певний виняток. Так, якщо профілактичні щеплення дитині проведені з порушенням строків у зв'язку з медичними протипоказаннями, відвідування нею дитячого закладу можливе за рішенням консилиуму відповідних лікарів.

На підставі викладеного можна зробити висновки: 1) форма 086-1/о не передбачає зазначення лікарем про те, чи має право дитина відвідувати навчальний заклад (це питання на підставі наданих документів вирішує відповідний заклад); 2) у разі недотримання календаря щеплень рішення щодо відвідування дитиною дитячого закладу вирішує консилиум лікарів.

З метою підсилення обов'язковості профілактичних щеплень, а також для вправлення певних технічних недоліків чинного законодавства у вересні 2020 року у Верховній Раді України 07 вересня 2020 року за № 4058 зареєстрований проєкт Закону про систему суспільної охорони здоров'я і забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [8]. Цим законопроектом пропонується: закріпити обов'язок громадян робити щеплення у передбачених законодавством випадках; замінити у ст. 15 Закону № 1645-III дитячий заклад на заклад освіти, а довідку – на лікарський висновок про можливість перебування дитини в організованому колективі, що надаватиметься за результатами медичного огляду дитини за умови, зокрема, що їй своєчасно проведено профілактичні щеплення.

Запропонована в проєкті нова редакція зазначеної статті передбачає: 1) заборону дітям, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, відвідувати заклади освіти; 2) дозвіл на прийняття до відповідного закладу освіти та відвідування його дитині, якій зроблені профілактичні щеплення з порушенням строків у зв'язку з медичними протипоказаннями за умови благополучної епідемічної ситуації за рішенням консилиуму відповідних лікарів.

Запобігання поширенню інфекційних хвороб і формування колективного імунітету здебільшого є суспільною метою проведення обов'язкових щеплень [9, с. 134], для досягнення якої відбувається втручання в особисте життя людини. Однак не всі готові дотримуватися нормативних приписів щодо обов'язкових профілактичних щеплень, наполягаючи, що такі щеплення порушують їхні права чи права їхніх дітей.

Забезпечення балансу інтересів неможливо без реалізації права особи на захист у випадках порушення порядку проведення профілактичних щеплень, що передбачає, зокрема: 1) наявність у медичних працівників відповідної підготовки; 2) надання особам, яким проводиться щеплення (або їх законним представникам) об'єктивної інформації про ефективність профілактичних щеплень, наслідки відмови від них і можливі поствакцинальні ускладнення; 3) проведення: а) після медичного огляду особи; б) за відсутності у неї медичних протипоказань, що встановлюються МОЗ України; в) за попередньою згодою особи та (або) її законного представника (у передбачених законом випадках); 4) застосування медичних імунобіологічних препаратів, зареєстрованих в Україні.

ЄСПЛ розглядає справи щодо обов'язкового щеплення у контексті дотримання п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), що гарантує право на повагу до приватного життя особи (яке охоплює недоторканність особи).

Показовою у цьому питанні є справа «Соломахін проти України» (заява № 24429/03, рішення ЄСПЛ від 15 березня 2012 р., остаточне – від 24 вересня 2012 р.) [10, с. 181–196], у якій заявник наполягав, що його вакцинували без перевірки протипоказань вакциною, що була йому протипоказана, строк придатності якої закінчився, низької якості та проти його волі. Заявник стверджував, що не було підстав для втручання у його приватне життя, оскільки не було спалаху дифтерії у місті, де він мешкав.

ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення фізичної недоторканності заявника є виправданим міркуваннями охорони здоров'я населення та необхідністю контролювати поширення інфекційного захворювання в області. ЄСПЛ встановив, що було вжито необхідних запобіжних заходів, щоб гарантувати, що медичне втручання не завдасть шкоди заявникові тією мірою, якою це буде порушувати баланс інтересів особистої недоторканності заявника та інтересів охорони здоров'я населення, оскільки медичний персонал перевірів відсутність протипоказань до щеплення у заявника перед його проведенням. Крім того, заявник не пояснив, що завадило йому відмовитися від щеплення, як він неодноразово робив раніше, та не надав доказів заподіяння щепленням шкоди його здоров'ю. Тому ЄСПЛ не встановив порушень ст. 8 Конвенції [10, с. 190–191].

Д. Макбрайд, аналізуючи заходи протидії поширенню COVID у світлі практики ЄСПЛ, зауважує, що судовий дозвіл не може вважатися необхідним щодо примусової вакцинації без застосування насильства (рішення ЄСПЛ у справі «Соломахін проти України»). Не є порушенням ст. 8 Конвенції вакцинація для припинення поширення інфекційних захворювань за умови перевірки допустимості вакцинації особи та гарантування, що не буде завдано шкоди особі в обсязі, що порушить баланс інтересів між недоторканністю особи та суспільними інтересами охорони здоров'я населення. Протилежний висновок можливий, коли вакцинація завдала шкоди здоров'ю особи або використана неякісна вакцина. Але використання

експериментальної вакцини без згоди особи є порушенням ст. 8 Конвенції (заява № 302/02, рішення у справі «Релігійна громада свідків Єгови в м. Москві та інші проти Російської Федерації» від 10 червня 2010 р.) [11].

Прикладом стягнення судом шкоди, завданої порушенням порядку проведення щеплення, є справа № 128/2994/15-ц. Верховний Суд у постанові від 5 грудня 2018 року у даній справі зазначив, що на користь позивачів підлягає стягненню моральна шкода не лише з огляду на відсутність погодження батьків на щеплення дітей, але й з огляду на проведення вакцинації лікарським засобом, що не був зареєстрований в установленому порядку [12]. За результатами нового апеляційного розгляду чотирнадцятьом позивачам (батькам дітей) присуджено відшкодування моральної шкоди [13].

У судовій практиці наявні справи за адміністративними позовами щодо захисту права на безоплатність обов'язкового профілактичного щеплення.

Прикладом може бути справа № 806/1127/16, в якій позивач звернулася з позовом до МОЗ України, Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Державної казначейської служби України про: визнання неправомірною бездіяльності перших двох відповідачів щодо незабезпечення державних і комунальних ЗОЗ імунобіологічними препаратами для проведення вакцинації відповідно до календаря щеплень; стягнення з Державного бюджету України витрат на вакцинацію. Верховний Суд у постанові від 21 травня 2020 року погодився з висновками судів попередніх інстанцій про відсутність порушень у діях відповідачів [14].

Разом з тим значну частку судових справ складають справи з приводу недопущення дітей, які не пройшли щеплення, до дошкільних або шкільних навчальних закладів, розгляд яких пов'язаний з встановленням дотримання балансу інтересів. Зокрема, суди розглядають такі спори:

1. За адміністративними позовами батьків до ЗОЗ України про визнання протиправною відмови надати дозвіл дитині на відвідування навчального закладу з мотивів відсутності у дитини обов'язкових профілактичних щеплень і зобов'язання надати такий дозвіл.

Позиція позивачів у таких спорах переважно аргументована таким:

1. Заборона дитині відвідувати заклади освіти через непроведення їй щеплення є дискримінаційною та порушує конституційне право дитини на освіту (ст. 53 Конституції України), на рівні умови доступу до освіти та недопустимість обмежень у праві на здобуття освіти (ст. 3 Закону України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII «Про освіту»).

2. Вимога надати довідку про щеплення дитини порушує її право на таємницю про стан свого здоров'я, закріплене ст. 39-1 Закону України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я», що означає заборону вимагати за місцем навчання інформацію про діагноз і методи лікування пацієнта.

3. Допуск у дошкільні та шкільні заклади не регламентується ст. 15 Закону № 1645-III, оскільки в ній йдеться про дитячі заклади, якими є лише дитячі табори (оздоровчі, спортивні, навчальні).

4. Батьки мають право вирішувати, яку форму навчання для своїх дітей обрати (групову чи індивідуальну), та ніхто не має права зобов'язати батьків обрати ту чи іншу форму навчання для своїх дітей.

Прикладом може бути справа № 120/1732/19-а, у якій рішенням Вінницького окружного адміністративного суду від 14 листопада 2019 року [15], залишеним без змін постановою Сьомого апеляційного адміністративного суду від 7 лютого 2020 року, визнані протиправними дії ЗОЗ щодо відмови у наданні довідки неповнолітній дитині на відвідування навчального закладу без проходження лікарсько-консультативної комісії (далі – ЛКК). Ухвалою Верховного Суду від 13 березня 2020 року [16] відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою ЗОЗ.

У цій справі суди першої і апеляційної інстанцій зазначили, що питання відвідування дошкільного навчального закладу дитиною, батьки якої відмовилися від щеплень, вирішується ЛКК.

Суди зауважили на тому, що індивідуальне право (інтерес) батьків дитини відмовитися від щеплення при збереженні обсягу права дитини на здобуття освіти протиставляється загальному праву (інтересу) інших батьків і їх дітей, які провели щеплення перед направленням дитини для здобуття освіти у закладах освіти з метою досягнення загального блага – охорони здоров'я, що гарантовано статтями 3, 27 та 49 Конституції України.

Суди також звернули увагу на некоректне формулювання позивачем позовної вимоги щодо оскарження відмови ЗОЗ у видачі дозволу, адже такого документа, як дозвіл законодавство не передбачає, а спірні правовідносини виникли щодо надання ЗОЗ довідки.

За обставинами справи позивач, відмовившись від щеплень своєї дитини, звернулася до ЗОЗ із заявою, в якій надала згоду на проходження дитиною ЛКК. ЗОЗ відмовив їй у наданні документа на відвідування навчального закладу дитини без зазначення, що заява буде розглянута ЛКК. Відмова відповідача у наданні відповідної довідки дитині без проходження ЛКК визнана перевищенням повноважень. Суд не має права (крім випадків, визначених законом) втручатися у дискреційне повноваження ЛКК щодо визначення можливості дитини відвідувати навчальний заклад без щеплень.

В аналогічній справі № 120/1733/19-а Вінницький окружний адміністративний суд у постанові від 11 березня 2020 року мотивував відмову в адміністративному позові тим, що ЗОЗ не мав повноважень без рішення ЛКК надати «дозвіл» на відвідування навчального закладу, про що повідомив позивачеві [17]. На відміну від справи №120/1732/19-а, у цій справі батьки у зверненні до ЗОЗ не зазначали про згоду на проходження дитиною ЛКК. Тому в діях ЗОЗ суд не встановив ознак протиправності, оскільки вирішення питання про можливість відвідування дитиною, яка не має усіх щеплень, навчального закладу покладається на ЛКК.

II. За позовами батьків до навчального закладу про зобов'язання не чинити перешкод у здобутті освіти.

Відповідна позовна вимога одного з батьків малолітньої дитини до дошкільного навчального закладу була розглянута, наприклад, у справі № 682/1692/17. За обставинами цієї справи при вирішенні питання про прийняття дитини до дошкільного навчального закладу у вересні 2016 року встановлено, що обов'язкові щеплення проведені дитині з порушенням календаря щеплень, а профілактичне щеплення проти коклюшу, дифтерії і правця у віці 18 місяців не проведено у зв'язку з відсутністю вакцини у медичному закладі. ЛКК дійшла висновку про можливість відвідування дитиною дошкільного навчального закладу. У період відсутності дитини в дошкільному навчальному закладі з 5 жовтня 2016 року по 15 червня 2017 року мати, будучи поінформованою про наявність вакцини у медичному закладі, відмовилася від вакцинації дитини. Для підтвердження можливості дитини відвідувати дошкільний навчальний заклад його керівництво зажадало надання нової довідки. ЛКК з огляду на епідеміологічну ситуацію з правця вирішила, що дитина відвідувати дитячий садок не може.

Під час розгляду цієї справи Верховний Суд [18] зауважив, що керівництво дошкільного навчального закладу діяло відповідно до ст. 15 Закону № 1645-III. Ураховуючи тривалу відсутність дитини в дошкільному навчальному закладі (більше восьми місяців), наявність вакцини, якої не було у медичному закладі під час зарахування дитини до дошкільного навчального закладу та відмову матері від профілактичного щеплення у зв'язку з недовірою до вакцини, відповідач правомірно відмовив у відвідуванні дитиною дитячого садка без відповідного висновку ЛКК.

Верховний Суд зробив висновок, що дитина має гарантоване державою право на безоплатну дошкільну освіту в державних і комунальних закладах дошкільної освіти, але держава з метою дотримання прав дитини на дошкільну освіту та забезпечення безпеки та здоров'я всіх дітей встановлює певні правила для реалізації такого права. Держава має забезпечити баланс між реалізацією права дитини на дошкільну освіту та інтересами інших дітей.

Верховний Суд наголосив на тому, що вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою. Тобто в даному питанні превалює принцип переваги суспільних інтересів над особистими, однак лише у тому випадку, коли таке втручання має об'єктивні підстави (тобто є виправданим).

III. За адміністративними позовами до Комісії з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій виконавчого комітету міської ради щодо оскарження рішень про заборону нещепленим дітям відвідувати навчально-виховні заклади з підстав відсутності повноважень відповідної Комісії міської ради щодо запровадження такої заборони.

Прикладом може бути справа № 815/409/18. У цій справі суд першої інстанції закрити провадження у частині вимог про визнання протиправним і скасування відповідного рішення відповідача та визнання дій відповідача щодо прийняття такого рішення протиправним, оскільки рішення вже було скасоване Комісією, у зв'язку з чим не впливало на права та законні інтереси позивача. Рішенням окружного адміністративного суду, залишеним без змін постановою апеляційного адміністративного суду, відмовлено у задоволенні позову в частині встановлення відсутності повноважень зазначеної Комісії щодо заборони відвідувати навчально-виховні заклади нещепленим дітям, оскільки Комісія законом наділена такими повноваженнями.

Проте Верховний Суд постановою від 30 січня 2020 року [19] направив справу на новий розгляд, оскільки судами не надано відповідної оцінки питанням: чи володіє Комісія (єдиний відповідач у справі) адміністративною процесуальною правосуб'єктністю; чи наявні законні підстави для залучення до участі у справі виконавчого комітету міської ради або міської ради.

Аналогічні висновки містяться й у постанові Верховного Суду від 12 червня 2020 року в справі № 815/3122/18 [20].

У наведених категоріях спорів позивачі оспорювали обмеження прав людини, які зумовлені відсутністю у них обов'язкових профілактичних щеплень. Узагальнено можна стверджувати, що під час вирішення таких справ суд констатує обумовленість обмежень прав людини перевагою суспільного інтересу, якщо такі обмеження мають об'єктивні підстави, тобто є виправданими суспільною метою охорони здоров'я населення.

Висновки і перспективи подальшого наукового пошуку. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Законодавче регулювання відносин щодо проведення обов'язкових профілактичних щеплень свідчить про превалювання суспільного інтересу над приватними інтересами окремих людей.

2. Розгляд справ, пов'язаних з проведенням профілактичних щеплень або обмеженнями прав осіб, які не мають обов'язкових щеплень, здійснюється через призму втручання у права на особисту недоторканність, таємницю приватного життя та (або) на освіту і пов'язаний з встановленням балансу між приватним інтересом конкретної особи та загальним інтересом суспільства щодо охорони здоров'я. При цьому за конкретних обставин справи оцінюється законність і пропорційність втручання у права людини.

3. Пропорційність такого втручання, а отже, і його правомірність буде досягатися у разі: а) надання державою права вибору особі (у тому числі батькам) щодо згоди або відмови від проведення профілактичних щеплень на підставі об'єктивної інформованості, зокрема, про можливі негативні наслідки (реакції) проведення та відмови від проведення вакцинації; б) створення державою рівних умов для отримання дітьми не залежно від наявності або відсутності у них профілактичних щеплень шкільної освіти, у тому числі шляхом забезпечення дистанційної та інших форм здобуття освіти, що за всіма критеріями (якості, доступності, зручності тощо)

мають бути не гіршими, ніж отримання освіти в умовах стаціонару в комунальних чи державних навчальних закладах; в) надання державою гарантій щодо безпечності вакцин, що надходять на ринок України, і медичних послуг з профілактичного щеплення, що, зокрема, спрямовано на унеможливлення заподіяння особі шкоди в обсязі, що не виповідає меті втручання.

4. Якщо вакцинація спричинила шкоду здоров'ю особи, проведена без її інформованої згоди (згоди законного представника у випадках, передбачених у законі) або з використанням неякісної або недопущеної до використання у нормативно визначеному порядку вакцини, особа має право на відшкодування шкоди, зокрема, у судовому порядку.

Результати проведеного дослідження можуть бути використанні у подальших дослідженнях питань забезпечення права людини на особисту недоторканність у контексті медичних втручань.

Перелік використаних джерел

1. Лист Директорату дошкільної і шкільної освіти МОН України від 28 січня 2020 року № 4/433-20 і спільний Лист МОЗ України та МОН України від 24 січня 2020 року. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/61416/response/149327/attach/3/4%20433%2020.pdf>
2. Про введення в дію Рішення оперативного штабу Міністерства охорони здоров'я України з реагування на ситуації з поширення інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом вакцинації: наказ МОЗ України від 25 жовтня 2019 року № 2164. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates>
3. Губанова О. В. Дитяча вакцинація крізь призму приватного і публічного права: європейський досвід. Форум права. 2018. № 2. С. 45–55. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2018_2_8.pdf
4. Хавронюк М. Кожна особа має право на свободу та особисту недоторканність. Юридичний вісник України. 1998. № 27. С. 30.
5. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: монографія. Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. 164 с.
6. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Т. 4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За заг. ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФО-П Колісник А. А., 2010. 768 с.
7. Лист МОЗ України України від 24 квітня 2018 року № 111-01/123. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/04/23/mon-25-04-18.pdf>
8. Про систему суспільної охорони здоров'я і забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: проєкт Закону від 7 вересня 2020 року № 4058. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=69855&pf35401=534520>
9. Демченко І. С., Дубицька Н. Т. Нормативно-правове регулювання обов'язкової вакцинації: аргументи «за» та «проти». Часопис Київського університету права. 2017. № 4. С. 133–138.

10. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України 2012. Частина друга / упоряд. Є. Ю. Захаров; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Вид-во «Права людини». 2017. 364 с. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1505028841.pdf>
11. Jeremy McBride. *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*. 27 March, 2020. URL: <https://echrblog.blogspot.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html/>
12. Постанова Верховного Суду від 5 грудня 2018 року у справі № 128/2994/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78627365>
13. Постанова Вінницького апеляційного суду від 12 лютого 2019 року у справі № 128/2994/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79859824>
14. Постанова Верховного Суду від 21 травня 2020 року в справі № 806/1127/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89353038>
15. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 14 листопада 2019 року у справі № 120/1732/19-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85360028>
16. Ухвала Верховного Суду від 13 березня 2020 року у справі № 120/1732/19-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88187267>
17. Постанова Вінницького окружного адміністративного суду у постанові від 11 березня 2020 року № 120/1733/19-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88201786>
18. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 682/1692/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81652333>
19. Постанова Верховного Суду від 30 січня 2020 року в справі № 815/409/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87269138>
20. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2020 року в справі № 815/3122/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89793010#>

References

1. Letter of the Directorate of pre-school and school education of the Ministry of Education of Ukraine from January 28, 2020 № 4/433-20 and a joint Letter of the Ministry of Health of Ukraine and the Ministry of Education of Ukraine. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/61416/response/149327/attach/3/4%20433%2020.pdf> [ukr.]
2. On the implementation of the Decision of the operational headquarters of the Ministry of Health of Ukraine to respond to situations of infectious diseases that can be prevented by vaccination: the order of the Ministry of Health of Ukraine of October 25, 2019. № 2164. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates> [ukr.]
3. Gubanova, O. Children's vaccination through the prism of private and public law: the European experience. *Law Forum*, 2018. № 2. pp. 45–55 [ukr.]
4. Havronyuk M. Everyone has the right to liberty and security of person. *Legal Bulletin of Ukraine*. 1998. № 27. С. 30 [ukr.]

5. Krasyska L. *Civil law regulation of personal non-property rights of citizens: Monograph*. Donetsk: Department of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2002. 164 p. [ukr.]
6. *Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary (explanations, interpretations, recommendations on the use of positions of higher courts, the Ministry of Justice, scientists, specialists)*. Vol. 4: Objects. Pravochini. Representation. Lines / by editor I. Spasybo-Fatyeyeva. Kharkiv: FO-P Kolisnyk A. A., 2010. 768 p. [ukr.]
7. Letter of the Ministry of Health of Ukraine of April 24, 2018. № 111-01/123. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новину/2018/04/23/mon-25-04-18.pdf> [ukr.]
8. *On the system of public health care and ensuring the sanitary and epidemic well-being of the population: the draft law of September 7, 2020*. № 4058. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=69855&pf35401=534520> [ukr.]
9. Demchenko, I., Dubitskaya N. Legal regulation of compulsory vaccination: arguments «for» and «against». *Journal of Kyiv University of Law*. 2017. № 4. pp. 133–138 [ukr.]
10. *Selected decisions of the European Court of Human Rights on Ukraine 2012. Part two* / by editor E. Zakharov. NGO «Kharkiv Human Rights Group». Kharkiv: Human Rights Publishing House LLC. 2017. 364 p. [ukr.]
11. Jeremy McBride. *An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements*. March 27, 2020. URL: <https://echrblog.blogspot.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html/> [engl.]
12. *The Judgment of the Supreme Court of December 5, 2018 in the case of № 128/2994/15-у*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78627365> [ukr.]
13. *Resolution of the Vinnytsia Court of February 12, 2019 in case № 128/2994/15-ts*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79859824> [ukr.]
14. *The Judgment of the Supreme Court of May 21, 2020 in case № 806 / 1127/16*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89353038> [ukr.]
15. *Decision of the Vinnytsia District Administrative Court of November 14, 2019 in case № 120/1732/19-a*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85360028> [ukr.]
16. *The Judgment of the Supreme Court of March 13, 2020 in case 20120/1732/19-a*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88187267> [ukr.]
17. *Resolution of the Vinnytsia District Administrative Court in the decision of March 11, 2020 № 120/1733/19-a*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88201786> [ukr.]
18. *The Judgment of the Supreme Court of April 17, 2019 in case № 682/1692/17*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81652333> [ukr.]
19. *The Judgment of the Supreme Court of January 30, 2020 in case № 815 / 409/18*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87269138> [ukr.]
20. *The Judgment of the Supreme Court of June 12, 2020 in case № 15815/3122/18*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89793010#> [ukr.]

АНТОНЮК О., ПАВЛЮЧЕНКО Ю. Забезпечення балансу інтересів у спорах щодо обов'язковості профілактичних щеплень.

Встановлення обов'язкових профілактичних щеплень породжує проблему їх співвідношення з правом на особисту недоторканність і необхідністю згоди на медичне втручання. Особливої гостроти цій проблемі додають встановлені обмеження на реалізацію окремих прав громадян. Метою цієї статті є конкретизація критеріїв оцінки балансу інтересів у спорах щодо обов'язковості профілактичних щеплень.

У дослідженні обґрунтовано, що такими критеріями виступають законність і пропорційність втручання; конкретизовані критерії оцінки пропорційності та підстави відшкодування шкоди особі, якій проведено профілактичне щеплення.

Ключові слова: медичне втручання, право на особисту недоторканність, обов'язкові профілактичні щеплення, право на освіту, пропорційність втручання у права людини, критерії оцінки балансу інтересів.

АНТОНЮК Е., ПАВЛЮЧЕНКО Ю. Обеспечение баланса интересов в спорах об обязательности профилактических прививок.

Установление обязательных профилактических прививок порождает проблему их соотношения с правом на личную неприкосновенность и необходимостью согласия на медицинское вмешательство. Особую остроту этой проблеме добавляют установленные ограничения на реализацию отдельных прав граждан. Цель статьи заключается в конкретизации критериев оценки баланса интересов в спорах об обязательности прививок.

В ходе исследования обосновано, что такими критериями выступают законность и пропорциональность вмешательства, конкретизированы критерии оценки пропорциональности и основания возмещения вреда лицу, которому провели профилактическую прививку.

Ключевые слова: медицинское вмешательство, право на личную неприкосновенность, обязательные профилактические прививки, право на образование, пропорциональность вмешательства в права человека, критерии оценки баланса интересов.

ANTONIUK O., PAVLIUCHENKO Y. Ensuring a balance of interests in disputes regarding the mandatory vaccination.

The establishment of compulsory preventive vaccinations raises a problem of balance with the right to personal integrity and the need to consent to medical intervention. The severity of this problem is added by the established restrictions on the implementation of individual rights of citizens, for example, the right to preschool and school education. The purpose of this article is to concretize the criteria for assessing the balance of interests in disputes regarding the mandatory vaccination.

The study concluded that the provisions of the law on compulsory preventive vaccinations indicate an excess of public interest over private interests of individuals.

The analysis of legislative norms on the issuance of a certificate, which is necessary for admission to preschool and school education, is carried out. Based on, conclusions were drawn about its content, the dependence of its issuance on the availability of all mandatory preventive vaccinations, the distribution of duties of a doctor and a healthcare institution lacking all such vaccinations.

It is argued that when a court is considering cases, the balance between the private interest of a particular person and the public interest in health protection is assessed through the legality and proportionality of interference with human rights. Based on the analysis of a number of court decisions, it was concluded that the proportionality of the intervention is achieved if the state: a) has given the right to choose a person (including the child's parents) to carry out mandatory preventive vaccinations or not; b) created equal conditions for children to receive, regardless of whether or not they have compulsory vaccination of school education; c) provides guarantees of vaccine safety for mandatory vaccinations.

It is substantiated that the balance of interests will also be observed if a person can exercise the right to compensation for harm in court if the preventive vaccination entailed harm to health or was carried out without the consent of the person (legal representative in cases provided for by law), or using a low-quality, inadmissible for use in accordance with the procedure established by law, vaccines.

Key words: medical intervention, the right to personal integrity, compulsory preventive vaccinations, the right to education, proportionality of interference with human rights, balance of interests, criteria for assessing the balance of interests.

УДК 351.95

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-5

Олена ГУБСЬКА,
*суддя Касаційного адміністративного суду у складі
Верховного Суду, тренер Національної школи суддів України,
доктор юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ І ВИБОРУ СУДАМИ СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Постановка проблеми. Упродовж багатьох років проблема розсуду (дискреції) привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених—юристів і практиків, які по-різному розуміють сам термін, його види та межі.

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Дискреційними повноваженнями в Україні володіють суб'єкти владних повноважень, однак і судові органи можуть обирати такий спосіб захисту, який найкраще зможе захистити права осіб. Разом з тим однією із проблем є занадто широке тлумачення державними органами меж дискреційних повноважень, коли законодавець залишає

на розсуд органу вирішення питання діяти чи не діяти; якщо діяти, то в який спосіб; а інколи й відсутність законодавчого закріплення таких меж. Зазначена ситуація призводить до правової невизначеності, втручання у права юридичних та фізичних осіб, втручання у самостійність іншої гілки влади або органу, перевищення повноважень та прийняття протиправних рішень.

Крім того, залишається дискусійним питання можливості та необхідності судового втручання у дискреційні повноваження державного органу з метою повного захисту порушених прав юридичних та фізичних осіб.

Стан дослідження. Питання дискреції (розсуду) були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців у різних сферах юридичної науки. Це такі вчені, як: А. Барак, А. Бонер, В. Бевзенко, О. Гончаренко, Ю. Грошевий, А. Гринь, Ф. Веніславський, В. Дубовицький, М. Закурін, В. Канцір, О. Капліна, М. Коваль, В. Кожевніков, П. Куфтирєв, О. Лагода, Г. Панова, О. Папкова, М. Погорецький, К. Пронін, М. Рісний, О. Рарог, С. Резанов, О. Рогач, О. Сеньків, Ю. Соловей, І. Тітко та ін.

Метою статті є на основі аналізу норм національного законодавства, міжнародно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) окреслити поняття дискреції та дискреційних повноважень, встановити, чи існують межі дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень, та як їх визначити. Крім того, необхідно встановити обставини, які впливають на обраний судом спосіб захисту прав особи.

Виклад основного матеріалу. Необхідно акцентувати увагу на тому, що дискрецію (розсуд) у першу чергу застосовують у своїй діяльності суб'єкти владних повноважень.

«Дискреція» є словом французького походження, уперше використане у 1705 р., та має багато визначень.

Словник іншомовних слів під словом «дискреція» розуміє вирішення посадовою особою або державним органом певного питання на власний розсуд.

В Юридичній енциклопедії дискреційні повноваження визначаються як право глави держави, глави уряду, інших посадових осіб органів державної влади діяти за певних умов на власний розсуд у межах закону [1, с. 195].

Семантичний і етимологічний аналіз понять «дискреція» і «розсуд» свідчить про їх подібність, а у перекладі з різних мов вони мають такі значення, як: «розсуд, свобода дій, вільний вибір, право розсуду, дискреційне право, розсудливість, обережність, надані на власний розсуд, що діють за власним розсудом, дискреційні».

Термін «розсуд» загалом трактується українськими науковцями як право органів виконавчої влади (їх посадових осіб) щодо «вибору варіанта поведінки, рішення чи передбачуваного наслідку правової норми». Розсуд є певним процесом і результатом вибору особою варіанта поведінки (рішення, дії чи бездіяльності), що має суб'єктивний, інтелектуально-логіко-вольовий характер. При цьому розсуд

як явище містить різні сутнісні відтінки, які впливають зі свободи волі суб'єкта, що його застосовує [2].

Відповідно до англійського словника слово «розсуд» перекладається на сучасну англійську мову як «discretion» (*представляти, передавати на чийсь розсуд, на розсуд будь-кого, діяти на власний розсуд*) [3].

Зазначений інститут досить широко використовується в багатьох країнах: *freies Ermessen* (вільна оцінка) у Німеччині, *administrative discretion* в Англії, *flit skon* (вільне судження) у Данії, *attività discrezionale* в Італії, *discretionnaire bevoegdheid* (дискреційна компетенція) у Нідерландах [4].

Аналіз законодавства України дає змогу зробити висновок, що хоча саме поняття дискреції (розсуду) часто зустрічається в численних законах і підзаконних нормативно-правових актах, але на сьогодні законодавча дефініція поняття «розсуд» відсутня.

Уперше ідея нормативного визначення дискреції та її критеріїв була закріплена у наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи» № 1380/5 від 23 червня 2010 року.

Так, дискреційні повноваження – це сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з кількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом [5].

Дискреція надається адміністративним органам з різних причин, наприклад, коли певні обставини неможливо наперед передбачити в законі, або фактична ситуація настільки складна, що правильне рішення може бути прийняте лише після належного розгляду всіх відповідних фактів справи.

Відповідно до Додатку до Рекомендації № R(80)2 Комітету Міністрів Ради Європи дискреційне повноваження – це повноваження, що його адміністративний орган влади, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду. Тобто, коли такий орган може обрати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає кращим за певних обставин [6].

11.04.2018 Верховним Судом було оприлюднено «Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією» [7].

У ньому резюмується, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти чи бездіяти. Якщо діяти – у виборі варіанта рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені в законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження з кимось обраного варіанта.

Вибір варіанта передбачає встановлення фактичних обставин справи й надання їм юридичної оцінки; пошук відповідної норми права та перевірку її дії або вирішення питання щодо застосування аналогії (закону); з'ясування змісту норми права

(тлумачення правової норми); здійснення вибору оптимального варіанта рішення, вчинення дій, утримання від дій. Таке право органу виконавчої влади (посадової особи) зумовлене певною свободою, тобто адміністративним розсудом, в оцінюванні, діях або утриманні від дій (бездіяльність), а якщо у діях – то у виборі одного з варіантів рішень (дій) чи правових наслідків. Це вибір лише однієї із законних альтернатив. Вибір може здійснюватися між двома й більше альтернативами. При цьому вибір може бути обмеженим, коли всі альтернативи, з яких слід вибирати, вичерпно передбачені законом (закритий перелік альтернатив). Крім того, вибір може здійснюватися з невизначеної кількості альтернатив, тобто вибір може бути необмеженим (*так званий відкритий перелік альтернатив*).

У літературі існує думка, що «відкритий» перелік повноважень дає простір для довільного розширення поля дискреції державних службовців.

«Закритий» перелік створює, як правило, чіткі перешкоди для довільної зміни компетенції органів виконавчої влади (посадових осіб). Обмежений характер дискреційних альтернатив може проявлятися подвійно – прямо закріплюватися у тексті закону або впливати зі змісту правової норми.

У Науковому висновку щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією також зазначається, що дискреційне повноваження надається шляхом його закріплення в оціночному понятті, відносно визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою. Для окреслення дискреційного повноваження законодавець використовує, зокрема, слова «може», «має право», «за власної ініціативи», «дбає», «забезпечує», «веде діяльність», «встановлює», «визначає», «на свій розсуд». Однак наявність такого терміна в законі не свідчить автоматично про наділення суб'єкта владних повноважень дискреційним повноваженням. Він є приводом для докладного аналізу закону на предмет того, що відповідне повноваження є дійсно дискреційним.

Верховний Суд неодноразово зазначав, що при реалізації дискреційного повноваження суб'єкт владних повноважень зобов'язаний поважати основоположні права особи й дотримуватися: конституційних принципів; принципів реалізації відповідної владної управлінської функції; принципів здійснення дискреційних повноважень; змісту публічного інтересу; положень власної компетенції; вказівок, викладених в інтерпретаційних актах; фахових правил, закріплених у нормативних актах; адміністративної практики; судової практики; процедурних вимог.

На думку українських науковців Р. Куйбіди та Р. Мельника, виділяють три основних види дискреції адміністративного органу:

- дискреція щодо рішення/дії. Адміністративний орган має право самостійно вирішити, чи буде або не буде він приймати рішення/діяти;
- дискреція щодо одного з варіантів рішення/дії. Адміністративному органу надається можливість прийняти одне з юридично допустимих рішень або вчинити одну із юридично допустимих дій;
- дискреція щодо способу дії. Адміністративному органу надається можливість самостійно вирішити, яким чином він буде діяти у конкретній ситуації [8].

Цікавою з точки зору *меж застосування* адміністративного розсуду є *класифікація адміністративного розсуду*, що панує в сучасній доктрині адміністративного права.

1) імперативний тип – можливість обирати один із декількох запропонованих альтернативних дій;

2) диспозитивний тип – можливість діяти на власний розсуд;

3) інтерпретаційний тип – можливість інтерпретації невизначених юридичних понять, на кшталт «необхідність», «публічний інтерес», «суспільний інтерес», «національний інтерес», «доцільність», «достатність», «з важливих підстав», «з об'єктивних причин» тощо [9].

З огляду на зазначене найоптимальнішим видом адміністративного розсуду є розсуд імперативного виду, відповідно до якого враховуються конкретні обставини та обирається дія з-поміж альтернативних варіантів.

На нашу думку, застосування диспозитивного виду, який передбачає надто широку свободу дій, обмежену, по суті, лише принципами адміністративного права, є недопустимим, оскільки така невизначеність створює численні ризики, зловживання дискреційними повноваженнями.

Однак на сьогодні в законодавчих нормах, які закріплюють повноваження суб'єктів владних повноважень, міститься значна кількість оціночних і невизначених понять, наприклад, «у виключних випадках особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може дозволити...». При цьому законодавець рідко встановлює достатньо ознак, які дають можливість суб'єкту правозастосування конкретизувати і з'ясувати зміст та обсяг таких понять. Тим самим законодавець уповноважує суб'єктів публічного адміністрування на застосування адміністративного розсуду лише на підставі їх правосвідомості, тому неправильне правозастосування є неминучим. Такі обставини суперечать принципу законодавчої визначеності.

Адміністративний розсуд можна також класифікувати *за суб'єктом*, що його застосовує, на індивідуальний та колективний (посадова особа й колегіальний орган).

Індивідуальний розсуд має місце, коли рішення приймається одноособово, колективний – коли суб'єктом прийняття рішення є кілька компетентних посадовців.

За ієрархією органів виконавчої влади можна говорити про адміністративний розсуд, що застосовують:

– Кабінет Міністрів України;

– міністерства;

– інші центральні органи виконавчої влади – агентства, служби, інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом; територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

– місцеві державні адміністрації: обласні та районні, а також Київська та Севастопольська міські, районні у містах Києві та Севастополі [10].

Основною проблемою поняття і застосування адміністративного розсуду виступає визначення його меж, встановлення ступеня свободи органів державної влади у процесі здійснення владних повноважень.

Оскільки Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, відповідно й органи державної влади (їх посадові особи) у процесі застосування розсуду не можуть порушувати норми законодавства, права та свободи людини і громадянина, які є найвищою соціальною цінністю, визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

На нашу думку, для встановлення меж адміністративного розсуду найбільш доцільним є застосування міжнародних стандартів обмеження дискреційних повноважень. Вони доволі чітко та лаконічно сформульовані в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2. Так, державний орган влади, приймаючи конкретне рішення, має прагнути досягнення мети, задля якої його наділено відповідними повноваженнями; дотримуватися принципу об'єктивності й безсторонності, враховуючи лише ті фактори, які мають відношення до цієї конкретної справи; дотримуватися принципу рівності перед законом, не допускати несправедливої дискримінації; забезпечувати належну рівновагу (пропорційність) між метою рішення та його негативними наслідками для прав, свобод чи інтересів осіб; приймати рішення в межах розумного строку з урахуванням характеру справи; послідовно та узгоджено застосовувати загальні адміністративні приписи, враховуючи конкретні обставини кожної справи [11].

Рекомендація 2004 (20) щодо судового перегляду адміністративних актів містить положення про те, що всі адміністративні акти (нормативні та індивідуальні) підлягають судовому контролю; суд повинен мати повноваження здійснювати контроль щодо будь-якого порушення закону, включаючи питання відсутності компетенції, порушення процедурних норм та зловживання владою.

У одному із документів Венеційської комісії – *Мірило правовладдя*, схваленого Комітетом Міністрів Ради Європи та Парламентською Асамблеєю Ради Європи, зазначається, що здійснення повноважень у спосіб, що призводить до виразно несправедливих, невмотивованих, нерозумних або деспотичних рішень, є порушенням правовладдя. З метою захисту від свавілля акти права мають вказувати на обсяг будь-якого з дискреційних повноважень. Обов'язковість вмотивування має також застосовуватись і до адміністративних рішень.

З практики Європейського суду, зокрема справи «Волохи проти України» (заява № 23543/02), випливає таке: у національному праві має бути передбачено засіб правового захисту від довільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією. Будь-яка законна підстава для застосування адміністративного розсуду може створити юридичну невизначеність, що є несумісною з принципом верховенства права без чіткого визначення обставин, за яких компетентні органи здійснюють такий розсуд, або навіть спотворити саму суть права. Отже, законом

повинно з достатньою чіткістю бути визначено межі та порядок здійснення розсуду, з урахуванням легітимної мети певного заходу, аби забезпечити особі адекватний захист від довільного втручання в здійснення її діяльності. Конкретна норма закону повинна містити досить чіткі положення про рамки і характер здійснення відповідних дискреційних повноважень, наданих органам державної влади. У разі, якщо закон не має достатньої чіткості, повинен спрацювати принцип верховенства права [12, с. 57].

У рішенні у справі «Гасан і Чауш проти Болгарії» вказується: «Суд вважає, що у зв'язку з цим національне законодавство має передбачати правовий засіб захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, які зачіпають основні права, дане законодавство суперечило б верховенству права – одному з передбачених Конвенцією основних принципів демократичного суспільства, якщо під правом діяти на власний розсуд, наданим органам виконавчої влади, мається на увазі необмежена влада. Тому межі наданих компетентним органам дискреційних повноважень мають бути абсолютно чітко визначені в законодавстві. Суд зазначає, що у даному випадку відповідне законодавство не передбачало чітких критеріїв щодо реєстрації керівництва конфесій, що змінилося, а також не передбачало ніяких процедурних гарантій захисту від свавільного використання дискреційних повноважень...».

Найчастіше ЄСПЛ аналізує втручання органів влади в права людини під кутом зору такого тесту: чи було передбачене таке втручання законом? чи переслідувало воно легітимну мету? чи було необхідним у демократичному суспільстві?

Отже, Європейський суд з прав людини аргументовано доводить, що дискреційні повноваження не є необмеженими, а суд повинен рішення, прийняті органами владних повноважень під час реалізації дискреційних повноважень, контролювати максимально ефективно, щоб забезпечити можливість повторного порушення органом виконавчої влади (посадовою особою) закону, а також повторне звернення до суду. Відповідно, ігнорування органами виконавчої влади (їх посадовими особами) рішень судів порушує принцип юридичної визначеності та ставить під сумнів дієвість судової системи України, що має набагато більший суспільний інтерес, аніж принцип невтручання суду у дискреційні повноваження органу влади.

Судова практика та доктринальна адміністративно-процесуальна наука зайняли дві кардинально протилежні позиції щодо вирішення питання змісту (меж) правової перевірки судами адміністративних актів, виданих у межах вільного розсуду.

Так, в Україні суди через принцип поділу влади мають право перевіряти лише правомірність дій державної влади, але доцільність її рішень не підпадає під судову перевірку.

Ми погоджуємося з думкою науковців, що в суді може бути заявлена вимога про встановлення наявності таких помилок, як:

- незастосування розсуду;
- порушення меж розсуду. При цьому орган може *перевищити повноваження* на застосування дискреції в тому випадку, коли адміністративний орган обирає

юридичний наслідок, що перебуває поза межами дискреційного правила, або *зловживати дискрецією*, коли її здійснення не спрямоване на передбачені законом цілі; – неправильне застосування розсуду.

Отже, суб'єктом публічної адміністрації у процесі своєї діяльності може бути допущена протиправна бездіяльність та/або вчинення дій чи прийняття рішення з перевищенням наданих повноважень або не на підставі та не у спосіб, що визначені у законі [13].

Чітких меж втручання суду в розсуд суб'єкта публічної адміністрації закон не встановлює, і ці межі визначаються судом самостійно з урахуванням певних чинників. Такі чинники під час розгляду та вирішення судової справи можуть бути різними. Зокрема, суд має зважати на засади судочинства, приписи норм матеріального і процесуального права, обставини справи, позовні вимоги та обґрунтування позову, адміністративно-правовий статус відповідача і його повноваження, позицію відповідача, моральні принципи та інші чинники. Суд має керуватися принципом верховенства права. У разі відсутності закону він застосовує аналогію закону або аналогію права. Ми погоджуємось, що судовий орган не має перевищувати межі свого втручання у діяльність суб'єкта владних повноважень. Однак його втручання має бути ефективним та достатнім для забезпечення виконання завдань адміністративного судочинства.

Судова практика ЄСПЛ щодо ст. 6 (1) (з питань необхідного обсягу судового контролю) встановлює загальну рамку, у межах якої дискреційна влада може здійснюватися і юридично контролюватися. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, Венеційської комісії хоча формально і не мають обов'язкового характеру, однак вони є дуже важливими для національної практики, зокрема для надання змістовного тлумачення, а також розширення принципів, втілених у частині другій ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), які встановлюють вимоги, зокрема й для реалізації дискреційних повноважень.

Загалом є дві окремі групи правових систем, що відрізняються обсягом судового контролю за реалізацією дискреції адміністративних органів.

У першій групі правових систем діє принцип повного судового контролю. Це здебільшого країни німецької правової традиції. Судовий перегляд також пов'язаний з відмежуванням дискреції від застосування невизначених юридичних понять.

Друга група держав визнає досить широку адміністративну гнучкість як на рівні фактів, так і на рівні юридичних наслідків, дотримуючись основного принципу: як правило, суддя не замінює і не повинен замінювати адміністративний орган. Цей підхід передусім спрямований на об'єктивний судовий перегляд і тому застосовується в системах, які зосереджуються на об'єктивному юридичному аналізі (на противагу судовому перегляду на основі суб'єктивних прав, тобто німецькому підходу) [8].

У процесі запровадження адміністративного судочинства в Україні значною мірою був використаний досвід Німеччини.

Разом з тим чинне законодавство Німеччини має свої відмінності. Так, наприклад, відповідно до абз. 4 § 19 Основного Закону Німеччини будь-який акт державної влади підлягає повному судовому контролю.

У частині першій § 114 Положення про адміністративні суди міститься опис меж повноважень судів при перевірці рішень, прийнятих адміністративним органом на основі розсуду: якщо адміністративний орган повноважний здійснювати діяльність на власний розсуд, то суд також перевіряє, чи є адміністративний акт або відмова від його видання протиправними з тієї причини, що було перевищено встановлені законом межі розсуду, чи право на вільний розсуд було здійснено у формі, яка не відповідає меті наданих повноважень.

У діяльності судів Німеччини перевіряються такі обставини, які виникають при виконанні публічною адміністрацією владних управлінських функцій: 1) перевищення меж вільного розсуду; 2) незастосування вільного розсуду, коли це було потрібно за законом; 3) помилкове застосування розсуду (коли адміністративний орган не керується цілями наданого повноваження чи виходить у процесі прийняття рішення з обставин, що не стосуються справи); 4) порушення основних прав і загальних конституційних принципів при прийнятті акта, зокрема, у межах розсуду (насамперед принципу пропорційності).

Як свідчить судова практика Німеччини, лише в деяких виняткових випадках судовому контролю не підлягає вільний вибір адміністративними органами своїх оцінок, а саме: 1) рішення екзаменаційного характеру (випускні іспити у школі, державні іспити тощо) і близькі до них; 2) надання характеристик державним службовцям з боку їх керівників; 3) рішення оціночного характеру органів, до складу яких входять особливі експерти чи представники інтересів різних суспільних груп; 4) рішення-прогнози чи оцінки ризиків, передусім у сферах екологічного і економічного права; 5) рішення адміністративно-політичного характеру. У Німеччині здійснення дискреції обмежується здійсненням розсуду щодо юридичних наслідків.

Подібний підхід до меж судового контролю у Великій Британії. Повноваження суду у сфері публічного права здійснюються або через виконання законного права на подачу апеляції, або через право суду на судовий перегляд. В загальному, суд відхилить рішення виконавчої влади лише тоді, коли мала місце правова помилка. Така помилка може полягати в неправильному тлумаченні закону, в неналежній процедурі прийняття рішення, у невмотивованості рішення або коли при здійсненні дискреційних повноважень спосіб здійснення повноважень був незіставним з метою, якої хотіли досягти. Як зазначає Генрі Брук (Президент Фонду Європейського права лорда Слінна), суд повинен пам'ятати, що саме виконавча влада, а не суд, приймає рішення. Він не відхилить рішення лише через те, що не погоджується з ним [14].

У французькій адміністративно-правовій доктрині при перегляді рішень адміністрації діє принцип «*Juger l'administration c'est encore administrer*» – тобто «судити адміністрацію означає здійснення адміністративної діяльності». Коментуючи цей принцип, французькі вчені-адміністративісти зазначають: «Персонал

адміністративної юстиції вправі консультуватися з апаратом управління; суддя і адміністрація разом сприяють найкращій реалізації поточної управлінської діяльності» [15].

Предметом перегляду адміністративного трибуналу (суду) є і правозастосовна діяльність державного апарату, і нормативні акти, які приймають адміністративні органи і посадові особи всіх рівнів, у тому числі і Президент Франції.

Акт управління може бути визнаний судом неправомірним (межі судової перевірки) у випадку: некомпетентності, яка має вияв передусім у прийнятті акта не тим органом, який повинен був його прийняти; в порушення повноважень законодавчої і судової влади шляхом втручання у сферу їхніх повноважень, узурпації влади; порушення закону; незаконності або відсутності мотивів; незаконності мети у формі перевищення влади (зловживання владою); порушення форми або процедури прийняття адміністративного акта. Проте суддя у випадку визнання дій адміністрації незаконними не може зобов'язати вчинити її певні дії. Так, суддя може скасувати адміністративне рішення, оштрафувати винну особу, призначити компенсацію, але не може зобов'язати адміністрацію поновити особу у посаді, звільнити будинок тощо. Французька доктрина щодо дискреції не обмежується рівнем юридичних наслідків (але включає рівень юридичних фактів).

Так, американські юристи протягом тривалого часу вели диспути між прихильниками повного розгляду судом адміністративної справи «з нуля» і прихильниками, які вважали, що суд у даному випадку повинен здійснювати обмежений контроль, суть якого у перевірці лише юридичної сторони справи.

У 1912 році Верховний суд США, переглядаючи справу *Interstate Commission v. Union Pacific R.R.* щодо наказу Комісії міжштатної торгівлі про зниження залізничного тарифу, сформулював відомі принципові положення щодо межі перевірки судом адміністративного рішення: «Суд не повинен розглядати питання про доцільність наказу або про те, постановив би він подібне рішення на підставі аналогічних свідчень... Федеральний Закон про адміністративну процедуру від 1946 року остаточно визначив межі судового контролю за адміністрацією. Закон уповноважив суди перевіряти як формальну сторону справи (порушення встановлених правовими нормами процедур), так і матеріальну сторону (порушення норм матеріального права, порушення законодавства щодо прав і обов'язків приватних осіб і винесення рішень, не обґрунтованих фактами). Так, у § 706 п'ятого розділу Зводу законів вказується декілька підстав, за якими суд може визнати адміністративні дії, рішення чи висновки незаконними і скасувати їх: 1) якщо вони мимовільні, випадкові, являють собою зловживання дискреційною владою або іншим чином не відповідають закону; 2) якщо вони порушують конституційні права, повноваження, привілеї чи імунітети; 3) якщо установа порушила встановлену законом компетенцію тощо; 4) якщо установа не дотрималася встановленої процедури; 5) якщо дія, рішення чи висновки не ґрунтуються на суттєвих доказах; 6) якщо рішення не обґрунтовується фактами у тому ступені, що факти підлягають розгляду знову судом, який буде переглядати справу [16]. Фактично це встановлює правило, за яким суд скасовує

адміністративний акт у випадку: якщо адміністративний орган перевищив свої повноваження або якщо він діє у межах повноважень, але неправильно застосовує норму права.

Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності є однією з найбільш важливих гарантій прав людини. Його критеріями слугують прямо встановлені у правових нормах правила та вимоги, що випливають із правових принципів і норм законодавства, які встановлюють межі реалізації повноважень органів виконавчої влади та їх посадових осіб (у тому числі дискреційних).

КАС України не містить чітких положень, якими повинні керуватися суди, під час визначення меж судової перевірки.

Під час визначення меж такої перевірки суди керуються як міжнародними стандартами обмеження дискреційних повноважень, передбаченими рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи, документами Венеційської комісії, рішеннями Європейського суду, так і нормами частини першої ст. 2 КАС України [17], відповідно до якої завданням адміністративного судочинства в Україні є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [17]. Тобто адміністративне судочинство є одним з ефективних способів зобов'язати орган виконавчої влади (посадову особу) вчинити певні дії або утриматись від них, замість довгочасного та безрезультатного листування та оскарження.

Адміністративний суд, перевіряючи рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на відповідність закріплені частиною другою ст. 2 КАС України критеріям, не втручається у дискрецію (вільний розсуд) суб'єкта владних повноважень, не ставить своїм завданням підняти компетентні національні органи.

У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони:

- 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;
- 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- 3) обґрунтовано;
- 4) безсторонньо (неупереджено);
- 5) добросовісно;
- 6) розсудливо;
- 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;
- 8) пропорційно;
- 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Враховуючи наведене вище, можна погодитись з думкою українських науковців щодо послідовності та переліку з'ясування питань, які виникають під час розгляду відповідної категорії справ:

1. Чи були наявні у суб'єкта владних повноважень дискреційні повноваження під час прийняття рішення. Чи не було це дискреційне повноваження абсолютним.

Практика Верховного Суду (Великої Палати) дозволяє зробити висновки, що для перевірки, чи діяв орган на підставі та в межах своїх повноважень, доцільно з'ясувати, зокрема, чи діяв орган прозоро і в якомога послідовніший спосіб; чи дотримав процедурні гарантії; чи належно вмотивував рішення; чи не є воно свавільним (довільним), нерациональним, не підтвердженим доказами або ж помилковим щодо юридичних фактів; необ'єктивним або явно несправедливим [8].

2. Чи діяв суб'єкт владних повноважень відповідно до частини другої ст. 2 КАС України, забезпечуючи якість прийнятого рішення (у межах, наданих йому нормативним актом, та у спосіб, визначений законом, обґрунтовано, добросовісно, розсудливо, безсторонньо, пропорційно, з дотриманням принципу рівності перед законом).

3. Чи діяв суб'єкт владних повноважень відповідно до частини другої ст. 2 КАС України, забезпечуючи дотримання процедурних гарантій (з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення, своєчасно, тобто протягом розумного строку тощо).

Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (77) 31 про захист особи стосовно актів адміністративної влади визначила процедурні гарантії для особи в межах адміністративних проваджень (незалежно від реалізації в них дискреційних повноважень), такі як:

- право особи бути вислуханою;
- доступ до інформації;
- допомога і представництво;
- зазначення мотивів;
- повідомлення про способи оскарження (перегляду).

4. Чи діяв адміністративний орган з легітимною метою.

У частині четвертій ст. 245 КАС України визначено, що у випадку, визначеному п. 4 частини другої цієї статті, суд може зобов'язати відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд.

У випадку, якщо прийняття рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні.

За приписами вказаної правової норми слідує, що у разі якщо суб'єкт владних повноважень використав надане йому законом право на прийняття певного рішення за наслідками розгляду звернення особи, але останнє визнане судом протиправним з огляду на його невідповідність чинному законодавству, при цьому суб'єктом звернення дотримано усіх визначених законом умов, то суд вправі зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти певне рішення.

Якщо ж таким суб'єктом на момент прийняття рішення не перевірено дотримання суб'єктом звернення усіх визначених законом умов або при прийнятті такого рішення суб'єкт дійсно має дискреційні повноваження, то суд повинен зобов'язати суб'єкта владних повноважень до прийняття рішення з урахуванням оцінки суду.

Отже, критеріями, які впливають на обрання судом способу захисту прав особи в межах вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії, є встановлення судом додержання суб'єктом звернення усіх передбачених законом умов для отримання позитивного результату та наявність у суб'єкта владних повноважень права діяти при прийнятті рішення на власний розсуд.

Такий підхід, встановлений процесуальним законодавством, є прийнятним не тільки при розгляді вимог про протиправну бездіяльність суб'єкта владних повноважень, але й у випадку розгляду вимог про зобов'язання вчинити дії після скасування його адміністративного акта.

Тобто адміністративний суд не обмежений у виборі способів відновлення права особи, порушеного владними суб'єктами, і вправі обрати найбільш ефективний спосіб відновлення порушеного права, який відповідає характеру такого порушення з урахуванням обставин конкретної справи. Перебирання непритаманних суду повноважень державного органу не відбувається за відсутності обставин для застосування дискреції.

Спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним і таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення. Вказана правова позиція викладена в постанові Верховного Суду України від 16 вересня 2015 року у справі № 21-1465a15.

На сьогодні суди України при розгляді адміністративних справ різних категорій (зі спорів з приводу забезпечення юстиції; виконавчої служби та виконавчого провадження, з приводу забезпечення громадського порядку та безпеки, забезпечення права особи на звернення до органів державної влади, та посадових і службових осіб цих органів, справ зі спорів з відносин публічної служби, дорожнього руху, транспорту та перевезення пасажирів та інших) приймають судові рішення, які використовують поняття «дискреційні повноваження» адміністративних органів із посиланням на Рекомендацію № R(80)2 Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 щодо здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийняту Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року.

У судовій практиці (наприклад, постанова Верховного Суду від 11.09.2019 у справі № 819/570/18) сформовано позицію щодо поняття дискреційних повноважень, під якими слід розуміти такі повноваження, коли у межах, які визначені законом, адміністративний орган має можливість самостійно (на власний розсуд) обирати один з кількох варіантів конкретного правомірного рішення.

Водночас повноваження державних органів не є дискреційними, коли є лише один правомірний та законно обґрунтований варіант поведінки суб'єкта владних

повноважень. Тобто у разі настання визначених законодавством умов відповідач зобов'язаний вчинити конкретні дії і, якщо він їх не вчиняє, його можна зобов'язати до цього в судовому порядку.

Висновки. Таким чином, якщо за певних умов суб'єкт владних повноважень має лише один законний спосіб дії, такі повноваження не є дискреційними, а особа, якої стосується це рішення суб'єкта владних повноважень (чи найчастіше – бездіяльність), має право просити суд прямо зобов'язати суб'єкта владних повноважень вчинити конкретну дію чи прийняти рішення.

Отже, не будь-які повноваження органів влади з ухвалення рішень є дискреційними. Дискреція діє тільки у разі, коли у рамках закону державний орган може приймати різні рішення.

Таким чином, функціонування органів публічної влади та реалізація ними адміністративного розсуду має бути предметом досить жорсткого нормативного регулювання та внутрішньо-адміністративного контролю.

Міжнародні стандарти обмеження дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень можна розширити за рахунок додаткових процедурних гарантій прозорості та відкритості, що мають на меті забезпечення не тільки формулювання суті остаточного рішення в конкретній справі, а й дотримання належних стандартів у процесі прийняття такого рішення.

Перелік використаних джерел

1. *Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 2. 741 с.*
2. *Грінь А. А. Дискреційні повноваження органів виконавчої влади України та їх реалізація: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) за спец. 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019.*
3. *Усмотрение. Русско-английский словарь / под общ. руководством А. И. Смирницкого: URL: <http://www.classes.ru/dictionary-russian-english-Smirnitsky-term-47953.htm>*
4. *Лагода О. Основні помилки у застосуванні дискреційних повноважень посадовими особами адміністративних органів. Право України: юридичний журнал. 2009. № 3. С. 86–89.*
5. *Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: наказ Міністерства юстиції України від 23 червня 2010 року. № 1380 (зі змін. та доповн.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10#Text>*
6. *Бевзенко В. М., Панова Г. В. Сутність та підстави втручання адміністративного суду у розсуд суб'єкта публічної адміністрації. Київ: Дакор, 2018. 232 с.*
7. *Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією /*

Касаційний адміністративний суд. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. 01.03.2018. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018

8. Целлер Е., Куйбіда Р., Мельник Р. Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією: звіт (проект). Вересень, 2020. 54 с. / проект Право-Justice. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud4857/zvit_dyskreciia.pdf

9. Харенко О. В. Адміністративний розсуд у діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Часопис Київського університету права. 2018. № 3. С. 119–124.

10. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ: Юрид. думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.

11. Рішення Європейського суду з прав людини «Волохи проти України» (заява № 23543/02). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138

12. Веніславський Ф. Спеціально-дозвільний принцип у конституційно-правовому регулюванні. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 2. С. 57–67.

13. Цвіркун Ю. І. Щодо втручання адміністративного суду у розсуд колегіальних суб'єктів публічної адміністрації. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 82 / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса: Гельветика, 2019. С. 261–272.

14. Англійська система правосуддя: зб. док. / підготовлено Генрі Бруком для семінарів, що проводилися для суддів Верховного Суду України 9 та 11 лютого 2011 р. Фонд європейського права лорда Слінна. 31 с. URL: <https://slynn-foundation.org/wp-content/uploads/2014/07/The-English-system-of-justice-Ukrainian-judiciary-seminars-Ukrainian-version.pdf>

15. Гончаренко О. В. Судовий контроль за адміністративними органами: зарубіжний досвід. URL: <http://www.vru.gov.ua/Docs/a290909.pdf>

16. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты. Москва: Прогресс. 1993. С. 246–257.

17. Кодекс адміністративного судочинства України (зі змін. та доповн.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 24.02.2021).

References

1. Legal encyclopedia: in 6 volumes / editor: Yu. S. Shemshuchenko (chairman of the editor) and others. Kyiv: Ukr. encyclical., 1998. Т. 2. 741 p. [ukr.]

2. Grin A. A. Discretionary powers of the executive authorities of Ukraine and their implementation: Dissertation for the degree of Candidate of Law (Doctor of Philosophy) in the specialty 12.00.07 – Administrative law and process; finance law; information law / V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv: 2019. [ukr.]

3. *Discretion. Russian-English dictionary / under common. led by A. I. Smirnitsky*: URL: <http://www.classes.ru/dictionary-russian-english-Smirnitsky-term-47953.htm> (access date: 05.08.2017). [ukr.]
4. Lagoda O. The main mistakes in the application of discretionary powers by officials of administrative bodies. *Law of Ukraine. Legal journal*. 2009. № 3. P. 86–89. [ukr.]
5. On approval of the Methodology for conducting anti-corruption expertise. Order of the Ministry of Justice of Ukraine of 23 June 2010. № 1380/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10#Text> [ukr.]
6. Bevzenko V. M., Panova G. V. The essence and grounds for the intervention of the administrative court in the discretion of the subject of public administration. Kyiv: Dakor, 2018. 232 p. [ukr.]
7. Scientific opinion on the international discretion of the subject of power and judicial control over its implementation / Administrative Court of Cassation. Official website of the Supreme Court. 01.03.2018. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018 [ukr.]
8. Edith Zeller, Roman Kuybida, Roman Melnyk. Discretion of administrative bodies and judicial control over its implementation: report (project) ..September, 2020. 54 p. Pravo-Justice. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud4857/zvit_dyskreicii.pdf. [ukr.]
9. Kharenko O. V. Administrative discretion in the activities of public administration. *Journal of Kyiv University of Law*. 2018. № 3. P. 119–124. [ukr.]
10. Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook V. B. Averyanow (chairman) and others. Kyiv: Jurid. Opinion 2004. General part 584 p. p. [ukr.]
11. The case of the European Court of Human Rights Volokhs v. Ukraine (№ 23543 / 02). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138 [ukr.]
12. Venislavsky F. Special-permitting principle in the constitutional and legal regulation. *Magazine of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2009. № 2. P. 57–67. [ukr.]
13. Tsvirkun Y. I. REGARDING THE INTERFERENCE OF THE ADMINISTRATIVE COURT IN THE JUDGMENT OF COLLEGIAL SUBJECTS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION. Actual problems of the state and law: zb. Science. etc. Vip. 82 / editor: VV Zavalnyuk (editor in chief) and others. Odessa: Helvetika, 2019. P. 261–272 [ukr.]
14. English justice system: Coll. dock. / prepared by Henry Brooke for seminars held for judges of the Supreme Court of Ukraine on 9 and 11 February 2011. Lord Slynn European Law Foundation. 31 p. URL: <https://slynn-foundation.org/wp-content/uploads/2014/07/The-English-system-of-justice-Ukrainian-judiciary-seminars-Ukrainian-version.pdf> [ukr.]
15. Goncharenko A. V. Judicial control over administrative bodies: foreign experience. URL: <http://www.vru.gov.ua/Docs/a290909.pdf> [ukr.]

16. *The United States of America. Constitution and legislation. Moscow: Progress. 1993. P. 246–257. [russ.]*

17. *Code of Administrative Procedure of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (appeal date: 24.02.2021) [ukr.]*

ГУБСЬКА О. Особливості реалізації дискреційних повноважень суб'єктами владних повноважень та вибору судами способу захисту під час здійснення адміністративного судочинства.

Стаття присвячена дослідженню дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень та вибору судом способу захисту порушених прав. Розглядається поняття дискреції (розсуду), класифікація, межі, історія виникнення поняття дискреційних повноважень та закріплення цього поняття не тільки в національному законодавстві, але й в міжнародних документах.

Автор стверджує, що не будь-які повноваження органів влади з ухвалення рішень є дискреційними. Дискреція діє тільки тоді, коли у рамках закону державний орган може самостійно (на власний розсуд) обирати один з кількох варіантів конкретного правомірного рішення.

Суд не може перевищити межі свого втручання, однак це втручання має бути ефективним і достатнім для забезпечення виконання завдань адміністративного судочинства та перевірки рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень на відповідність закріпленим у ст. 2 КАС України критеріям.

Ключові слова: дискреція, дискреційні повноваження, межі застосування, судовий контроль, перевищення повноважень

ГУБСКАЯ Е. Особенности реализации дискреционных полномочий субъектами властных полномочий и выбора судами способа защиты при осуществлении административного судопроизводства.

Статья посвящена исследованию дискреционных полномочий субъекта властных полномочий и выбора судом способа защиты нарушенных прав. Рассматривается понятие дискреции (усмотрения), классификация, пределы, история возникновения понятия дискреционных полномочий и закрепления этого понятия не только в национальном законодательстве, а и в международных документах.

Автор утверждает, что не любые полномочия органов власти по принятию решений являются дискреционными. Дискреция действует только в случае, когда в рамках закона государственный орган может самостоятельно (по собственному усмотрению) выбирать один с нескольких вариантов конкретного правомерного решения.

Суд не может превысить пределы своего вмешательства, но это вмешательство должно быть эффективным и достаточным для обеспечения выполнения задач административного судопроизводства и проверки решений, действий и бездействий

субъекта властных полномочий на соответствие закрепленным в ст. 2 КАС Украины критериям.

Ключевые слова: дискреция, дискреционные полномочия, границы применения, судебный контроль, превышение полномочий.

GUBSKA O. Features of the implementation of discretionary powers by subjects of power and courts of the method of protection during administrative proceedings.

This article aims to the study of discretionary powers of subjects of power and the court of the method of protection during administrative proceedings. The article presents the concept of discretion, framework, the history of the emergence of the concept of discretionary powers and the consolidation of this concept not only in domestic legislation but also in international instrument.

The author claims that not all decision-making powers of the authorities are discretionary. Discretion is valid only when, within the framework of the law, a state body can independently (at its own discretion) choose one of several options for a specific legal decision. At the same time, the powers of state bodies are not discretionary, when there is only one lawful and legally justified variant of behavior of the subject of power.

It was noted that discretionary powers should be limited by the current legislations. Their unjustified expansion will contribute to illegal decisions, increase various negative phenomena, including abuse of power.

The article analyzes the numerical practice of the European Court of Human Rights, which enshrines the principle of prohibiting the intervention of the judiciary in the discretion of state authorities and substituting themselves for these bodies by making decisions on cases of legal entities or individuals. At the same time, it is emphasized that the Code of Administrative Judicial Procedure does not contain clear provisions that should guide the courts in determining the limits of judicial discretion. However, the court must be guided by the rules of substantive and procedural law, the principle of the rule of law. On one side, the court cannot exceed the limits of its intervention, but on the other side, its intervention must be effective and sufficient to ensure the implementation of the tasks of administrative proceeding and review of decision, action or inaction of the subject of power in accordance with the criteria of the Code of Administrative Judicial Procedure of Ukraine (section 2). Establishing the fact that the subject of power has the right to act in deciding at its discretion and compliance with the subject of the application of all the conditions prescribed by law to obtain a positive result affects the method chosen by court to protect individual rights.

Keywords: discretion, discretionary powers, limits of application, judicial control, exceeding of authority.

УДК 343.22

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-6

Наталія АНТОНЮК,
суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Вступ. Діяння, передбачені чинним Кримінальним кодексом України [1] (далі – КК), вчиняють не лише повнолітні, повністю сформовані психічно і соціально особи, а й неповнолітні особи, які, з урахуванням особливостей розвитку їх особистості, потребують специфічного ставлення в частині застосування заходів кримінально-правового впливу. Оскільки кримінальна відповідальність є найбільш суворим із таких заходів, постає питання про забезпечення справедливого балансу між формами її реалізації щодо неповнолітніх і повнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Вік особи є об'єктивною категорією, яка не завжди співпадає з уявленнями про характерний для такого віку розвиток особистості. Специфіка ж законодавства побудована на своєрідній фікції того, що з моменту настання повноліття статус особи кардинально змінюється. Насправді ж такі різкі зміни не відбуваються. Кримінально-правові наслідки на зламі юридично значущих вікових ознак повинні бути якомога більш плавними для суміжних категорій суб'єктів.

На цю особливість звертають увагу й науковці [2, с. 136]. Проте проблема є актуальною не лише на стику повноліття і неповноліття, а й для специфіки визначення обсягу відповідальності осіб віком 14–15 та 16–17 років.

Метою статті є аналіз диференційованих підходів законодавця до кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, а також неповнолітніх і осіб, які досягли повноліття. Планується запропонувати шляхи для вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх у вітчизняному кримінальному праві.

Питання особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх у своїх працях піднімали такі вчені, як В. Бурдін, Н. Березовська, Л. Головійчук, Т. Гончар,

Л. Маньковський, В. Меркулова, Н. Орловська та ін. У науковій літературі запропоновано кілька шляхів для диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх. Передусім йдеться про створення для неповнолітніх окремої системи покарань, обмеження у статті Загальної частини меж покарання для неповнолітніх, пропорційне зменшення покарань, встановлених у санкції статті Особливої частини. Втім, проблеми диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх як усередині вікової категорії від 14 до 18 років, так і у порівнянні із повнолітніми особами, викликають чимало питань, а деякі запропоновані у науковій літературі шляхи для їх подолання можуть ускладнити застосування норм кодексу і не покращать диференціацію кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Матеріали та методи. Дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності, на нашу думку, повинно ґрунтуватися не лише на діалектичних методах, а й на антропологічних, які дозволять забезпечити належний рівень «людиноорієнтованості» наукового результату. Особливо важливою ця теза є в частині дослідження диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх. Адже поставлення в центрі проблеми людини, яка лише розпочинає свій життєвий шлях, дозволяє абстрагуватися певною мірою від жорсткої моделі кримінально-правових норм і зосередитися на можливих наслідках нормативних конструкцій для майбутньої долі молодой людини.

Водночас теоретичні та емпіричні методи діалектики є тим необхідним інструментом, за допомогою якого необхідно вивчати норми права в аспекті законодавчої техніки. Тому у цьому дослідженні ми також спираємося на такі теоретичні методи, як сходження від конкретного до абстрактного, системно-структурне пізнання та сходження від абстрактного до конкретного. Практична методологічна частина цієї праці ґрунтується на методах тлумачення права, а саме: системному, логічному, формально-юридичному та цільовому.

Результати та обговорення. Кримінальна відповідальність в Україні можлива лише із досягненням 14-річного віку за вчинення окремих кримінальних правопорушень. Виникає запитання, чи є такий законодавчий підхід проявом диференціації кримінальної відповідальності щодо малолітніх і тих, хто досяг 14-річного віку. Аналогічне питання виникає і щодо кримінальних правопорушень, за вчинення яких відповідальність настає з 16 років, але вже у порівнянні з особами, які цього віку не досягли.

Вважаємо, що диференціація кримінальної відповідальності у цьому разі відсутня. Звісно, можна апелювати до інституту звільнення від кримінальної відповідальності, який теж має своїм результатом відсутність кримінальної відповідальності, але, тим не менше, є проявом диференціації кримінальної відповідальності. Відмінність між цими двома ситуаціями полягає у відсутності ознак складу кримінального правопорушення у скоєному, якщо особа не досягла відповідного віку, і наявність цих ознак у випадку, коли вирішується питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Тож, оскільки відсутня підстава кримінальної відповідальності як така через відсутність вікової ознаки суб'єкта кримінального правопорушення,

тобто взагалі відсутній склад кримінального правопорушення, то й ставити питання про диференціацію кримінальної відповідальності не можна.

Однак, коли у вчиненому наявні усі ознаки складу кримінального правопорушення, у тому числі й ті, які стосуються віку суб'єкта, то вікова ознака може враховуватися під час вирішення питання про обсяг кримінальної відповідальності, і, у цьому разі, вік може впливати на диференціацію останньої. Інтерпретація положень частини другої ст. 97 КК дозволяє зробити висновок, що законодавцем у цьому випадку забезпечується диференціація кримінально-правового впливу. Адже до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру. Проте ці заходи щодо таких осіб, як зазначають у літературі [3, с. 182; 4, с. 11], не є формою реалізації кримінальної відповідальності.

Водночас виникає слушне питання про те, чи може в межах кримінального права безпосередньо в тексті КК йтися про застосування примусових заходів виховного характеру до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння. Видається, що від регламентації у КК будь-якого впливу, а тим більше кримінально-правового впливу на осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, потрібно відмовитися. Адже проводити паралель із застосуванням примусових заходів медичного характеру неправильно, оскільки ці заходи за своєю суттю не мають метою виправлення особи.

Варто звернути увагу ще на один аспект: якщо неповнолітній, який досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, ухиляється від примусових заходів виховного характеру, вони скасовуються, і такий неповнолітній притягується до кримінальної відповідальності. Однак неповнолітнього, який не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, притягнути до відповідальності неможливо.

У чинному КК в основу диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням вікової ознаки неповнолітніх покладено: 1) обмеження кола покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх, у тому числі заборона призначати довічне позбавлення волі; 2) зменшення розмірів цих покарань порівняно із повнолітніми особами; 3) обмеження кримінально-правових наслідків окремих кримінально-правових інститутів (призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень чи сукупністю вироків на строк не більше 15 років, недопустимість призначення позбавлення волі за кримінальний проступок тощо); 4) скорочення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, виконання вироку та погашення судимості.

У Загальній частині КК (ст. 98) визначено, які покарання можуть бути застосовані до неповнолітніх. Йдеться про такі види покарань, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк. Із цього переліку громадські роботи (ч. 1 ст. 100), виправні роботи (ч. 2 ст. 100) та арешт (ст. 101) не можуть бути призначені неповнолітнім, які не досягли 16-річного віку.

Такий підхід законодавця водночас сприяє диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх порівняно із повнолітніми особами, проте іноді ставить їх у гірше становище. Ця парадоксальна ситуація зумовлюється конструкціями санкцій статей Особливої частини КК, які фактично побудовані «для дорослих осіб». З певних причин законодавець не врахував чи забув про інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх щодо тих санкцій, у яких передбачено застосування позбавлення волі, штрафу та виправних робіт як основних альтернативних покарань. Якщо неповнолітній не працює, то йому неможливо призначити виправні роботи. Скоріш за все він і не матиме доходу, коштів чи майна, з якого можна сплатити штраф. Залишається лише позбавлення волі. Ще більш критична ситуація з неповнолітніми, які не досягли 16 років. Адже до них застосовувати можна хіба що штраф або позбавлення волі. Цей стан справ істотно погіршує становище неповнолітнього. На окреслену специфіку неодноразово звертали увагу й у літературі [5, с. 266; 6, с. 99; 7, с. 229]. Як слушно пише Д. Калмиков, існує кілька десятків випадків, коли суд нездатний буде призначити неповнолітньому покарання, оскільки жодне з них не може бути до такого неповнолітнього застосоване або в силу віку, або в силу інших обставин, передбачених КК [8].

Необхідно виправити таку ситуацію шляхом внесення змін до КК. Не варто доповнювати санкції статей Особливої частини альтернативними покараннями, які б стосувалися лише неповнолітніх. Адже, по-перше, можливість застосування «доданих» покарань і щодо повнолітніх осіб призведе до невинновданого пом'якшення відповідальності для них, оскільки існуючі сьогодні санкції конструювалися з огляду на дієвість досягнення завдань кримінального закону, виходячи зі співвідношення «суспільна небезпека вчиненого – покарання» для повнолітнього суб'єкта кримінального правопорушення. По-друге, паралельно створювати альтернативні покарання лише для неповнолітніх у санкціях статей Особливої частини КК недоцільно, оскільки це об'ємно, а також може внести плутанину у «сітку» санкцій і ускладнити їх застосування. По-третє, існують інші альтернативні шляхи виправлення наявних недоліків щодо системи покарань для неповнолітніх, які, на нашу думку, є більш ефективними. Питання необхідно вирішити шляхом застосування наскрізного системного підходу.

Однак, перш ніж запропонувати такий підхід, звернемо увагу ще на деякі проблеми, які виникають у ході призначення покарання неповнолітнім. Так, якщо проаналізувати частину другу ст. 22 КК, у якій передбачений перелік кримінальних правопорушень, за які може наставати кримінальна відповідальність із 14-річного віку, то стає очевидним, що «левову частку» в цьому переліку займають кримінальні правопорушення, за вчинення яких безальтернативною санкцією є позбавлення волі на певний строк. Також у цей перелік включені й такі менш небезпечні посягання, як, наприклад, крадіжка чи хуліганство.

За вчинення простого хуліганства (ч. 1 ст. 296 КК) передбачено штраф, арешт чи обмеження волі. Якщо неповнолітній, який не досяг 14 років, не має коштів чи майна, з яких можна було б сплатити штраф, суд не зможе призначити йому будь-яке

з інших двох покарань. Виходом із такої ситуації є звільнення від покарання. Але і звільнення від покарання чи його відбування передбачає наявність певних умов, і якщо їх об'єктивно не існує, то і будь-якого визначеного законодавцем шляху вирішити цю проблему немає. Якщо взяти за приклад вчинення грабежу (ч. 1 ст. 186 КК), то єдиним безальтернативним варіантом для такого неповнолітнього залишитися покарання у виді позбавлення волі.

Звісно, основною причиною включення до переліку, передбаченого частиною другою ст. 22 КК, цих кримінальних правопорушень є їх поширеність серед неповнолітніх, які не досягли 16 років. Якщо становище неповнолітнього порівняно із дорослими особами фактично погіршується, обмежено можливості суду для застосування альтернативних покарань, то про справедливе, збалансоване застосування КК вести мову складно. Такий диференційований підхід є, без сумніву, шкідливим. Виникає питання, чи реалізуються у такий спосіб завдання кримінального закону? Очевидно, що ні.

Існує два варіанти вирішення цієї проблеми. Перший – це відмова від кримінального переслідування осіб, які не досягли 16 річного віку за вчинення кримінальних проступків та нетяжких злочинів. Цей підхід частково може вирішити проблему недосконалої диференціації, проте безкарність за діяння, які найчастіше вчиняються неповнолітніми, унеможливить превентивну роль кримінального закону. Тому вважаємо такий шлях неприпустимим.

Очевидно, що кращим способом є розширення кола покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх. При цьому наголосимо повторно, що не вважаємо правильним доповнення кожної зі статей Особливої частини КК необхідними альтернативними покараннями. Адже такий казуїстичний підхід має очевидні недоліки: він громіздкий, є небезпека невнесення до якоїсь із санкцій відповідних покарань. Окрім цього, доповнення всіх санкцій альтернативними покараннями, які зорієнтовані на неповнолітніх, автоматично вплине на диференціацію й для дорослих осіб, а це не у всіх випадках буде доцільним і обґрунтованим.

Тому вважаємо, що *варто у Загальній частині КК передбачити алгоритм визначення альтернативного (-них) покарання (покарань) для неповнолітніх*. Такий наскрізний підхід має низку переваг: по-перше, він дозволить цілісно вирішити питання співвідношення різних видів покарань; по-друге, законодавець може максимально дотримати баланс між суспільною небезпекою кримінального правопорушення і покаранням; по-третє, такий підхід дозволить в межах Загальної частини визначити кілька критеріїв наскрізної диференціації відповідальності для неповнолітніх.

Цікавий у цьому контексті досвід Республіки Польща. Адже у КК Республіки Польща у санкціях статей Особливої частини законодавець передбачив відносно визначене покарання у вигляді позбавлення волі. Інші ж можливі види покарань і співвідношення їх із відповідними строками позбавлення волі передбачено у Загальній частині КК Республіки Польща.

Все-таки варто констатувати, що під час законодавчого визначення співвідношення суспільної небезпеки конкретних складів кримінальних правопорушень і відповідних потенційних покарань за їх вчинення значно легше оперувати одним базовим видом покарання. Алгоритм призначення іншого виду покарання, який виписаний у Загальній частині, дозволить в межах визначеного законодавцем диференційованого підходу в кожній конкретній справі індивідуалізувати кримінальну відповідальність особи. Проте доведення дієвості такого підходу потребує окремої уваги в межах іншої праці.

Варто звернути увагу ще на той аспект, що при сьогодинішньому законодавчому підході, відбувається певне розмивання меж відповідальності осіб 14–15 та 16–17 років. Є небезпека, що така відмінність може звестися лише до неможливості призначення першій групі неповнолітніх певних видів покарань, як-от громадських і виправних робіт, як це має місце сьогодні. Вважаємо, що диференціація між цими віковими групами повинна стосуватися всіх аспектів реалізації кримінальної відповідальності з пропорційною суворістю залежно від вікової ознаки (судимість, умовно дострокове-звільнення тощо).

Окрім цього, вважаємо, що для забезпечення належної диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх необхідно передбачити у Загальній частині КК алгоритм пропорційного зменшення покарання залежно від вікової групи неповнолітніх. Так, доцільно пропорційно зменшити максимально суворе покарання неповнолітнім, які досягли 14–15 років на 30 відсотків, порівняно із повнолітніми, а для тих, які досягли 16–17 років – на 20 відсотків.

Проте може виникнути запитання, чому ми вважаємо, що того пільгового зниження покарань, яке сьогодні передбачене у розділі XV Загальної частини КК, недостатньо? Чому існуючий підхід, який фактично встановлює для неповнолітніх зменшені конкретні межі покарань у Загальній частині, які є однаковими для всіх кримінальних правопорушень, є недосконалим? Адже у ст. 102 КК передбачено, що для неповнолітніх максимальне покарання за вчинення нетяжкого злочину не може перевищувати 4 років позбавлення волі, тяжкого – 7, особливо тяжкого – 10, особливо тяжкого, поєднаного з умисним позбавленням життя людини – 15.

Недолік означеного підходу можна проілюструвати на прикладі. Так, за грабіж із проникненням у житло, або якщо він завдав значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186 КК), передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від 4 до 8 років, а за грабіж у великому розмірі – від 7 до 10 років. У обидвох випадках граничним розміром позбавлення волі для неповнолітнього буде 7 років. Для першого випадку – від 4 до 7, у другому – від 7 до 7. Отже, ми отримуємо одразу дві проблеми. По-перше, різниця між верхніми межами у покараннях за зазначені кримінальні правопорушення становить 2 роки, втім, вона урівняється без будь-якого пропорційного врахування тяжкості скоєного. По-друге, таке зменшення виражене в абсолютних числах, може призвести до появи абсолютно визначених санкцій, такої ж

проблеми, яка зараз існує у разі призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення.

Пропорційне зниження (залежно від вікової групи неповнолітніх) верхньої межі санкції на 20 або 30 відсотків від того розміру, який передбачено в статті Особливої частини, дозволить уникнути обох вищезазначених проблем. Паралельно варто здійснити відповідне зниження нижньої межі. Аргументація доцільності такого зниження вже була предметом нашого дослідження у контексті існуючої проблеми зниження меж санкції у незакінчених кримінальних правопорушеннях [9, с. 60].

Вважаємо, що підхід до визначення нижньої межі санкції має бути єдиним у всіх випадках, де застосовано механізм зниження верхньої межі. Пропорційне зниження нижньої межі може становити $\frac{3}{4}$ від розміру верхньої межі. Таку ж величину ми пропонуємо закладати для встановлення нижньої межі покарання за незакінчене кримінальне правопорушення [9, с. 59]. Ця величина, на нашу думку, є оптимальною. Однак, все ж конкретний розмір потребує більш детального обговорення.

Таким чином, вважаємо, що законодавець має передбачити у тексті КК диференційований підхід з чітким визначенням алгоритму дій правозастосувача при визначенні «диференційованих» меж покарання. Цей підхід має бути зрозумілим для правозастосувача, і було б оптимальним, якби він міг здійснюватися за допомогою комп'ютерної програми з метою полегшення роботи правозастосувача. У цих визначених межах суддя міг би індивідуалізувати покарання, враховуючи конкретні обставини справи.

Універсальне правило про диференціацію кримінальної відповідальності неповнолітніх шляхом зменшення покарання могло б бути таким: 1) верхня межа покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітнього, зменшується на 20 відсотків для вікової групи неповнолітніх 16–17 років та на 30 відсотків для групи 14–15 років; 2) від цієї зменшеної верхньої межі визначається нижня межа – $\frac{3}{4}$ установленої з урахуванням знижувючих коефіцієнтів верхньої межі. Якщо ж у цьому разі мінімальна межа покарання виявиться меншою за ту, що встановлена у Загальній частині КК для цього виду покарання, то вона повинна встановлюватися на рівні, визначеному у Загальній частині КК; 3) ці положення мають застосовуватися як до основного найбільш суворого покарання, так і до альтернативних менш суворих основних покарань, а також до додаткових покарань.

Збереження ж існуючого стану справ призведе до подальшого ігнорування необхідності диференційованого підходу до кримінальної відповідальності неповнолітніх, як у наведеному нами прикладі з грабежем, коли незалежно від кваліфікуючих/особливо кваліфікуючих ознак максимальна санкція в обидвох випадках є однаковою. Також невиправданим, з точки зору справедливості, є існування можливості призначення покарання у спосіб, коли воно стає абсолютно визначеним, адже це позбавляє суд можливостей для індивідуалізації. Пропорційне зниження верхньої межі санкції для неповнолітніх у поєднанні із наступним зниженням нижньої межі дозволить виправити існуючу ситуацію.

Запровадження пропорційної градації покарань для неповнолітніх унеможливить різкий перехід від менш суворої відповідальності до більш суворої на зламі вікових категорій, усуне невиправдано м'які чи надто суворі санкції, сприятиме справедливому застосуванню закону, а також можливості досягнення його завдань без надлишкових заходів впливу.

Зауважимо, що окремі науковці, однак, вважають, що зменшення розмірів покарання для неповнолітніх, порівняно з іншими суб'єктами, є «примітивізованим і негуманним підходом», адже неповнолітні відрізняються від дорослих не лише кількісними, а й якісними ознаками, а отже, потребують застосування якісно інших покарань [10, с. 20]. Ми не можемо погодитися з такою характеристикою. У світовій практиці успішно застосовуються різні види покарань до неповнолітніх, у тому числі, навіть, довічне позбавлення волі (у США, Великій Британії [11] та ін.). Окрім того, значна частина покарань, із передбачених КК, є доволі м'якими (наприклад, громадські роботи чи штраф), тому їх застосування до неповнолітніх аж ніяк не можна назвати негуманним. Що ж стосується найбільш суворих видів покарань, пов'язаних з тривалою ізоляцією від суспільства, то їх застосування однозначно виправдане у разі вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів. Адже відсутність адекватної реакції з боку держави – це не прояв гуманізму, а, скоріше, прояв нездатності забезпечити належну превенцію і, як наслідок, охорону громадян від суспільно небезпечних посягань.

Водночас скорочення термінів максимальних покарань порівняно з іншими віковими групами може позитивно впливати на розуміння неповнолітніми такого «пільгового» підходу з огляду на можливість виправлення і відмову від вчинення кримінальних правопорушень під страхом уже суворішого покарання. Крім того, більш важливими, ніж саме покарання, є режим його відбування, заходи ресоціалізації та виправлення. Саме в цьому напрямі слід проводити роботу для забезпечення ефективного реабілітуючого впливу покарання.

Висновки. Диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх здійснюється через обмеження кола покарань, які можуть бути до них застосовані, обмеження їхніх розмірів, а також скорочення строків, які впливають на звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, судимості. Водночас диференціація кримінальної відповідальності різних вікових груп неповнолітніх фактично проведена лише через обмеження кола покарань, які не можуть бути застосовані до осіб 14–15-річного віку.

Диференціація кримінальної відповідальності за віковою групою неповнолітніх інколи призводить до погіршення становища неповнолітніх, оскільки санкції статей Особливої частини КК не спрямовані на врахування особливостей неповнолітнього суб'єкта кримінального правопорушення. Виправлення цієї ситуації можливе не через внесення змін до Особливої частини КК, а шляхом застосування загальних, універсальних підходів.

Диференціація кримінальної відповідальності має здійснюватися за єдиним алгоритмом за всі кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, і повинна здійснюватися так: 1) верхня межа покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітнього, зменшується на 20 відсотків для вікової групи неповнолітніх 16–17 років та на 30 відсотків для групи 14–15 років; 2) від цієї зменшеної верхньої межі визначається нижня межа – 3/4 установлені з урахуванням знижуючих коефіцієнтів верхньої межі; 3) ці положення мають застосовуватися як до основного найбільш суворого покарання, так і до альтернативних менш суворих основних покарань, а також до додаткових покарань.

Перелік використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.04.2020)
2. Кругликов Л. Л., Васильевский А. В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 300 с.
3. Орловська Н. А. Актуальні проблеми кримінально-правової диференціації віку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 9. С. 181–184.
4. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2005. 20 с.
5. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263–267.
6. Маньковський Л. К. Варіанти призначення неповнолітньому більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Юридична наука. 2014. № 5. С. 93–102.
7. Березовська Н. Л. Призначення покарань неповнолітнім з урахуванням ступеня тяжкості злочину. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 228–230.
8. Калмиков Д. О. Дивний гуманізм українського законодавця, або Проблеми призначення кримінального покарання окремим категоріям винних. Юридичний вісник України. 2011. № 33 (841). 20–26 серпня. С. 5; № 34 (842). 27 серпня – 2 вересня. С. 5. URL: <https://pravo.org.ua/ua/news/5253->
9. Антонюк Н. О. Диференціація кримінальної відповідальності під час призначення покарання за незакінчений злочин. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2020. № 2. С. 55–61.
10. Кузьменко О. В. Примусові заходи виховного характеру як інститут кримінального права України. Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2018. № 4. С. 7–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpiake_2018_4_5
11. Criminal Justice Act. 2003. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/part/12/chapter/5/crossheading/life-sentences>.

References

1. Criminal Procedural Code of Ukraine of April 5, 2001 as of April 20, 2020 / The Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (access date: 20.04.2020). [ukr.]
2. Kruglikov L. L., Vasil'evskij A. V. (2002) *Differenciacija otvetstvennosti v ugovolnom prave*. SPb.: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», P. 300. [russ.]
3. Orlovska N. A. Aktualni problemy kryminalno-pravovoi dyferentsiatsii viku. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.:Iurysprudentsiia. 2014, 9, P. 181–184. [ukr.]
4. Honchar T. O. (2005) *Nepovnolitnii yak subiekt vidpovidalnosti za kryminalnym pravom Ukrainy*. Ph.D. thesis. Odesa, 20. [ukr.]
5. Holoviichuk L. Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti nepovnolitnikh. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2019, 3, P. 263–267. [ukr.]
6. Mankovskiy L. K. Varianty pryznachennia nepovnolitnomu bilsh miakoho pokarannia, nizh peredbacheno zakonom. Yurydychna nauka. 2014, 5, P. 93–102. [ukr.]
7. Berezovska N. L. Pryznachennia pokaran nepovnolitnim z urakhuvanniam stupenia tiazhkosti zlochynu. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.:Iurysprudentsiia. 2014, №8, P. 228–230. [ukr.]
8. Kalmykov D. O. Dyvnyi humanizm ukrainskoho zakonodavtsia abo Problemy pryznachennia kryminalnoho pokarannia okremym katehoriiam vynykh. Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2011. № 33 (841). 20–26 august. P. 5; № 34 (842). 27 august – 2 september. P. 5. Retrieved from <https://pravo.org.ua/ua/news/5253> [ukr.]
9. Antoniuk N. O. Dyferentsiatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti pid chas pryznachennia pokarannia za nezakynchenyi zlochyn. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2020, 2, P. 55–61. [ukr.]
10. Kuzmenko O. V. Prymusovi zakhody vykhovnoho kharakteru yak instytut kryminalnoho prava Ukrainy. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI» Seriia: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva. 2018, 4, 7–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpiake_2018_4_5 [ukr.]
11. Criminal Justice Act. (2003). Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/part/12/chapter/5/crossheading/life-sentences>. [ukr.]

АНТОНЮК Н. Диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх.

У статті аналізуються диференційовані підходи законодавця до кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, а також неповнолітніх і осіб, які досягли повноліття. Доводиться, що в КК України диференціація кримінальної відповідальності між різними віковими категоріями неповнолітніх є невдалою.

Пропонуються шляхи для вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх у національному кримінальному праві. Слід розширити можливість застосовувати окремі види покарань до неповнолітніх осіб із пропорційним зменшенням їхніх меж так, щоб між віковими групами неповнолітніх були очевидні відмінності у розмірах та строках покарань. Покарання, які можуть

бути призначені неповнолітнім, мають обмежуватися не в абсолютних числах, а пропорційно. Доцільно верхню межу покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітнього, зменшувати на 20 відсотків для вікової групи неповнолітніх 16–17 років та на 30 відсотків для групи 14–15 років. Ці положення варто застосовувати як до основного найбільш суворого покарання, так і до альтернативних менш суворих основних покарань та до додаткових покарань.

Ключові слова: диференціація кримінальної відповідальності, неповнолітні, покарання, вікова категорія.

АНТОНЮК Н. Дифференциация уголовной ответственности несовершеннолетних.

В статье анализируются дифференцированные подходы законодателя к уголовной ответственности несовершеннолетних, а также несовершеннолетних и лиц, не достигших совершеннолетия. Доказывается, что в УК Украины дифференциация уголовной ответственности между различными возрастными категориями несовершеннолетних является неудачной.

Предлагаются пути для совершенствования дифференциации уголовной ответственности несовершеннолетних в национальном уголовном праве. Следует расширить возможность применять отдельные виды наказаний несовершеннолетних лиц с пропорциональным уменьшением их границ так, чтобы между возрастными группами несовершеннолетних были очевидны различия в размерах и сроках наказаний.

Наказания, которые могут быть назначены несовершеннолетним, должны ограничиваться не в абсолютных числах, а пропорционально. Целесообразно верхнюю границу наказаний, которые могут быть применены к несовершеннолетним, уменьшать на 20 процентов для возрастной группы несовершеннолетних 16–17 лет и на 30 процентов для группы 14–15 лет. Эти положения следует применять как к основному наиболее строгому наказанию, так и к альтернативным менее строгим основным наказаниям и в дополнительных наказаниях.

Ключевые слова: дифференциация уголовной ответственности, несовершеннолетние, наказание, возрастная категория.

ANTONIUK N. Differentiation of criminal responsibility of persons under age.

Differentiation of criminal responsibility of people underage is built based on decreasing of number of punishments which can be imposed on them, and decreasing the duration of these punishments. The feature of person underage also has an impact on peculiarities of exemption from criminal responsibility or punishment, on shortening the terms (statute limitation, criminal record etc.), on possibility of application of certain methods of influence under the Criminal code of Ukraine.

Though, sanctions of the norms of the Special part of the Criminal Code are initially constructed to be applied to criminals older than 18 years. That's why when norms concerning responsibility of a person underage are applied on sanctions of the Special part

of the Code, the situations objecting to the primary idea of the legislator (to mitigate the punishment) occur. For instance, if the sanction contains several alternative punishments the court can't impose some of them on the criminal underage due to normative restrictions. That's why the judge sometimes is obliged to impose the most strict punishment, as the only one able for being imposed. Moreover, sometimes the court can't impose any of the punishments, cause all of them can't be applied to those younger than 18. The algorithm of mitigating punishment for criminals underage, proposed by the legislator, has lots of shortcomings. Sometimes the court has no choice but to impose absolutely defined punishment.

Differentiation of criminal responsibility between different groups of people underage is imperfect as well. That's why, it is necessary to widen the quantity of punishments, and decrease their borders proportionally in such a way, that differentiation of criminal responsibility among groups of people under 18 occurs.

Punishments, which can be imposed by the court on persons underage must be restricted in proportional numbers, not absolute. It is reasonable to decrease by 20% for the age group of 16–17 years old and by 30% for the age group of 14–15 years old the upper limit of punishment, which is imposed on persons underage. These provisions must be applied while imposing either the main most strict punishment or alternative less strict main punishments and additional punishments.

Key words: differentiation of criminal responsibility, person underage, punishment, age category.

УДК 343.9

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-7

Наталія КРУСІР,

*провідний спеціаліст відділу документального
забезпечення Господарського суду Миколаївської області*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БУЛІНГУ, ЙОГО ВИДИ, ОЗНАКИ ТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства соціальні відносини зазнають змін, які мають не лише позитивний, а й негативний характер. Зокрема, надзвичайно гостро постає проблема агресивної поведінки в колективах, найчастіше ця проблема спостерігається серед дітей та підлітків. Кількість фіксованих випадків булінгу зростає, що призводить до низки психологічних, медичних та інколи фізичних наслідків. Доволі часто булінг проявляється в реальному житті у вкрай жорсткій формі, з проявом агресії та імпульсивності, що виливається в масове побиття та катування, які, до того ж, знімаються на відео й поширюються у вільному доступі в мережі інтернет. Головними дійовими особами таких відео зазвичай є діти віком 12–18 років.

На жаль, буття покоління, яке є нашим майбутнім, насправді супроводжує багато проблем, тож суспільство має приділити формуванню його свідомості особливу увагу, аби різні його групи згодом не стали небезпечними для суспільства. На думку А. Жебрової, «насиленницькі злочини неповнолітніх за ступенем суспільної небезпеки та тяжкістю заподіюваних наслідків перевершують інші кримінальні прояви в підлітковому середовищі. Вони завдають величезної, часом непоправної шкоди суспільству» [1].

Незважаючи на прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 року, запобігання та профілактика булінгу, особливо щодо дітей, залишається,

на жаль, на низькому рівні. Практика застосування згаданого Закону свідчить, що законодавство потребує подальшого вдосконалення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Булінг – явище глобальне й досліджується вченими багатьох країн: США, Великої Британії, Канади, Норвегії, Нідерландів та ін. Поглиблено проблему насильства та булінгу досліджували такі зарубіжні вчені, як Д. Ольвеус, А. Пікас, П. Рендолл, Д. Лейн, Е. Мунте, Д. Таттума, Л. Кішлі та ін.

Дослідження вітчизняних науковців спираються переважно на зарубіжний досвід. Зокрема, проблему насильства на сучасному етапі розробляють українські вчені О. Дроздов, В. Ролінський, С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов та ін. Теоретичні питання прояву та профілактики кібербулінгу досліджували у своїх роботах С. Лімбер, Р. Ковальські, П. Агатстон, Л. Найдьонова, А. Жеброва, Н. Дайнека, Є. Кулік, М. Робін, П. Ланган, О. Лапа, О. Резникова та ін. Проте саме в українській правничій літературі юридичний склад булінгу як кримінального проступку не був досліджений.

Мета публікації. Метою публікації є визначення поняття булінгу, його основних ознак, видів, детермінантів. Визначення наслідків булінгу. Розкриття поняття кібербулінгу, прирівнювання його до злочину. Викладення пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у сфері кримінально-правового захисту від булінгу, запобігання появі його причин, наслідків та недоліків законодавчого врегулювання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психологічних проблем, що породжують булінг, відстежується з середини 70-х років XX століття. Уперше булінг як масове, вікове явище прояву шкільного знування і дитячої жорстокості було проаналізоване у Швеції, потім у європейських країнах, зокрема Великій Британії, Норвегії, Литві, Іспанії, Ірландії, Португалії, Нідерландах, а також Канаді, США, Австралії, Японії. Перші публікації з проблеми шкільного цькування з'явилися ще у 1905 році. Ґрунтовніші дослідження належать уже названим скандинавським та британським ученим. На початку 90-х років XX століття проблема булінгу почала вивчатись у США. Центральне місце в розвитку теорії булінгу посіла робота Д. Ольвеуса (Olweus) (1978). Розроблена автором модель булінгу в освітньому середовищі стала основою подальшого вивчення проблеми.

Хвиля активності у вивченні проблематики булінгу, на думку Л. Деркач, припадає на період 2010–2018 років у зв'язку з появою сучасних гаджетів, з'являється кібербулінг, тобто агресія в Інтернеті [2].

Термін «булінг» (bullying) у перекладі з англійської означає цькування, залякування, знування. Саме поняття булінг розуміється окремими авторами по-різному і дається різна кваліфікація його видів. Норвезький психолог Д. Ольвеус 1993 року опублікував значення поняття «булінг» у середовищі дітей і підлітків, яке стало загальноприйнятим – це навмисна, систематично повторювана агресивна поведінка, що ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили [3].

О. Морозов, Д. Булда та М. Бородаєва визначають булінг як агресивне переслідування одного з членів колективу іншими членами колективу або його частиною [4, с. 262– 263].

Т. Доукіна визначає булінг як агресивну поведінку однієї людини щодо іншої з метою заподіяти останній моральну або фізичну шкоду, принизити і в такий спосіб утвердити свою владу [5].

Найчастіше булінг проявляється серед дітей і підлітків у шкільному середовищі і має найбільш негативні наслідки, тому найбільша увага психологів та науковців, що вивчають це явище, приділена саме булінгу в шкільному середовищі.

Отже, підсумовуючи визначення з різних джерел, можна сказати, що булінг – це агресивна, навмисна, систематично повторювана поведінка в колективі, спрямована на приниження та завдання фізичної та психологічної шкоди або примушування до вчинення певних дій одному з членів колективу іншими членами або його частиною.

Найпоширенішими видами булінгу є:

- фізичний (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, нанесення тілесних ушкоджень);
- психологічний (поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж);
- економічний (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей);
- сексуальний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки в перевдягальнях, сексуальні погрози, жарти).

Можна виділити основні ознаки булінгу:

- є тривалим процесом, а не окремим актом;
- завдається фізична чи психологічна шкода, переважно жертві;
- вчиняється з певною метою;
- здійснюється навмисно;
- відсутні ознаки самозахисту;
- порушуються права і свободи жертви.

У Законі України «Про освіту» перелічено такі типові ознаки булінгу (цькування):

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [6].

Особливої уваги, на мою думку, потребує дослідження такого виду булінгу, як кібербулінг. Це не просто «оцифрований» вид цькування, а самостійний вид переслідування людини, який має цілу низку специфічних особливостей та набуває дедалі більшого масштабу через поширення у соціальному житті ролі комунікаційних

технологій: телефонного зв'язку, Інтернету та соціальних мереж. Тенденції свідчать, що людина проводить дедалі більше часу у віртуальному просторі.

Узагальнюючи визначення науковців, які вивчають це явище, можна сказати, що кібербулінг – це умисні дії, що скоюються однією особою або групою осіб стосовно іншої особи, через електронні засоби комунікації, з метою завдання шкоди, що можуть здійснюватися напряду або анонімно й призвести до низки негативних наслідків у результаті тиску, залякування, переслідування.

Неурядова громадська організація «Український інститут дослідження екстремізму» для розуміння цього нового виду булінгу звертає увагу на такі види інтернет-переслідувань, які зустрічаються у віртуальному просторі:

1. *Перепалки (флеймінг)* – сварки, що виникають на дискусійних майданчиках Інтернету (форуми, загальні чати).

2. *Гіпернапад* – атака образливих повідомлень, які мають подібний зміст (тобто одне й те ж звинувачення) і здійснюються з різних джерел (акаунтів) на одну жертву.

3. *Ізоляція* – виключення особи з груп, ігнорування її повідомлень та в найслабшому вигляді – відповідати зі значною затримкою. Цей тип булінгу близький до гіпернападу, але має «пасивний характер».

4. *Дратування (тролінг)* – написання коментарів, повідомлень, розміщення інформаційного контенту з метою провокувати дитину на емоційну перепалку. Мета тролінгу стимулювати інших учасників до дій чи заяв, на які б вони не пішли за інших обставин.

5. *Поширення чуток та неправдивих відомостей через Інтернет.*

Враховуючи анонімність (безвідповідальність) та широку аудиторію чуток:

а) розповсюджуються значно швидше, ніж у реальності;

б) можуть бути жорстокішими;

в) засоби коригування медіапродуктів («фотошоп») дають змогу підтверджувати такі чулки фейковими зображеннями. Таким чином, чулки можуть отримати і фейкове підтвердження та мати широку аудиторію, що ускладнює протистояння їм.

6. *Самозванство* – видавання себе за певну особу шляхом злому її акаунту з метою:

а) написання гнівних повідомлень усім знайомим з адресної книги, тим самим викликавши конфлікт зі знайомими та друзями жертви;

б) розповсюдження (перепост) на сторінці жертви інформаційного продукту, який би ображав реального власника акаунту;

в) викрадення та використання приватного листування для шантажу чи поширення з метою дискредитувати власника акаунту.

7. *Шахрайство* – виманювання персональної інформації з метою отримання коштів особи – йдеться як про номери банківських карток, так і про інтимні фото з метою подальшого шантажу чи викладення їх у мережі.

8. Використання інтернет-спілкування для подальшого застосування жертвою певних дій, які матимуть негативне для неї значення у реальності. У цьому виді кібербулінгу виокремлюються такі крайнощі:

а) кібергрумінг – входження у довіру з метою використання її у сексуальних цілях;

б) доведення дитини до самогубства – тобто через групи смерті від дитини вимагається здійснити низку дій, остання з яких має бути задокументована. Таким чином, збільшується кількість переглядів та фактично дитячу смерть використовують у різних цілях.

9. *Xenisleping* – зйомка та викладання відеороликів з насиллям. Розрізняють постановочне та реальне відео, у якому застосовується булінг [7].

Аналізуючи різні джерела, можна дійти висновку, що основними детермінантами булінгу є:

- боротьба за лідерство;
- агресивність і віктимність;
- наявність у жертви психічних і фізичних вад;
- жорстоке поводження батьків та відсутність їхньої уваги до дитини;
- тотальне замовчування про випадки булінгу;
- відсутність або невеликий досвід ефективного розв’язання проблеми агресії та насильства на практиці;
- низький рівень професійної компетентності працівників соціальної та освітньої сфери;
- відсутність загальнодержавної програми з протидії та запобігання булінгу [8].

Наслідки булінгу можуть бути різними. Особливо негативні наслідки спостерігаються серед дітей – підлітків, адже це період перегляду соціальних стереотипів та засвоєння нових. Це вік фізичних, особистих, а також психологічних і соціальних змін. Деякі науковці дотримуються думки, що діти-булери у майбутньому можуть стати злісними правопорушниками, вбивцями та насильниками. Вивчення різноманітних досліджень засвідчує, що булінг можна вважати першим кроком до злочинної поведінки. 60 відсотків із тих, кого було визначено кривдником у 6–9 класах, мали хоча б одну судимість до 24 років, а 35–40 відсотків скоїли три або більше тяжких злочинів до досягнення 25-річного віку [7].

Одним із найтяжчих наслідків булінгу, виходячи з численних досліджень, є підвищення ризику розвитку суїцидальної поведінки у жертв цькування. Деякі жертви знущань настільки страждають, що закінчують або намагаються покінчити життя самогубством. Буліцид (від англ. *bullycide*) – поняття, яке означає вчинення самогубства жертвами знущань з метою припинення страждань. Дослідження показують, що не тільки жертви знущань вдаються до самогубства, але часто й кривдники, причому вже в дорослому віці. На початку 80-х років у Норвегії сталося кілька випадків самогубства хлопчиків, які були жертвами жорстоких знущань. Ці трагічні події мобілізували країну на започаткування загальнонаціональної програми боротьби з булінгом [9].

На сьогодні важко визначити, чи вважається булінг фактичним доведенням до самогубства та чи підпадають такі дії під покарання за ст. 120 Кримінального кодексу України (далі – КК України), але 8 лютого 2018 року Верховна Рада прийняла закон, яким внесено поправки до КК України за ст. 120 «Доведення до самогубства». Тепер частина перша цієї статті сформульована так: «Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк» [10]. Отже, можна сказати, що будь-які діяння, які впливають на людину шляхом тиску та шантажу, в тому числі й через мережу Інтернет, також вважаються кваліфікуючою ознакою, завдяки якій особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Сучасна Україна лише на початку шляху в боротьбі проти булінгу і, на мою думку, на порядку денному на загальнодержавному рівні повинно обов'язково стояти питання вдосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії булінгу. Вважаю, потрібні такі дії:

1. Прийняти в кожному регіоні комплексну програму протидії та запобігання булінгу. Такі регіональні програми розробляються в рамках реформи децентралізації, і має йти фінансування з місцевого бюджету. Для фінансування та мобільного реагування на прояви булінгу можна було б залучати і ресурси зарубіжних інвесторів.

2. Широке розповсюдження через ЗМІ та мережу Інтернет інформації про те, що таке булінг, його прояви, та те, як протидіяти насильству та знущанням, куди звертатися за допомогою.

3. Створення гарячих ліній та безкоштовних мобільних онлайн-додатків для жертв і спостерігачів булінгу, де можна анонімно розповісти про ситуацію, в якій опинилася людина, та отримати професійну допомогу психологів, спеціалістів, юристів.

4. Необхідна підготовка педагогів, психологів до роботи з булінгом у загальноосвітніх школах та інших освітніх закладах із залученням представників правоохоронних органів, членів громади та навіть церкви.

5. Часто булінг фактично переростає в катування з наявністю всіх ознак складу цього злочину, за винятком суб'єкта. Діти-булери до 16-ти років, які вчинили дії, що утворюють склад катування, не несуть кримінальної відповідальності за ст. 127 КК України, оскільки в ч. 2 ст. 22 КК України цей злочин не передбачено в переліку тих, кримінальна відповідальність за які настає з 14-ти років. З огляду на наявну в Україні практику, найчастіше дії булерів кваліфікують як хуліганство (ст. 296 КК України). Тому доцільно було б внести зміни до Загальної частини КК України, у розділі III «Злочин, його види та стадії», а саме: в ч. 2 ст. 22 внести ст. 127 КК

України. Адже якщо порівняти два поняття «катування» та «булінг», то очевидно, що вони мають спільні риси.

Відповідно до ст. 128 КК України катування – це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побойів, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [10].

У ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі з застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [11]. Булінг, як і катування, є насильством, що має умисний характер та вчиняється з певною, визначеною метою (залякати, примусити у чомусь зізнатися або покарати за вчинення якогось діяння тощо). З огляду на спільність ознак цих діянь, загрозу життю та здоров'ю людини, а також вік підлітків, які останнім часом найчастіше стають булерами, потрібно прирівняти окремі види булінгу до катування. Відтак за ці види булінгу можна притягувати до кримінальної відповідальності осіб, яким виповнилося 14 років.

Висновки. Отже, булінг – це агресивна, навмисна, систематично повторювана поведінка в колективі, спрямована на приниження та заподіяння фізичної та психологічної шкоди одному з членів колективу іншими членами або його частиною. Переважно має місце в організованих колективах. Це явище є небезпечним, у деяких випадках має важкі наслідки для всіх учасників. Одним із найтяжчих наслідків булінгу є буліцид. Буліцид (від англ. *bullycide*) – поняття, яке означає вчинення самогубства жертвами знущань з метою припинення страждань. Дослідження свідчать, що не тільки жертви знущань вдаються до самогубства, але часто й кривдники, причому вже в дорослому віці.

Особливо поширеним стає такий вид булінгу, як кібербулінг. Кібербулінг – це умисні дії, що скоюються однією особою або групою осіб стосовно іншої особи, через електронні засоби комунікації, з метою завдання шкоди, що можуть здійснюватися напрямку, або анонімно й можуть призвести до низки негативних наслідків у результаті тиску, залякування, переслідування. На жаль, в Україні досі немає чіткого наукового та законодавчого визначення понять «кібербулінг» та його виявів (форм).

З огляду на наявну в Україні практику найчастіше дії булерів кваліфікують як хуліганство (ст. 296 КК України). Для протидії та запобігання цьому негативному явищу в Україні потрібно удосконалити законодавство, яке б чітко регулювало це питання та посилити відповідальність за прояви булінгу, а також вжити низку заходів для запобігання цьому явищу на загальнонаціональному, спеціально-кримінологічному

та індивідуальному рівнях. Окрім того, необхідно розглянути можливість кримінально-правової відповідальності за вчинення булінгу дітей, які досягли 14 років. Адже закріплення такої відповідальності в КК України могло б стати одним із інструментів запобігання та протидії булінгу.

Перелік використаних джерел

1. Жеброва А. О. Булінг як різновид катувань серед неповнолітніх. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/pdf>
2. Деркач Л. М., Горач Л. В. Проблема булінгу та сором'язливості в сучасному українському освітньому просторі: крос-культурний аспект. Міжнародний науковий вісник. Вип. 2 (18). Ужгород, 2018. С. 48–59.
3. Olweus D. *Bulling at school: what we know what we can do* / Olweus D. Malden, MA: Blackwell Publishing, 1993. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pits.10114/abstract>
4. Морозов О. А., Булда Д. А., Бородаева М. В. Особенности буллинга и мобинга в России. Актуальные проблемы авиации и космонавтики. 2010. № 6. С. 262–263.
5. Докукина Т. В. Буллинг – травля в школе. Офіц. сайт ОО «Беларусская организация врачей». URL: http://belasma.gippokrat.by/bottom_news_block/children/bulling-v-shkolah/index.htm
6. Про освіту: Закон України в редакції від 16.01.2020 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>
8. Докторович М. Шкільний мобінг: зміст, чинники та шляхи подолання. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції: Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей / заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 165–167.
9. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/poperedzhenya_dl/buling_article.pdf
10. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України в редакції від 01.03.2020 № 80731-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

References

1. Zhebrova A. A. *Bullying as a form of torture among minors*. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/pdf> [ukr.]
2. Derkach L. M., Gorach L. V. *The problem of bullying and shyness in the modern Ukrainian educational space: a cross-cultural aspect*. International Scientific Bulletin. Issue 2 (18). Uzhhorod, 2018. pp. 48–59. [ukr.]

3. Olweus D. *Bulling at school: what we know what we can do* / Olweus D. – Malden, M. A.: Blackwell Publishing, 1993. access mode: URL: <http://onlinelibrary.wiley.com./doi/10.1002/pits.10114/abstract> [engl.]
4. Morozov O. A., Buld D. A., Borodaeva M. V. *Features of bullying and mobbing in Russia. Actual problems of aviation and cosmonautics.* 2010. No. 6. S. 262–263 [russ.]
5. Dokukina T. V. *Bullying – bullying at school.* Office. site of the NGO «Belarusian Organization of Doctors». Access mode: URL: http://belasma.gippokrat.by/bottom_news_block/children/bulling-v-shkolah/index.htm [russ.]
6. *Law of Ukraine «On Education» in the wording of 16.01.2020 № 2145-VIII.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [ukr.]
7. *Ukrainian Institute for the Study of Extremism. Research «Stop school terror. Prevention and counteraction to bullying».* URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf> [ukr.]
8. Doktorovych M. *School mobbing: content, factors and ways to overcome. Proceedings of the International scientific-practical conference: Childhood without violence: society, school and family to protect the rights of children / for ag. ed. prof. O. Kikinezhdi. Ternopil: Stereoart, 2014. P. 165–167.* [ukr.]
9. Korol A. *Causes and consequences of bullying.* URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/poperedzhenya_dl/buling_article.pdf; [ukr.]
10. *Criminal Code of Ukraine: Code of 05.04.2001. № 2341-III. Verkhovna Rada of Ukraine.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [ukr.]
11. *Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine as amended on 01.03.2020 № 80731-X.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [ukr.]

КРУСІР Н. Кримінологічний аналіз булінгу, його види, ознаки та способи запобігання.

У статті досліджуються кримінологічні аспекти явища булінгу, його поняття, ознаки та види. Досліджується співвідношення булінгу та інших форм насильницької поведінки. Аналізуються основні детермінанти, що сприяють вчиненню таких дій. Розглядається один із видів булінгу – кібербулінг, який є формою агресивної, конфліктної поведінки систематичного характеру, що здійснюється за допомогою сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобів. Наголошується на проблемі запобігання та протидії булінгу в Україні.

Ключові слова: насильство, булінг, кібербулінг, агресивна поведінка, основні детермінанти булінгу, запобігання, методи протидії булінгу в Україні.

КРУСІР Н. Криминологический анализ буллинга, его виды, признаки и способы предотвращения.

В статье исследуются криминологические аспекты явления буллинга, его понятие, признаки и виды. Исследуется соотношение буллинга и других форм насильственного поведения. Анализируются основные детерминанты,

способствующие совершению таких действий. Рассматривается один из видов буллинга – кибербуллинг, который является формой агрессивного, конфликтного поведения систематического характера, осуществляется с помощью современных информационно-телекоммуникационных средств. Акцентируется на проблеме предотвращения и противодействия буллингу в Украине.

Ключевые слова: насилие, буллинг, кибербуллинг, агрессивное поведение, основные детерминанты буллинга, предотвращение, методы противодействия буллинга в Украине.

KRUSIR N. Criminological analysis of bullying, its types, signs and methods of prevention.

The article is devoted to the study of the criminological side of such a phenomenon as bullying, its concepts, signs and types. The historical development of the study of the concept of «bullying» is traced. The research of various scientists in the field of studying such a phenomenon as bullying is analyzed. The relationship between bullying and other forms of violent behavior is investigated. The main determinants that contribute to such actions are analyzed.

One of the types of bullying is considered – cyberbullying, which is a form of aggressive, conflict behavior of a systematic nature, carried out using modern information and telecommunications. Lists the types of cyberbullying that occur in cyberspace, as well as the types of behavior that are characteristic of this phenomenon.

The consequences of bullying are described and actions in bullying are compared with actions that qualify under Article 120 «Inducing to suicide» of the Criminal Code of Ukraine and Article 128 «Torture» of the Criminal Code of Ukraine. Discloses a concept such as «Bulicide». Emphasis is placed on the problem of preventing and combating bullying in Ukraine.

The Laws of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Countering Bullying (Harassment)» and «On Education» are analyzed to identify actions that qualify as bullying. The administrative responsibility provided for commission of these actions is specified.

To counteract and prevent such a negative phenomenon in Ukraine as bullying, it is proposed to improve the legislation that would clearly regulate this issue and strengthen the responsibility for bullying, as well as take measures to prevent this phenomenon at the national, special criminological and individual levels.

In addition, given the threat to human life and health, as well as the age of adolescents, who have recently become bullying, the common signs of bullying and torture, it is proposed to equate certain types of bullying to torture, and proposed consideration of criminal -legal liability for bullying, children who have reached 14 years.

The best ways to solve the problem of bullying are proposed, considering foreign experience.

Key words: bullying, violence, cyberbullying, criminal liability, counteracting bullying, measures to prevent bullying.

УДК 347.78

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-8

Артем ЛІСОВИЙ,

*головний спеціаліст відділу розгляду звернень та надання
публічної інформації секретаріату Касаційного цивільного
суду в складі Верховного Суду*

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності – сукупність заходів протидії злочинності, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1, с. 144]. Ми погоджуємося з тезою вченої В. Голіної, що подібні заходи спрямовані на вчинення руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у вигляді злочинних проявів [2, с. 21].

Спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома головними напрямками, за якими розробляють і реалізують заходи: кримінологічної профілактики, відвернення, припинення злочинів [3, с. 21].

У юридичній літературі більш поширеним є термін «система запобігання злочинності». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під системою розуміється: 1. Порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь. // 2. Продуманий план [4, с. 726]. На жаль, реальний стан сучасної запобіжної діяльності в Україні щодо злочинності, пов'язаної зі сферою авторських прав в Інтернеті, та злочинності взагалі вкрай важко назвати системою, а тим більше продуманим планом. Крім цього, існуюча в Україні

за часів Радянського Союзу система запобігання злочинності була зруйнована після здобуття незалежності.

Отже, побудова дієвої, комплексної системи запобігання злочинності, у тому числі щодо злочинів у сфері авторського права в Інтернеті, є справою майбутнього, і важливе місце в цьому процесі відводиться саме кримінологічній науці.

Проблема спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері авторського права посідає важливе місце у загальному процесі протидії злочинності, недопущення вчинення злочинів проти прав автора, забезпечення охорони авторських прав зі сторони держави, у покращенні криміногенної ситуації в Україні та світі. Ця проблема широко обговорюється в національних наукових колах, а її вирішення потребує проведення якісних практичних наукових досліджень, зацікавленості держави у її вирішенні та практичному застосуванні пропонованих науковцями рекомендацій органами досудового розслідування. Дослідженням цієї проблеми займалися чимало вітчизняних науковців, зокрема, це А. Ломакіна, Ю. Федоришена, О. Новіков, М. Борута, І. Романюк, Б. Криволапов та ін.

Органами досудового розслідування, відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) забезпечується досудове розслідування кримінальних правопорушень [5]. З метою запобігання вчиненню злочинів співробітниками органів досудового розслідування (слідчими) здійснюються спеціальні заходи запобігання злочинам. В Україні розслідуванням злочинів, пов'язаних із порушенням авторського права в Інтернеті, займається Департамент кіберполіції Національної поліції України. Завданням кіберполіції є реалізація державної політики у сфері протидії кіберзлочинності, завчасне інформування населення про появу нових кіберзлочинців, впровадження програмних засобів для систематизації кіберінцидентів.

Велику роль у становленні державної системи запобігання злочинності відіграє діяльність органів місцевого самоврядування. Так, у вітчизняній кримінологічній науці досліджувалася роль органів місцевого самоврядування у протидії злочинності. Ця проблема й нині вивчається, зокрема, українським вченим О. Шереметом [6; 7; 8]. Дослідник вказує поміж усього іншого на таке: безробіття, високі тарифи на тепло, електроенергію, зростання цін, неспроможність задовольнити хоча б свої мінімальні потреби знижують поріг людської моральності. Він переконаний, що за тих умов, що склалися, профілактичні заходи правоохоронних органів можуть мати лише мінімальний позитивний результат. Натомість винесення дієвих рішень місцевої влади щодо допомоги сім'ям, інвалідам, регулювання тарифної й цінової політики тощо допоможуть стабілізувати загальну атмосферу в громаді [9].

На мою думку, не останню роль органи місцевої влади відіграють і у регулюванні стану соціально незахищених верств населення, які потенційно схильні до отримання заробітку будь-якими можливими способами, зокрема злочинами у сфері авторських прав в Інтернеті. Вивчаючи напрями роботи органів місцевого самоврядування в протидії злочинності та визначаючи пріоритетні з-поміж них для України, О. Шеремет наводить за приклад скандинавську модель протидії

злочинам, у основу якої закладено принцип орієнтації на покращення соціально-економічного рівня населення. Вчений вважає, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам повинні належати до компетенції не тільки правоохоронних структур, а й до завдань органів місцевого самоврядування [10, с. 16]. Об'єктами їх безпосереднього впливу повинні стати заходи з протидії: піратству в Інтернеті, користуванню сайтами із незаконно завантаженими на них фільмами, програмним забезпеченням, комп'ютерними програмами, аудіофайлами, роботі торент-ресурсів, які містять тисячі різноманітних програм, фільмів та ігор та іншими порушеннями авторського права в Інтернеті.

Виходячи з цього, спеціально-кримінологічне запобігання злочинам у сфері авторського права в Інтернеті потрібно проводити в межах трьох основних стратегічних напрямів впливу:

- 1) обмеження доступу до незаконного використання продукції, таких як перегляд фільмів через стримінгові сервіси, скачування файлів з піратських сайтів і скачування книг авторів без сплати відповідних платежів, несанкціоноване скачування піратського програмного забезпечення та інших комп'ютерних програм;
- 2) посилення захисту майнових і немайнових прав суб'єктів авторського права;
- 3) мінімізація наслідків вчинення злочинів у сфері авторського права.

Обмеження доступу до піратської продукції як перший напрям спеціально-кримінологічного впливу включає в себе комплекс профілактичних заходів, що системно впливають на попит і пропозицію на кримінальному ринку у сфері авторського права з метою зменшення його обсягів, унеможливлення доступу до нього, а також припинення можливості використання та розповсюдження нелегально розміщеного контенту. Важливого значення також можуть набувати заходи, спрямовані на унеможливлення попиту на піратський контент серед споживачів.

По-перше, таким заходом може стати створення систематизованого повноцінного ринку інтелектуальної власності для забезпечення просування легальної продукції, що створить конкуренцію розміщеним піратським примірникам творів за якістю, асортиментом та ціною. Як наслідок, подібний ринок зробить об'єкти авторського права більш доступними для споживачів і зменшить витрати компаній для просування своєї ліцензійної продукції через Інтернет масово, а також буде слугувати реальною альтернативою кримінальному ринку з обороту об'єктів авторського права, забезпечивши доступ до санкціоновано розміщених легальних примірників творів.

По-друге, потрібно унеможливити доступ потенційним користувачам до незаконно розміщених цифрових продуктів на просторах Інтернету таким чином, щоб споживач не зміг шляхом пошуку в мережі знайти та скачати потрібну йому програму, аудіофайл або фільм на піратському сайті, або ж подивитися незаконно розміщений фільм, або вільно прослуховувати музику, що, в свою чергу, забезпечить однозначний вибір – отримувати бажану продукцію у законний спосіб, тим самим забезпечуючи свою потребу в доступі до комп'ютерних програм, кінематографу, читання чи музики та не порушуючи авторських прав.

Для встановлення достатнього рівня попиту на оригінальну продукцію на ринку авторського права на державному рівні мають бути створені ефективні механізми впливу на цінову політику виробників такої продукції, а цей алгоритм дії має бути затверджено із представниками відповідних держав на міжнародному рівні. Так, правовласники повинні враховувати платоспроможність більшої частини населення країни, де відбуватиметься реалізація інтелектуальної продукції.

Дієвим спеціально-кримінологічним засобом запобігання злочинам у сфері авторських прав може стати впровадження адаптивної цінової політики компаніями з виготовлення програмного забезпечення та комп'ютерних програм, ігор, продажу книг, транслювання музики, що забезпечить доступ до них різним категоріям населення країн, зважаючи на їх середній заробіток.

Ціни за перегляд фільму або придбання певної програми, гри, книги, прослуховування музики мають прямо пропорційно корелювати з показником середньої заробітної плати. До прикладу, в США, де рівень середньої заробітної плати набагато вищий, ніж в Україні (Бюро трудової статистики США на 2017 рік визначило середній тижневий дохід американця на рівні \$865), можуть встановлюватися свої розцінки на товари інтелектуальної власності [11]. Але для України, де рівень середньомісячної зарплати станом на червень 2020 року становить 11 579 грн [12], на нашу думку, виробниками мають бути встановлені такі ціни на цифрову продукцію, щоб її придбання стало доступним для гаманця типового українця.

Варто відмітити, що проведення обговорення в багатосторонньому режимі між профільними компаніями, продукти яких є найбільш вживаними в Україні, з одного боку, та держави України – з другого, може мати позитивні наслідки для розробки та впровадження політики зменшення цін на продукцію компаній-монополістів для українського споживача, а разом з цим такий спеціально-кримінологічний спосіб дасть змогу зменшити попит на споживання несанкціонованої продукції в мережі Інтернет (піратської продукції) та призведе до зменшення порушень авторського права в Україні.

Деякі заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам мають спрямовуватися на обмеження поширення об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет. О. Новіков у своїй дисертаційній роботі «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності» вважає, що для обмеження поширення таких об'єктів потрібно удосконалити правове регулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням засобів електронного та цифрового зв'язку [13, с.146].

Як відомо, «комп'ютерні пірати» активно використовують недоліки національного законодавства, створюючи при цьому нові технологічні способи розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Досить широкого поширення набули торрент-ресурси, які дозволяють за допомогою окремого софту обмінюватися інформацією великого обсягу між кінцевими користувачами. Разом з цим об'єкти інтелектуальної власності, зокрема авторського права, не розміщуються на самих

торрент-трекерах, що дозволяє їх власникам уникати юридичної відповідальності за такі дії.

У зв'язку з цим постає необхідність заповнити таку прогалину в національному законодавстві шляхом запровадження механізму притягнення до відповідальності власників торрент-ресурсів.

Безумовно, завжди краще зуміти запобігти кримінальному правопорушенню, ніж виправляти його наслідки на етапі після його вчинення, тим більше, що на сьогодні існує достатньо засобів.

Так, для забезпечення більш надійного захисту виняткових прав автора на просторах мережі інтернет потрібно законодавчо закріпити механізми захисту авторського права, якими автор самостійно міг би забезпечити захист своїх об'єктів авторського права. В свою чергу, правовласники мають розуміти, що для захисту своїх творів їм потрібно використовувати спеціальні програмні засоби захисту. На сучасному етапі розвитку мережі Інтернет інформаційні технології, які застосовуються в Інтернеті, дозволяють реалізувати можливість накласти на нього реальні захисні й інформаційні функції на основі легальної процедури електронного документування з використанням технології електронно-цифрового підпису, який забезпечує юридичну силу документів.

На противагу, узахідному сегменті інтернету доволі поширений інший спосіб захисту об'єктів авторського права – водяні знаки в електронних копіях фотографій і зображень. Вони наносяться за допомогою спеціального програмного забезпечення, яке, в свою чергу, вміщує прихований код певного формату в файли [14].

У процесі вивчення зарубіжних матеріалів, які містять інформацію щодо способів запобігання злочинам у сфері авторських прав в інтернеті автором самостійно, ми виділили такі, що найбільш актуальні та застосовні в українських реаліях:

1) доступ до твору в режимі «обмеженої функціональності» – автори розповсюджують програми, які не здатні друкувати документи або зберігати їх у пам'яті комп'ютера;

2) «годинникова бомба» – автор розповсюджує повноцінний об'єкт авторського права, але встановлює дату, після якої доступ до нього буде неможливим;

3) саморуйнування документа при несанкціонованому копіюванні;

4) проведення агітаційних компаній авторами на своїх вебресурсах про недопустимість порушення права інтелектуальної власності;

5) захист від копіювання – система дій, спрямованих на протидію несанкціонованому копіюванню інформації, представленої в цифровому вигляді, тобто автор встановлює кількість разів, якою обмежується можливість копіювання файла;

6) криптографічні конверти – об'єкт авторського права зашифровано так, що доступ до нього можливий тільки з використанням ключа до шрифту;

7) контракти-угоди «наскрізного клацання», укладені через інтернет, які ще називають дозволами автора на використання творів;

8) запобіжні заходи: попередня публікація матеріалу в матеріальній (традиційній) формі, підтвердження факту існування твору на певну дату, засвідчення в нотаріуса дати створення твору, запис на лазерному диску і поміщення в архів або вебдепозитарій;

9) клірингові центри – ще один спосіб захисту твору, який передбачає право автора передати свої майнові права на твір установі, яка при придбанні твору приймає плату від користувача й передає її володільцеві авторських прав.

На продовження теми щодо засобів захисту авторського права в мережі інтернет, але вже на етапі після вчинення порушення авторського права наведемо приклади нових і дієвих методів захисту, деякі з них можуть використовуватися авторами безпосередньо, а інші – відповідними підрозділами органів державної влади: 1) агенти – спеціалізовані комп'ютерні програми, що налаштовуються на виконання попередньо визначених команд, наприклад, пошук у мережі контрафактних примірників творів; 2) стенографія – процес, у ході якого певна інформація, наприклад «водяний знак» автора твору, приховується у файлах, який виступає доказом авторства цієї особи щодо цього твору; 3) «маячок» – це особлива мітка, яка проставляється у творі, й спрацьовує під час несанкціонованого використання, надаючи можливість знайти порушника авторських прав; 4) використання кодових слів як своєрідних знаків захисту творів. Прослухати чи скачати файли, що ними охороняються, можна лише попередньо оплативши доступ до нього.

Застосування таких заходів захисту авторських прав у мережі Інтернет і справді зможе забезпечити належний захист, але їх реалізації необхідна підтримка з боку держави і ряд інших дій. Доречним стане прийняття нового законодавчого акта з питань захисту авторських прав у мережі інтернет. Більшість країн Європи вже давно займаються цими питаннями й у змозі глобально контролювати процеси в мережі інтернет та забезпечувати захист прав авторів.

В Україні наразі спостерігається незадовільний рівень запобігання злочинам у сфері авторського права в мережі Інтернет. Це пояснюється тим, що даний вид злочинів є дуже прихованим, а отже, фактично таким, що складно фіксується. Складним є й доведення досудового розслідування до завершального етапу в такій категорії справ, адже необхідно мати належну доказову базу, яка підтверджуватиме факт порушення авторського права в мережі Інтернет. Підготовка належної правової бази є нелегким завданням, адже злочинці використовують спеціальні програми під час вчинення злочину в інтернеті, які приховують IP-адресу комп'ютера (VPN) і встановити його місцезнаходження стає майже неможливим.

Ще одним напрямом спеціально-кримінологічного впливу виступає певний комплекс спеціально-кримінологічних заходів, до якого входять: 1) законодавче удосконалення діяльності контролюючих і правоохоронних органів; 2) залучення громадськості до захисту прав інтелектуальної власності; 3) посилення зі сторони держави мотивації власників авторського права до активної участі в процесі боротьби з поширенням піратської продукції в інтернеті.

Для розвитку та збільшення кількості спеціально-кримінологічних заходів визначальним напрямом є покращення діяльності державних і правоохоронних органів у сфері протидії досліджуваної злочинності. Необхідною передумовою для цього є створення дієвого законодавчого регулювання функціонування спеціальних підрозділів правоохоронних органів, які займаються виявленням та розслідуванням кримінальних правопорушень. Для досягнення цієї мети потрібно розширити коло їх службових повноважень і налагодити внутрішню та міжнародну взаємодію, а також законодавчо закріпити процес збереження фактичних даних в інтернеті, які в майбутньому використовуються у якості доказів під час розслідування кримінальних правопорушень. Буде доцільним законодавчо закріпити обов'язок провайдерів зберігати log-файли доступу клієнтів до мережі та законодавчо врегулювати процедуру їх надання органу досудового розслідування за рішенням суду, а також ввести дієвий механізм нотаріального посвідчення вебсторінок.

Доволі перспективним напрямом для підвищення рівня ефективності протидії злочинності у сфері авторського права є впровадження в процес досудового розслідування сучасних інформаційних систем та технологій. Насамперед йдеться про розробку і використання різноманітних комп'ютерних програм як фундамент інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішення слідчим, який здійснює розслідування у конкретній кримінальній справі, особливо планування, і таких його моментів, як висунення робочих версій та обрання підходящих систем слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо їх перевірки [15, с. 165].

Як зазначалося вище, питанням протидії порушенню авторських і суміжних прав у мережі інтернет займається Департамент кіберполіції Національної поліції України. Створення спеціального окремого підрозділу, який займався б питаннями запобігання та розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності, на мою думку, стало б більш результативним і таким, що відповідає сучасним потребам щодо захисту авторських прав у мережі інтернет. Подібні підрозділи були створені в системі правоохоронних органів США, Франції, Великої Британії та багатьох інших країн. Це дало змогу більш дієво запобігати злочинам у сфері інтелектуальної власності та ефективніше здійснювати досудове розслідування такого роду кримінальних правопорушень. Разом з тим, вказаний підхід дозволив би забезпечити більш цілеспрямовану спеціалізацію співробітників цього підрозділу та ефективніше здійснювати профільну роботу в зазначеному напрямі.

Для побудови потужної системи запобігання злочинам в Україні важливим кроком було б прийняття та реалізація загальнодержавних і регіональних програм боротьби зі злочинністю у сфері авторського права.

У них мають передбачатися напрями роботи, за поступової реалізації яких буде знижено кількість вчинюваних злочинів у сфері авторського права, а надалі система слугуватиме комплексним превентивним механізмом, який утримуватиме від вчинення нових злочинів.

Насамкінець, підсумовуючи вищевикладену інформацію, ми хотіли б запропонувати такі стратегічні напрями для побудови системи запобігання злочинам у сфері авторського права:

1) вжиття комплексу заходів, спрямованих на обмін інформацією, що стосується порушення права інтелектуальної власності (створення та ведення в профільних міністерствах спеціальних інформаційних баз даних, де зберігається інформація щодо вчинених порушень авторського права), проведення спільних аналітичних досліджень, вироблення державними органами спільних пропозицій щодо протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності, з метою підвищення якості координації правоохоронних та контролюючих органів;

2) налагодження міжнародної взаємодії у боротьбі зі злочинністю у сфері авторського права (необхідна комунікація між міжнародними організаціями, Інтерполом, Європолом, поліцейськими підрозділами України та зарубіжних держав, іншими правоохоронними органами, щодо питань запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів проти авторського права;

4) самостійне підвищення правовласниками власної ініціативності та обізнаності щодо неюрисдикційних форм захисту об'єктів авторського права;

5) правовласники мають заводити власних представників із захисту авторських прав. Така практика вже досить давно поширена у Франції, Німеччині, Великій Британії (станом на квітень 2019 р. у США переважна частина матеріалів про злочини у сфері авторського права (понад 75%) надходить від представників власників авторського права майже в готовому вигляді, з документальним підтвердженням протиправної діяльності аж до попередніх експертних висновків) [16, с. 62–66].

Перелік використаних джерел

1. Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуїська М. Ю. та ін. *Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна*. Харків: Право, 2014. 440 с.
2. Голіна В. В. *Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб.* / В. В. Голіна. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 121 с.
3. Аванесов Г. А. *Криминология и социальная профилактика*. Москва: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. 526 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та СД) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
5. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012, ред. від 12.05.2016*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Офіційний сайт кіберполіції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/>
7. Шеремет О. С. *Напрями роботи органів місцевого самоврядування в протидії злочинності: досвід іноземних держав*. Право та державне управління. 2015. № 1. С. 57–60. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21C OM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Ptd_u_2015_1_14.pdf

8. Шеремет О. С. Роль органів місцевого самоврядування в кадровому забезпеченні правоохоронних органів та запобіганні злочинам. Держава та регіони. Серія: «Право». 2015. № 1. С. 71–74. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=drp_2015_1_16
9. Шеремет О. С. Формування соціальних цінностей як завдання органів місцевого самоврядування у протидії злочинності. Юридична наука. 2017. № 2. С. 154–168. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN K&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=A SP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=jnn_2017_2_12
10. Шеремет О. С. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт запобігання злочинам: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / ХНУВС. Харків, 2018. 35 с.
11. Usual weekly earnings of wage and salary workers first quarter 2017. (PDF). Bureau of Labor Statistics. U. S. Department of Labor. April 18, 2017. Retrieved. 7 August 2020. URL: https://www.bls.gov/news.release/archives/wkyeng_04192016.htm
12. Середня зарплата українців за рік збільшилася на 1200 гривень: скільки заробляємо (інфографіка). URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/zarplata-v-ukrajini-serednya-zarplata-ukrajinciv-za-rik-zbilshilasya-na-1200-griven-novini-ukrajina-10976738.html>
13. Новіков О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності»: дис. ... канд. юрид. наук 12 (08). 187 с. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Novikov.pdf>
14. Кудрявцева С. П., Колос В. В. Міжнародна інформація: навч. посібн. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2005. 400 с. URL: <http://buklib.net/books/21985/>
15. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: моногр. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.
16. Терещенко Б. Л. Интеллектуальное пиратство в Российской Федерации. Вестник МВД РФ. 1997. № 6. С. 62–66.

References

1. Golina V. V., Golovkin B. M., Valuj's'ka M. YU. ta in. Kriminologiya: pidruchnik / za red. V.V.Golini, B. M. Golovkina. Harkiv: Pravo, 2014. 440 p.[ukr.]
2. Golina V. V. Zapobigannya zlochinnosti (teoriya i praktika): navch. posib. Harkiv: Nac. yurid. akad. Ukraini, 2011. 121 p. [ukr.]
3. Avanesov G. A. Kriminologiya i social'naya profilaktika. Moskva: Izd-vo Akademii MVD SSSR, 1980. 526 p.[russ.]
4. Velikij tlumachnij slovník suchasnoi ukrains'koi movi (z dod., dopov. ta SD) / uklad. i gol. red. V. T. Busel. Kiev; Irpin': VTF «Perun», 2009. 1736 p. [ukr.]
5. Kriminal'nij procesual'nij kodeks Ukraini: kodeks vid 13.04.2012, redakciya vid 12.05.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [ukr.]

6. Oficijnij sajt kiberpolicii Ukraini. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/> [ukr.]
7. Sheremet O. S. Napryami roboti organiv misceвого samovryaduvannya v protidii zlochinosti: dosvid inozemnih derzhav. *Pravo ta derzhavne upravlinnya*. 2015. № 1. P. 57–60. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ptdu_2015_1_14.pdf. [ukr.]
8. Sheremet O. S. Rol' organiv misceвого samovryaduvannya v kadrovomu zabezpechenni pravoohoronnih organiv ta zapobiganni zlochinam. *Derzhava ta regioni*. Seriya: *Pravo*. 2015. № 1. P. 71–74. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ptdu_2015_1_14.pdf. [ukr.]
9. Sheremet O. S. Formuvannya social'nih cinnostej yak zavdannya organiv misceвого samovryaduvannya u protidii zlochinosti. *Yuridichna nauka*. 2017. № 2. P. 154–168. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=A&SP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=jnn_2017_2_12. [ukr.]
10. Sheremet O. S. Organi misceвого samovryaduvannya yak sub'ekt zapobigannya zlochinam: avtoref. dis. ... d-ra yurid. nauk: 12.00.08 / HNUVS. Harkiv, 2018. 35 p. [ukr.]
11. Usual weekly earnings of wage and salary workers first quarter 2017. Bureau of Labor Statistics. U.S. Department of Labor. April 18, 2017. Retrieved. 7 August 2020. URL: https://www.bls.gov/news.release/archives/wkyeng_04192016.htm
12. Serednya zarplata ukrainciv za rik zbil'shilasya na 1200 griven': skil'ki zaroblyamo (infografika). URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/zarplata-v-ukrajini-serednya-zarplata-ukrajinciv-za-rik-zbilshilasya-na-1200-griven-novini-ukrajina-10976738.html> [ukr.]
13. Novikov O. V. Kriminologichna charakteristika ta zapobigannya zlochinosti u sferi intelektual'noi vlasnosti: dis. na zdobuttya nauk. stup. kand. yurid. nauk 12 (08). 187 p. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Novikov.pdf> [ukr.]
14. Kudryavceva S. P., Kolos V. V. Mizhnarodna informaciya: Navchal'nij posibnik. Kyiv: Vidavnych Dim «Slovo», 2005. 400 p. URL: <http://buklib.net/books/21985/> [ukr.]
15. Zhuravel' V. A. Kriminalistichni metodiki: suchasni naukovі koncepicii: monogr. Harkiv: Apostil', 2012. 304 p. [ukr.]
16. Tereshchenko B. L. Intel'ektual'noe piratstvo v Rossijskoj Federacii. *Vestnik MVD RF*. 1997. № 6. P. 62–66. [russ.]

ЛИСОВИЙ А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері порушення авторського права в мережі інтернет.

У статті досліджується поняття «спеціально-кримінологічного запобігання злочинності» як важливого напрямку діяльності органів досудового розслідування з протидії злочинам. Визначений орган, до завдань якого належить розслідування

та запобігання злочинам у сфері авторського права в Інтернеті. Визначена роль державних органів, органів місцевого самоврядування у запобіганні злочинам у сфері порушення авторського права в мережі Інтернет, а також наголошується на ролі самого автора у забезпеченні захисту своїх авторських прав. Визначено основні стратегічні напрями впливу для здійснення спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері авторського права. Підкреслюється важливість побудови національної системи запобігання злочинності, пропонуються стратегічні напрями для досягнення такої мети. Виокремлено та проаналізовано сучасні заходи запобігання злочинам у сфері порушення авторського права в мережі інтернет, запропоновані напрями для розвитку нових методів в Україні.

Ключові слова: спеціально-кримінологічні заходи, запобігання злочинам у сфері авторського права в інтернеті, запобігання злочинам, інтернет, способи запобігання порушенням авторського права в інтернеті, розвиток нових методів запобігання злочинам у сфері авторського права в інтернеті.

ЛЕСОВОЙ А. Специально-криминологические меры предупреждения преступлений в сфере нарушения авторского права в сети интернет.

В статье исследуется понятие «специально-криминологического предотвращения преступности» как важного направления деятельности органов досудебного расследования по противодействию преступлениям. Определен орган, в задачи которого входит расследование и предотвращение преступлений в сфере авторского права в интернете. Определена роль государственных органов, органов местного самоуправления в предотвращении преступлений в сфере нарушения авторского права в сети интернет, а также сделан акцент на роли самого автора в обеспечении защиты своих авторских прав. Определены основные стратегические векторы влияния для осуществления специально-криминологического предотвращения преступлений в сфере авторского права. Подчеркивается важность построения национальной системы предотвращения преступности, предлагаются пути в достижении этой цели. Выделены и проанализированы современные меры по предотвращению преступлений в сфере нарушения авторского права в сети интернет, предложены направления для развития новых методов в Украине.

Ключевые слова: специально-криминологические меры, предотвращение преступлений в сфере авторского права в Интернете, предотвращение преступлений, интернет, способы предотвращения нарушений авторского права в интернете, развитие новых методов предотвращения преступлений в сфере авторского права в интернете.

LISOVYI A. The special criminological measures to prevent crimes in the field of copyright infringement on the internet.

In this article author analyzes the term of ‘special criminological crime prevention’ and determines the main directions by which such crimes prevention is developed and realized.

Considering the fact that the existing in the Soviet Union times of the system of crimes prevention in Ukraine was destroyed after the declaration of independence, the author emphasizes the necessity of building a new efficient and comprehensive system of crimes prevention in Ukraine, in which the methods on Internet crimes prevention should be reflected.

The author deems the problem of realization of special criminological crime prevention in the field of copyright as the cornerstone of the overall process of crimes combating, prevention of committing copyright crimes and enhancement of criminality in Ukraine. This idea is reflected among scientific environment, in particular such scientists as A.A. Lomakina, Y.Y. Fedorishena, O.V. Novikov, M.V. Boruta, I.M. Romanyuk, B.M. Krivolapov and other have been investigated the same legal problem.

The author defines the law enforcement agency within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dedicated to combating cyber crime, including the prevention, combating and investigation of Internet copyright crimes – the department of Cyber Police of Ukraine. The author points out that the main tasks of this department include: implementation of the state policy in the sphere of combating cybercrime, early informing of the population on the emergence of new cybercriminals, implementation of software for the systematization of cybercidents.

The author emphasizes that the role of the local government bodies couldn't be overestimated in the building of national crimes prevention system because making of effective decisions subject to assistance to families, people with disabilities, the regulation of tariff and price policy and other, make the general atmosphere in society stable, that helps to avoid new crimes commitments. The author emphasizes that the local government bodies have to carry out special criminological crime prevention activities.

In this article the author also proposes new special criminological crime prevention measures in the field of copyright which could be undertaken by relevant authorities, and also notes on the necessity of the legal implementation of mechanisms for copyright protection on the Internet, which copyright owner can use personally to protect his works.

Key words: special criminological crime prevention measures, Internet copyright crimes prevention, crimes prevention, Internet, ways to prevent Internet copyright crimes, development of new Internet copyright crimes prevention measures.

УДК 341. 1/8: 342.9

DOI 10.37566/2707-6849-2020-4(33)-9

Віктор БАЗОВ,
*науковий консультант Верховного Суду,
кандидат юридичних наук*

КОНТРОЛЬОВАНІ ІНОЗЕМНІ КОМПАНІЇ (CFC/КІК): ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ОПОДАТКУВАННЯ

Інтернаціоналізація світової економіки та динамічний характер міжнародної економічної діяльності потребують як створення умов для активного розвитку бізнесу, міждержавної взаємодії та взаємодії окремих держав з міжнародними організаціями, зокрема фінансовими, так і постійного вдосконалення міжнародно-правових форм та засобів оподаткування. Комплексне вирішення зазначених проблем є основним завданням міжнародного співробітництва у сфері міжнародного податкового права, метою чого є конструктивна взаємодія податкових юрисдикцій на основі балансу інтересів та з урахуванням розвитку світової економіки, що особливо стає зрозумілим в умовах світових фінансових та епідеміологічних криз.

Зазначена мета визначає основні завдання у сфері міжнародного оподаткування, а саме: а) мінімізацію ролі фіскального фактора в прийнятті рішень щодо розвитку міжнародного бізнесу; б) диверсифікацію форм взаємодії суверенних податкових юрисдикцій; в) усунення багаторазового оподаткування та його негативних наслідків; г) передбачуваність і стабільність режиму оподаткування; ґ) захист прав платників податків; д) створення чіткої правої основи у сфері оподаткування міжнародної економічної діяльності; е) усунення несанкціонованого оподаткування міжнародної економічної діяльності; є) протидію недобросовісній практиці у сфері оподаткування; ж) боротьбу з податковими порушеннями тощо.

Лібералізація умов міжнародної економічної діяльності, поступове вдосконалення адміністративних, валютних та інших запобіжників у взаємовідносинах між

державами призводить до того, що податкові умови набувають важливого значення під час вибору території ведення підприємницької діяльності, укладення угод, реєстрації компаній і проживання фізичних осіб.

У цих умовах сучасні правила оподаткування дають бізнесу забагато можливостей для спекулювання податковими ставками, режимами та статусами. Тому з 1 січня 2017 року Україна приєдналась до міжнародної програми розширеного співробітництва Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), участь у якій на сьогодні беруть понад 120 країн світу, щодо протидії розмиванню податкової бази й виведенню прибутку з-під оподаткування – Плану дій BEPS, який включає 15 кроків, що покривають різні сфери протидії агресивному податковому плануванню. Зазначений План дій BEPS є обов'язковим у повному обсязі для найбільш розвинутих країн світу – країн «Великої двадцятки». Інші країни приєднуються до цього Плану поступово, але з обов'язковою імплементацією мінімального стандарту – кроків № 5, 6, 13, 14 Плану. Особливим для України є те, що впровадження кроків Плану дій BEPS є передумовою для лібералізації валютного регулювання, що відповідає вимогам Основного Закону держави [1] та зобов'язанням країни в рамках Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2].

З метою запровадження міжнародних стандартів податкового контролю для всіх учасників міжнародної торгівлі, імплементації вимог MLI Конвенції [3] та норм, передбачених Планом протидії практикам розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування (далі – План дій BEPS), реформування інституту фінансової відповідальності та удосконалення процедури адміністрування податків та зборів Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16 січня 2020 року № 466-IX [4], який передбачає запровадження правил: а) контролю за трансфертним ціноутворенням (кроки 8–10, 13); б) оподаткування контрольованих іноземних компаній (крок 3); в) обмеження витрат за фінансовими операціями з пов'язаними особами (крок 4); г) запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування (крок 6); д) запобігання уникненню статусу постійного представництва та оподаткування постійних представництв (крок 7); е) застосування процедури взаємного узгодження (крок 14).

З метою запровадження в сучасних умовах ведення бізнесу реформи фінансової відповідальності в зазначеному Законі знайшли відображення ключові напрями реформування: запровадження винної відповідальності платників податків; вмотивовані рішення контролюючих органів про накладення штрафів; запровадження відповідальності контролюючих органів; простий механізм відшкодування шкоди платникам податку; реформування пені. Також Законом внесено зміни до чинного законодавства в частині розгляду матеріалів перевірки, що здійснюватиметься колегіально постійно діючим органом контролюючого органу – комісією

з питань розгляду заперечень. Крім того, удосконалено процедуру оскарження рішень контролюючих органів шляхом створення постійного дорадчого органу при центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, а саме Апеляційної ради з питань розгляду скарг платників податків, до повноважень якої належать розгляд скарг на рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику в передбачених Податковим кодексом України (далі – ПК України) випадках [5].

Отже, загальний аналіз основних положень Закону № 466-IX засвідчує, що серед незапланованих раніше кроків у цьому Законі передбачено імплементацію не тільки мінімального стандарту Плану дій BEPS, тобто чотирьох його кроків, а й реалізацію восьми кроків, зокрема і кроку 3 Плану дій BEPS «Розробка ефективних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній (CFC/KIK)». Оскільки запровадження Плану дій BEPS вважається світовою податковою революцією, в передмові до його кроку 3 зазначається така оцінка цього кроку: «Пакет заходів BEPS є першим значним відновленням міжнародних податкових правил майже за сторіччя».

Слід зауважити, що норми, пов'язані з оподаткуванням контрольованих іноземних компаній (CFC/KIK), є новими як для міжнародного, так і внутрішньодержавного податкового права, що підкреслює важливість правового регулювання контрольованих іноземних компаній як для доктрини, так і практики застосування, насамперед для їх розуміння платниками податків.

З метою імплементації кроку 3 Плану дій BEPS Законом України № 466-IX розділ 1 ПК України доповнено новою ст. 39-2 «Контрольовані іноземні компанії», яка набирає чинності з урахуванням вимог п. 1 Прикінцевих положень зазначеного Закону з 1 січня 2021 року. У ст. 39-2 ПК України передбачено запровадження концепції оподаткування прибутку контрольованих іноземних компаній на рівні контролюючої особи – фізичної або юридичної особи, що є контролюючою особою такої компанії. При цьому відповідно до п. 39-2.1.1 ст. 39-2 ПК України контрольованою іноземною компанією визнається будь-яка юридична особа, зареєстрована в іноземній державі або території, яка визнається такою, що знаходиться під контролем фізичної особи – резидента України або юридичної особи – резидента України відповідно до правил, визначених Податковим кодексом. Юридичною особою може визнаватися корпоративне утворення (об'єднання) або організація, наділена правом володіти активами, мати права та обов'язки та здійснювати діяльність від власного імені та незалежно від засновників, учасників або форми власності. Наявність у контрольованій іноземній компанії статусу юридичної особи визнається відповідно до законодавства її реєстрації. До контрольованій іноземній компанії може прирівнюватися іноземне утворення без статусу юридичної особи у випадках, передбачених Податковим кодексом України, зокрема, утворення, створене на підставі правочину або зареєстроване відповідно до законодавства іноземної держави (території) без створення юридичної особи, яке відповідно до

законодавства та/або документів, що регулюють її діяльність (особистого закону), має право здійснювати діяльність, спрямовану на отримання доходу (прибутку) в інтересах своїх учасників, партнерів, засновників, довірительів або інших вигодоотримувачів. Утворення без статусу юридичної особи можуть включати, зокрема, але не виключно, партнерства, трасти, фонди, інші установи та організації, створені на підставі правочину чи закону іноземної держави (території). До утворення без статусу юридичної особи прирівнюються особи – нерезиденти, організаційно-правова форма яких включена до переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 п. 39.2 ст. 39 ПК України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1045, зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 108 від 31.01.2018 та № 293 від 11.04.2018 [6], які відповідно до закону не є юридичними особами. До цього Переліку, зокрема, віднесено: Князівство Андорра, Антигуа і Барбуда, Співдружність Багамських Островів, Королівство Бахрейн, Беліз, Бермудські Острови, Боснія і Герцеговина, Гібралтар, Республіка Кіпр, Автономний край Косово і Метохія Республіки Сербія, Республіка Куба, Республіка Панама та ін. Проте слід звернути увагу на те, що КІК не завжди є офшорною структурою. Наприклад, німецька чи французька компанії, що засновані фізичною особою – податковим резидентом України, також є контрольованою іноземною компанією.

Крок 3 Плану дій BEPS «Розробка ефективних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній» у сфері правовідносин контролю КІК передбачає такі параметри, як тип контролю і рівень контролю. З метою встановлення наявності контролю аналізуються такі типи контролю, як: а) правовий контроль – відсоток володіння акціонером акціонерним капіталом для визначення частки, що належить дочірній компанії; б) економічний контроль – права відповідної особи на капітал, активи та прибуток компанії за чітко обмежених обставин (наприклад, у разі ліквідації такої компанії); в) фактичний контроль – повноваження щодо управління та повсякденної діяльності КІК; г) контроль, що заснований на консолідації – визначення на основі принципів бухгалтерського обліку (зокрема, МСФЗ) питань консолідації компанії-нерезидента на рахунках компанії-резидента. Слід звернути увагу на те, що різні юрисдикції мають змогу застосовувати власні значення граничного значення контролю. В Україні відповідно до чинного законодавства контролюючою особою є фізична особа або юридична особа – резиденти України, які є прямими або опосередкованими власниками (контролерами) КІК. Зокрема, іноземна компанія визнається контрольованою іноземною компанією, якщо фізична особа – резидент України або юридична особа – резидент України (контролююча особа): а) володіє часткою в іноземній юридичній особі у розмірі більш ніж 50 відсотків, або б) володіє часткою в іноземній юридичній особі у розмірі більше ніж 10 відсотків, за умови, що декілька фізичних осіб – резидентів України володіють частками в іноземній юридичній особі, розмір яких у сукупності становить 50 і більше відсотків, або

в) окремо або разом з іншими резидентами України – пов'язаними особами здійснює фактичний контроль над іноземною юридичною особою.

Правила оподаткування прибутку контрольованої іноземної компанії визначені у п. 39-2.2 ст. 39-2 ПК України. Відповідно до цієї правової норми платником податку щодо прибутку КІК є контролююча особа. Якщо одна фізична або юридична особа володіє часткою або контролює частку в розмірі 25 і більше відсотків у контрольованій іноземній компанії спільно з іншими фізичними та/або юридичними особами, та при цьому жодна з осіб самостійно не визначить себе контролюючою особою щодо такої частки в повному розмірі, вважається, що всі зазначені особи є контролюючими особами для контрольованої іноземної компанії у рівних частках (незалежно від того, чи досягає розмір частки кожного з них 25 відсотків).

Об'єктом оподаткування для податку на доходи фізичних осіб (податку на прибуток підприємств) контролюючої особи є частина скоригованого прибутку КІК, пропорційна частці, якою володіє або яку контролює така фізична (юридична) особа на останній день відповідного звітного періоду, щодо якого розраховується скоригований прибуток КІК, що обчислюється відповідно до правил п. 39-2.3 ст. 39-2 ПК України.

Слід звернути увагу на те, що контролюючий орган може зобов'язати контролюючу особу надати документацію з операцій контрольованої іноземної компанії із будь-якою особою, у разі, якщо загальний обсяг операцій КІК з такою особою перевищує 10 мільйонів гривень за календарний рік, а загальний дохід такої КІК перевищує 150 мільйонів гривень за календарний рік. Зазначена документація разом із копіями первинних документів КІК має бути подана протягом 60 календарних днів з дня отримання такої вимоги. У разі якщо контролююча особа не подає документацію з трансфертного ціноутворення та/або копії первинних документів, контролюючий орган збільшує розмір прибутку КІК на 30 відсотків вартості доходів або витрат, щодо яких не було подано документацію з трансфертного ціноутворення та/або копії первинних документів.

Важливо зазначити, що у разі звільнення від оподаткування прибутку КІК за правилами п. 39-2.4 ст. 39-2 ПК скоригований прибуток контрольованої іноземної компанії не підлягає включенню до загального оподатковуваного доходу, не є об'єктом оподаткування податком на прибуток підприємств контролюючої особи у разі додержання таких умов:

а) між Україною та іноземною юрисдикцією місцезнаходження (реєстрації) контрольованої іноземної компанії є чинний договір про уникнення подвійного оподаткування або про обмін податковою інформацією, та

б) виконується будь-яка з наступних умов:

контрольована іноземна компанія фактично сплачує податок на прибуток підприємств за ефективною ставкою, що є не меншою за базову (основну) ставку податку на прибуток підприємств в Україні, яка становить 18 відсотків (п. 136.1 ст. 136 ПК), або є меншою за таку ставку не більше ніж на п'ять відсоткових пунктів, або

частка пасивних доходів КІК становить не більше 50 відсотків загальної суми доходів контролюваної іноземної компанії з усіх джерел.

Слід звернути увагу на те, що крім базової (основної) ставки податку 18 відсотків, правила оподаткування КІК передбачають і пільгові ставки: 9 відсотків – до фактично отриманого доходу у разі, якщо контролююча особа одержала такий дохід (частину прибутку КІК) на свій рахунок в уповноваженому банку України до моменту подання звіту про КІК і декларування в річній податковій декларації цієї частини прибутку КІК; 5 відсотків – оподатковуються дивіденди, що отримуються контролюючою особою безпосередньо від українських юридичних осіб, в яких КІК володіє (прямо або опосередковано) частками.

Контролюючі особи зобов'язані подавати звіт про контрольовані іноземні компанії до контролюючого органу одночасно із поданням річної декларації про майновий стан і доходи (податкової декларації) за відповідний календарний рік.

Слід звернути увагу на запровадження трирівневої структури документації для міжнародних груп компаній, яка включає в себе документацію з трансфертного ціноутворення (локальний файл), глобальну документацію (майстер-файл) та звіт у розрізі країн (country-by-country reporting). На даний час компанії подають контролюючим органам тільки документацію з трансфертного ціноутворення (local file) – звіт про контрольовані операції. Це документ, що містить інформацію про контрольовані операції, здійснені платником податків, та обґрунтування відповідності їх умов принципів «вितягнутої руки». Таким чином, податкові органи мають у своєму розпорядженні лише обмежену інформацію про діяльність платника податків, яка не дає цілісного розуміння діяльності групи. Тому оцінити загальний розмір прибутку та його розподіл в межах групи компаній неможливо. З введенням рекомендацій плану дій BEPS компанії повинні будуть подавати податковим органам два додаткових документи: глобальну документацію (майстер-файл) та звіт у розрізі країн (country-by-country reporting). Глобальна документація (майстер-файл) дає загальне уявлення про діяльність усієї групи та містить аналіз ключових операцій групи, опис підходу до ціноутворення, опис нематеріальних активів, механізми фінансування і розподілу фінансових потоків у групі і, нарешті, фінансову звітність групи. Обов'язок щодо подання глобальної документації виникає у платників податків, які входять до міжнародної групи компаній з консолідованим доходом більше 50 мільйонів євро, та подається на запит ДФС протягом 90 днів, але не раніше 12 місяців після завершення фінансового року групи. Звіт у розрізі країн (country-by-country reporting) – розгорнутий документ, який передбачає розкриття транснаціональними корпораціями деталізованої інформації про свої відокремлені підрозділи (дочірні підприємства, філії, представництва) в розрізі кожної країни, де вони проводять діяльність. Звіт у розрізі країн подається материнськими компаніями або уповноваженими особами міжнародної групи компаній, консолідований дохід якої становить 750 мільйонів євро та містить певний перелік фінансових та інших показників, таких як дані про прибуток і податкові виплати у кожній країні, кількість співробітників, матеріальні активи та функції компаній.

З метою забезпечення контролю за поданням глобальної документації та звіту в розрізі країн платники зобов'язані одночасно зі звітом про контрольовані операції подавати в електронному вигляді повідомлення про участь у міжнародній групі компаній.

Слід зазначити, що з запровадженням у національному податковому законодавстві правил трансфертного ціноутворення зріс розмір штрафів за вчинення правопорушень у цій сфері правовідносин, що, зрозуміло, викликає незадоволення з боку бізнесу. Така ситуація складається і в умовах запровадження кроку 3 Плану дій BEPS. Розміри нових штрафів з КІК розраховуються з прив'язкою до розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи. Відповідно до вимог п. 120.7 ст. 120 ПК, зокрема, неподання контролюючою особою звіту про КІК тягне за собою накладення штрафу в розмірі 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Важливим для платників податків є запровадження колегіального розгляду матеріалів податкової перевірки комісією з питань розгляду заперечень та встановлення чіткого переліку обставин, які підлягають встановленню під час розгляду матеріалів, а також створення при центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику постійно діючого колегіального органу – Апеляційної ради з питань розгляду скарг платників податків на рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику. До Апеляційної ради можуть бути оскаржені: а) податкове повідомлення-рішення контролюючого органу, відповідно до якого сума грошового зобов'язання, зменшення суми бюджетного відшкодування та/або від'ємного значення суми податку на додану вартість та/або зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток та/або зменшення податкового кредиту з податку на додану вартість, визначена за таким рішенням, без урахування пені та/або штрафних (фінансових) санкцій, у тисячу чи більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року; б) податкові повідомлення-рішення контролюючого органу, відповідно до яких сума грошового зобов'язання та/або зменшення суми бюджетного відшкодування та/або від'ємного значення суми податку на додану вартість та/або зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток та/або зменшення податкового кредиту з податку на додану вартість, визначена за таким рішенням, без урахування пені штрафних (фінансових) санкцій, у сукупності в тисячу чи більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Оскільки ст. 39-2 «Контрольовані іноземні компанії» Податкового кодексу України набирає чинності з урахуванням вимог п. 1 прикінцевих положень Закону України № 466-IX з 1 січня 2021 року практика Верховного Суду щодо розгляду та вирішення справ у цій сфері правовідносин станом на 1 серпня 2020 року відсутня. Проте у подальшому така практика буде значною, особливо враховуючи реалізацію європейських прагнень України. З метою імплементації кроку 3 Плану дій BEPS

та вимог Закону України № 466-IX національна судова система повинна бути здатна ефективно та якісно розв'язувати можливі суперечки у сфері діяльності та оподаткування контрольованих іноземних компаній.

Висновки. Імплементация до ПК України кроку 3 Плану дій BEPS «Розробка ефективних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній (CFC/KIK)» дозволить забезпечити додаткові надходження до Державного бюджету України за рахунок підвищення прозорості міжнародних транзакцій суб'єктів господарювання.

Запровадження ефективних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній запобігатиме використанню агресивних схем податкового планування, сприятиме запровадженню міжнародних стандартів податкового контролю для всіх учасників міжнародної торгівлі, вдосконалисть процедуру адміністрування податків та зборів, а також сприятиме дотриманню принципу справедливості оподаткування.

Важливим завданням Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судоустрою є забезпечення сталості та єдності судової практики у сфері правовідносин, пов'язаних із діяльністю та оподаткуванням контрольованих іноземних компаній.

Перелік використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 05.10.2020).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами – членами, з іншої сторони. Ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678 – VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_01#Text.
3. Багатостороння конвенція про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування. Ратифікована Законом України від 28 лютого 2019 року № 2692-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-16#Text.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16 січня 2020 року № 466-IX. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/466-IX#Text> (дата звернення 05.10.2020).
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 05.10.2020).
6. Про затвердження переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 підпункту 39.2.1 пункту 39.2 статті 39 Податкового кодексу України, та визнання таким, що втратило чинність розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 року № 977 (зі змінами, внесеними згідно постановами КМУ від 31.01.2018 № 108): постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1045, текст док. від 11.04.2018 № 295). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2017-n#Text>.

References

1. *The Constitution of Ukraine*. URL: http://zakon.work.gov.ua/laws/show/995_015. [ukr.]
2. *Multilateral Convention on the Implementation of Measures Relating to Tax Agreements, in order to counteract the erosion of the tax base and the withdrawal of profits from taxation*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-16#Text. [ukr.]
3. *Law of Ukraine of January 16, 2020 № 466-IX «On Amendments to the Tax Code of Ukraine to Improve Tax Administration, Eliminate Technical and Logical Inconsistencies in Tax Legislation»*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/466-IX#Text>. [ukr.]
4. *Tax Code of Ukraine*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. [ukr.]
5. *Tax Code of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-VI* URL [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date 05.10.2020). [ukr.]
6. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.12.2017 №1045 On conducting operations to change the status (territory), compiling a list of items 39.2.1.2, codes 39.2.1, codes of articles 39.2.1.2. The Cabinet of Ministers of Ukraine of September 16, 2015. Document № 977 (as amended by separate resolutions of the Cabinet of Ministers of January 31, 2018 № 108): Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 27, 2017 № 1045, doc. and from April 11, 2018 № 295)*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2017-p#Text>. [ukr.]

БАЗОВ В. Контрольовані іноземні компанії (CFC/КИК): поняття та принципи оподаткування.

Стаття присвячена визначенню поняття і принципів оподаткування контрольованих іноземних компаній (CFC/КИК). Досліджено основні ідеї, які були покладені в основу доктрини контрольованих іноземних компаній. Визначено принципи оподаткування контрольованих іноземних компаній. Проаналізовано судову практику у сфері оподаткування контрольованих іноземних компаній.

Ключові слова: міжнародне оподаткування, контрольовані іноземні компанії, принципи оподаткування, судова практика.

БАЗОВ В. Контролируемые иностранные компании (CFC/КИК): понятие и принципы налогообложения.

Статья посвящена определению понятия и принципов налогообложения контролируемых иностранных компаний (CFC/КИК). Исследованы основные идеи, которые легли в основу доктрины контролируемых иностранных компаний. Определены принципы налогообложения контролируемых иностранных компаний. Осуществлен анализ судебной практики в сфере налогообложения контролируемых иностранных компаний.

Ключевые слова: международное налогообложение, контролируемые иностранные компании, принципы налогообложения, судебная практика.

BAZOV V. Controlled foreign companies (CFC/KIK): concept and principles of taxation.

The article is sanctified to the decision of concept and principles of taxation of the controlled foreign companies. Basic ideas that were fixed in basis of judicial doctrine of the controlled foreign companies are investigational.

It will be that an input in the tax law of rules of taxation of the controlled foreign companies is related to the necessity of implementation at national level of step of 3 Plans of actions of BEPS «Development of effective rules of taxation of the controlled foreign companies (CFC)». Marked, that with the aim of input of international standards of tax control for all participants of international trade, implementation of requirements of MLI of Convention and norms, envisaged by Plan of counteraction to practices of washing out of taxable base and leading out of profit from under taxation, reformation of institute of financial responsibility and improvement of procedure of administration of taxes and collections passed an act Verhovna Rada of Ukraine from January, 16, 2020 № 466, – IX «About making alteration in the Internal revenue code of Ukraine relating to perfection of administration of tax, removal technical and logical inconsistency in tax law», that envisage input rules: a) control after transfer pricing (Steps 8-10, 13); b) taxation of the controlled foreign companies (Step 3); c) limitation of charges is on financial operations with the constrained persons (Step 4); d) prevention by abuse with application of agreements on avoidance of double taxation (Step 5). Attention applies on that among unplanned earlier steps implementation not only of minimum standard of Plan of actions of BEPS is envisaged in this Law, id est four his steps, and realization of eight steps, in particular and to the step of 3 Plans of actions of BEPS «Development of effective rules of taxation of the controlled foreign companies (CFC)».

It is underlined that as an input of Plan of actions of BEPS is considered world tax revolution, implementation in the Internal revenue code of Ukraine of step of 3 Plans of actions of BEPS «Development of effective rules of taxation of the controlled foreign companies (CFC)» will allow to provide additional receivableness in the State budget of Ukraine due to the increase of transparency of international transactions of subjects of menage. Marked, that the input of effective rules of taxation of the controlled foreign companies will prevent the use of aggressive charts of the tax planning, will assist the input of international standards of tax control for all participants of international trade, will perfect procedure of administration of taxes and collections, and also will assist the observance of principle of justice of taxation.

The mechanism of decision of spores and judicial practice are analysed in the field of legal relationships, foreign companies related to taxation of controlled.

Key words: international taxation, controlled foreign companies, principles of taxation, judicial practice.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СУДДІВСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА 2021–2025 РОКИ

Загальні положення

Стратегія розвитку освіти суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки (далі – Стратегія) визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямовано діяльність Національної школи суддів України.

Розроблення Стратегії зумовлено необхідністю адаптації до змін, що відбуваються в сучасному глобалізованому світі, та спрямованістю на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових соціокультурних умовах.

Національна стратегія конкретизує основні шляхи реалізації концептуальних ідей та поглядів розвитку освіти, визначених Концепцією національних стандартів суддівської освіти.

Сучасний стан розвитку суддівської освіти

В Україні забезпечено правове регулювання питань функціонування системи суддівської освіти, а також права судді підвищувати свій професійний рівень та проходити із цією метою відповідну підготовку (та обов'язку судді систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду).

Національна школа суддів України як єдина державна установа із спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність, послідовно реалізує основні завдання, визначені статтею

105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та з цією метою здійснює:

- 1) спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді;
- 2) підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах;
- 3) періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 4) проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя;
- 5) підготовку працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;
- 6) проведення наукових досліджень із питань удосконалення судового устрою, статусу суддів і судочинства;
- 7) вивчення міжнародного досвіду організації та діяльності судів;
- 8) науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя.

Від створення і початку діяльності до сьогодні суддівська освіта пройшла шлях докорінної модернізації.

Розроблена у 2014 та впроваджена протягом шести років Концепція національних стандартів суддівської освіти, яка закріпила основні вимоги до змісту та організації проведення навчальних заходів для суддів і кандидатів на посаду судді у НШСУ, та реалізація Стратегії розвитку Національної школи суддів України на 2016–2020 роки сприяли досягненню поставлених цілей і завдань щодо підвищення професійного рівня розвитку суддів та інституційного розвитку установи.

Підготовка суддів та кандидатів на посаду судді здійснюється за єдиними вимогами із залученням суддів усіх інстанцій та юрисдикцій, є системною, всебічною та практично орієнтованою, заснованою на інноваційних методологічних підходах з урахуванням трьох вимірів – знань, умінь та навичок, ставлення та цінностей. Процес підготовки суддів спрямовано на досягнення безперервності в навчанні, максимальне врахування освітніх потреб і прагнень суддівського корпусу та впровадження освітніх інновацій. За останні роки значно розширено каталог тренінгів для суддів, їх тематика постійно оновлюється.

Підготовку висококваліфікованих суддівських кадрів спрямовано на верховенство права під час здійснення правосуддя, забезпечення єдності судової практики та узгодженості з рішеннями ЄСПЛ. У грудні 2019 року міжнародною регіональною конференцією високого рівня було розроблено та затверджено Київські рекомендації про зміст та методологію суддівської освіти з питань застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини.

У 2017–2018 роках НШСУ провела спеціальну підготовку (початкова суддівська освіта) – 665 кандидатів на посаду судді. Навчання майбутніх кандидатів проведено відповідно до інноваційної навчальної програми, яку розроблено з урахуванням кращого світового досвіду, та метою якої було формування в кандидатів на посаду судді практичних навичок та вмінь у застосуванні закону і веденні судового засідання, зміцненні рівня їх теоретичних знань у прикладному аспекті.

Навчання майбутніх суддів відбувалося у форматі тренінгів із використанням інтерактивних методів навчання та поєднувалося із стажуванням у судах й ознайомчими візитами до органів прокуратури та органів досудового розслідування, адвокатських об'єднань.

У систему спецпідготовки вперше впроваджено інститут наставництва (коучингу). Кожен майбутній суддя мав індивідуального суддю-наставника (коуча), який ділився досвідом, «секретами» професії, допомагав оволодіти практичними навичками діяльності судді, планував, організовував і контролював проходження стажування.

В освітню доктрину НШСУ також увійшли два орієнтаційні навчальні курси для переможців конкурсу на заняття вакантних посад суддів Верховного Суду у 2017 та 2019 роках, вказані навчальні курси були спрямовані на надання знань та вироблення навичок для належного виконання повноважень суддів касаційної інстанції, мали на меті допомогти суддям усвідомити суттєво нову роль судді найвищої установи та касаційної інстанції в цілому, закладену судовою реформою.

У 2019 році орієнтаційний навчальний курс був проведений також для новопризначених суддів Вищого антикорупційного суду. Курс спрямований на зміцнення компетентностей суддів щодо питань боротьби з корупцією, законів, процедур і кращих міжнародних практик, розвиток навичок управління розглядом складних справ, колегіальної роботи, удосконалення спроможності не піддаватися політичному та іншому тиску.

За 2016–2020 роки зросла динаміка підготовки працівників апаратів судів. Останнє відбулося за рахунок збільшення інтенсивності проведення навчальних заходів, запровадження нових актуальних тем (управління персоналом, комунікація, функціонування єдиної судової інформаційно- телекомунікаційної системи тощо).

Суттєвого розвитку набули дистанційні форми суддівської освіти. Окрім очних тренінгів, навчальний процес відбувається із застосуванням платформи дистанційного навчання, на якій розміщено каталог електронних навчальних курсів.

Розроблено та впроваджено в освітній процес суддів та кандидатів на посаду судді нові альтернативні форми навчання: інтерактивні лекції, семінари-практикуми, навчальні відеоролики, відеолекції та відеоконференції, вебінари.

З метою посилення викладацької спроможності в НШСУ сформовано команду суддів-тренерів (викладачів) очних та дистанційних навчальних курсів та підвищено якість викладання, готується їх резерв.

З метою активного сприяння процесу кваліфікаційного оцінювання суддів та проведення конкурсів на заміщення вакантних посад створено та інституціоналізовано структурний підрозділ «Тестологічний центр», який забезпечив підготовку більше 35 тисяч тестових питань для складення анонімного письмового тестування та сотень практичних завдань.

Водночас сучасні реалії, розвиток законодавства та національної судової практики, адаптація кращих європейських стандартів та освітні запити і потреби суддівського корпусу передбачають необхідність подальшого удосконалення суддівської освіти.

На сьогодні ключовим завданням є розширення тематики та варіативності форм навчальних продуктів, гнучкості та динамізму у їх використанні, вироблення навичок навчання та викладання в дистанційному режимі та форматі онлайн, удосконалення тренінгових та альтернативних форм та методів навчання суддів, зокрема щодо права суддів обрати тренінг залежно від своїх потреб, на основі вже існуючого досвіду та з врахуванням тенденцій і темпів розвитку освітніх інновацій, процесів глобалізації та розвитку інформаційного суспільства.

Основні проблеми та виклики

Розбудова системи суддівської освіти в сучасних умовах вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, серед яких найбільш актуальними є:

- незавершеність судової реформи;

- кадровий дефіцит у судах першої та апеляційної інстанцій, як наслідок – надмірне навантаження на чинних суддів;
- низька суспільна довіра до правосуддя; недостатній рівень правової культури;
- проблеми незалежності та неупередженості в діяльності суддів; надмірна заформалізованість процесуального законодавства; проблеми доступу до правосуддя та виконання судових рішень; повільне здійснення інформатизації в системі судоустрою.

Мета, стратегічні напрями / цілі та основні завдання Стратегії

Метою Стратегії є удосконалення стандартів та якості суддівської освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства та забезпечення професійного та особистісного розвитку судді з урахуванням індивідуальних потреб.

Якісна суддівська освіта є необхідною умовою здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий суд, гарантованого Конституцією і законами України, та міжнародними договорами, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України.

Сучасна суддівська освіта є запорукою демократичного розвитку суспільства і правової держави, відновлення високозначимої ролі суду.

Модернізація і розвиток суддівської освіти повинні набути випереджального безперервного характеру, гнучко реагувати на процеси, що відбуваються в Україні та світі.

Стратегія розвитку суддівської освіти повинна адекватно відповідати сучасним суспільним викликам, а також інтеграційним і глобалізаційним процесам, забезпечувати належну підготовку суддів для підтримання і підвищення їх кваліфікації (знань, умінь і навичок) залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

Стратегічними напрямками розвитку суддівської освіти повинні стати:

- інституційний розвиток Національної школи суддів України;
- розвиток Національних стандартів суддівської освіти;
- реформування початкової суддівської освіти (спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді);
- використання новітніх форм і методів навчання в суддівській освіті;
- запровадження інституту наставництва для новопризначених суддів;
- розробка комплексної навчальної програми для працівників Служби судової охорони (ССО).

Основні напрями реалізації Стратегії

1. Інституційний розвиток Національної школи суддів України

Комплексне зміцнення потенціалу Національної школи суддів України передбачає:

- вивчення та впровадження досвіду суддівських шкіл країн ЄС та Північної Америки в навчанні суддів та кандидатів на посаду судді;

- імплементацію міжнародних правових стандартів підготовки суддів;
- подальший розвиток наукової та науково-методичної складової в суддівській освіті;
- переформатування освітньої доктрини на задоволення індивідуальних потреб суддів;
- забезпечення створення умов для розвитку сучасних засобів навчання (науково-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо), електронізація освітнього процесу;
- поглиблення міжнародної співпраці, зокрема щодо впровадження кращого іноземного досвіду врахування комплексного інтегративного підходу до навчальних курсів для суддів та кандидатів на посаду судді.

2. Розвиток Національних стандартів суддівської освіти

Удосконалення Національних стандартів суддівської освіти передбачає:

- постійне оновлення змісту суддівської освіти на основі компетентнісного підходу залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб;
- урахування при розробці та викладанні навчальних курсів трьох вимірів (знання, уміння та навички, цінності та ставлення), зокрема, підвищення ваги ціннісної складової та врахування соціального контексту здійснення правосуддя;
- забезпечення інноваційності суддівської освіти;
- упровадження систем моніторингу якості суддівської освіти та удосконалення системи регулярного оцінювання суддів за підсумками підготовки;
- зміцнення науково-методичного забезпечення навчального процесу та розвиток психологічної складової у підготовці суддів та кандидатів на посаду судді;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації тренерів (викладачів).

3. Реформування початкової суддівської освіти (спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді)

Реформування початкової суддівської освіти (спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді) передбачає:

- оновлення Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;
- удосконалення нормативно-правового регулювання спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;
- розширення можливостей стажування кандидатів на посаду судді в установах-партнерах;
- імплементацію в суддівську освіту навчальних модулів із вивчення іноземних мов (англійської, французької, німецької), поновлення та поглиблення відповідних знань;
- розширення засобів і форм спеціальної підготовки на основі використання кращого іноземного досвіду.

4. Використання новітніх форм і методів навчання

Використання новітніх форм і методів навчання передбачає:

- розширення варіативності тематики навчальних продуктів, включно із запровадженням міждисциплінарних та міжвідомчих практик навчання (судді, прокурори, адвокати, помічники тощо);
- упровадження нових форм навчання;
- розвиток дистанційного навчання;
- заохочення та більш широке використання навчальних заходів у режимі реального часу (онлайн), уключаючи запровадження змішаного навчання (поєднання очної та дистанційної форм);
- створення онлайн каталогу доступних навчальних курсів та створення можливості для їх обрання;
- розробку стандартизованих вимог та методичних рекомендацій для проведення онлайн тренінгів та семінарів;
- розробку індивідуальних модульних навчальних програм залежно від конкретних потреб;
- використання нових форм підготовки (індивідуальних чи групових зустрічей із потерпілими за сплином певного часу, залученість у програми ресоціалізації, спільні проєкти та програми з «дружніми до правосуддя» інституціями тощо);
- розробку навчальних курсів з урахуванням комплексного інтегративного підходу, що передбачає визнання травматичного та іншого впливу насильства на жертв, правопорушників, сім'ї, залучених осіб та інституцій, а також громади.

5. Запровадження інституту наставництва для новопризначених суддів

Запровадження інституту наставництва для новопризначених суддів передбачає:

- законодавче унормування механізму наставництва, що має регулювати зміст, методику та організацію наставництва в судах;
- розробку методичних рекомендацій для відбору суддів-наставників;
- підготовку суддів-наставників в НШСУ, включно з розробкою методичних та навчальних матеріалів проведення такої підготовки;
- оптимізацію навантаження для суддів-наставників.

6. Розробка комплексної навчальної програми для працівників Служби судової охорони (ССО)

Розробка комплексної навчальної програми для працівників Служби судової охорони (ССО) передбачає:

- визначення навчальних потреб працівників Служби судової охорони;
- впровадження локального регулювання змісту та організації підготовки працівників Служби судової охорони;
- розробку навчальних курсів для працівників Служби судової охорони;
- підготовку тренерів (викладачів) для працівників Служби судової охорони.

Затверджено
Наказ Національної школи суддів України
від 05.01.2021 № 1

ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ

Київ – 2021

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ

ВСТУП: ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРІОРИТЕТНИХ ЗАВДАНЬ

У 2020 році Національна школа суддів України (далі також – НШСУ, Школа) продовжила послідовну реалізацію основних завдань, передбачених її повноваженнями, у контексті потреб у підтриманні та підвищенні кваліфікації суддів та з огляду на специфіку організації праці й навчання в режимі карантину у зв'язку з оголошеною у світі пандемією. З цією метою НШСУ вжила комплекс заходів організаційного та науково-методичного характеру з метою забезпечення дистанційної підготовки, проведення онлайн-занять, організації вебінарів тощо.

У 2020 році НШСУ продовжила опікуватися питаннями модернізації підготовки висококваліфікованих суддівських кадрів. Цей процес за змістом був спрямований на забезпечення принципу верховенства права під час здійснення правосуддя, своєчасне реагування на зміни в законодавстві, зокрема процесуальному, практиці національних судів та Європейського суду з прав людини. За формою він був спрямований на досягнення безперервності в підготовці, а також якнайширше застосування інтерактивних методів у навчанні, максимальне врахування освітніх прагнень суддівського корпусу. Школа розширює можливості суддів і працівників апаратів судів при виборі тематики підготовки та періодичного навчання, зокрема дистанційного, за їхніми інтересами.

У НШСУ продовжують активно розвиватися дистанційні форми навчання, упроваджуються нові електронні курси, розширюється й аудиторія споживачів цих послуг. Наразі вивчається питання щодо надання можливості суддям і працівникам судів факультативно вдосконалювати знання та навички з іноземної мови. Школа й надалі спрямовує зусилля на посилення викладацького складу, суттєве оновлення навчального інструментарію, запровадження інноваційних форм навчання. Поряд із тренінгами значну увагу приділено якості підготовки лекцій і семінарів-практикумів у контексті посилення їх інтерактивності та наочності. Систематично оновлюється відеоряд навчального матеріалу. У звітному періоді основна увага розробників була зосереджена на створенні навчально-методичних матеріалів нових онлайн-тренінгів і семінарів-практикумів в умовах карантину.

У 2020 році розроблено та схвалено Стратегію розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки, якою визначені основні напрями інституційного розвитку НШСУ та методи і форми удосконалення усіх складових суддівської освіти, найважливішими серед яких є: розширення тематики та варіативності форм навчальних продуктів, гнучкості та динамізму у їх використанні, вироблення

навичок навчання та викладання в дистанційному режимі та форматі онлайн, розвиток психологічної складової у підготовці суддів і кандидатів на посаду судді, удосконалення тренінгових та альтернативних форм та методів навчання суддів, зокрема щодо права суддів обрати тренінг залежно від своїх потреб, на основі вже існуючого досвіду та з урахуванням тенденцій і темпів розвитку освітніх інновацій, процесів глобалізації та розвитку інформаційного суспільства.

Серед пріоритетних напрямів роботи НШСУ у звітному періоді було науково-методичне забезпечення діяльності Вищої ради правосуддя, зокрема, підготовка висновків на законопроекти щодо внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2020 рік.

I. ПІДГОТОВКА СУДДІВ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ, ПЕРІОДИЧНЕ НАВЧАННЯ СУДДІВ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЇХНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

У 2020 році Національна школа суддів України свою діяльність спрямовувала на модернізацію підготовки висококваліфікованих суддівських кадрів, яка набула безперервного характеру, та зі своєчасним реагуванням на зміни в законодавстві, практиці національних судів та Європейського суду з прав людини.

Підготовка та періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації в Національній школі суддів України здійснюється відповідно до Календарного плану підготовки суддів для підтримання кваліфікації, програм підготовки відповідних категорій суддів, які формуються згідно з Положенням про підготовку та періодичне навчання суддів на основі стандартизованих програм.

Тематика підготовки у 2020 році формувалась із урахуванням потреб суддів на підставі стандартизованих програм підготовки всіх категорій слухачів, кожна з яких передбачала проведення тренінгів за окремими темами та відповідне оцінювання суддів за їх результатами.

У програмах підготовки практично всіх категорій суддів значне місце відведено: вивченню питань антикорупційного законодавства, суддівської етики, дисциплінарної відповідальності; психологічній підготовці; мистецтву правового письма та процесуального документування. Особлива увага приділялась використанню практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя.

Так, у 2020 році проведено близько 90 спеціалізованих тренінгів, які в межах підготовки є обов'язковими для суддів місцевих та апеляційних судів усіх юрисдикцій. Із 16 березня, на період тимчасового обмеження роботи у зв'язку з карантинними заходами, тренінги проводилися в онлайн-режимі та за дистанційною формою, зокрема, у рамках періодичного навчання суддів – щоквартальні загальноукраїнські одноденні тематичні семінари. Усі охочі реєструвались на вебсайті НШСУ за

обраною темою, після чого, незалежно від принципу територіального закріплення, формувались групи слухачів. Усього було проведено 24 таких семінари.

У 2020 році за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів міжнародних організацій проведено 183 навчальні заходи із підготовки та періодичного навчання суддів. На них пройшли підготовку:

- для підтримання кваліфікації – 1992 судді, зокрема обраних на адміністративні посади;
- періодичне навчання з метою підвищення рівня кваліфікації – 4822 судді;
- перепідготовку – 4 суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя.

Перепідготовка зазначених 4 суддів, тимчасово відсторонених від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя (далі – ВРП) в порядку дисциплінарного стягнення, відбувалась відповідно до вимог Закону та Положення про проведення курсів навчання для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя. Курси проводилися з метою підвищення рівня кваліфікації суддів зазначеної категорії, поглиблення їхніх знань у відповідній галузі права (з урахуванням висновків дисциплінарного та кваліфікаційного органів), а також набуття практичних умінь і навичок, необхідних для суддівської діяльності. Ці судді проходили курси під керівництвом куратора за індивідуальними програмами, які формувалися для кожного судді персонально та включали теоретично-практичні навчальні заходи, фахово-освітню практику в суді, написання реферату та самостійну роботу. Звіти про проходження курсів навчання направлялися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ).

Таким чином, усього різними формами підготовки було охоплено **6818 суддів**.

Із 16 березня 2020 року в зв'язку з карантинними заходами, навчання суддів проводилося в онлайн-режимі та за дистанційною формою, тому кількість суддів, які пройшли підготовку та періодичне навчання, значно зменшилася. Також причинами зменшення кількості суддів, які пройшли навчання в НШСУ, стало скорочення чисельного складу суддів у зв'язку з виходом у відставку та звільненням за власним бажанням.

За результатами кожної підготовки проводилося анкетування слухачів для налагодження зворотного зв'язку та покращення процесу підготовки.

Узагальнення даних опитування суддів засвідчило ефективність інтерактивних методів навчання, таких як: семінари – 89 %, інтерактивні лекції – 86 % та тренінги – 85 %. Також опитувані відзначили, що у 92 % навчальних заходів вдалося досягти поставлених навчальних цілей.

З метою забезпечення єдиного порядку обліку суддів у 2016 році створено та ведеться Реєстр суддів (електронна база даних), які з 2012 року до 2020 року пройшли підготовку та періодичне навчання в Національній школі суддів України.

II. ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТІВ СУДІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЇХНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

До законодавчо визначених завдань Національної школи суддів України віднесено підготовку працівників апаратів судів і підвищення рівня їхньої кваліфікації. Така підготовка здійснюється відповідно до порядку, програм, Календарного плану (Графіка) підготовки працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації на 2020 рік та Календарного плану (Графіка) дистанційного навчання працівників апаратів судів на 2020 рік.

Освітній процес працівників апаратів судів поділено на підготовку тривалістю 3–5 днів, одноденні (дводенні) тематичні семінари, семінари-практикуми, тренінги, вебінари, дистанційне та онлайн-навчання (підготовки, семінари).

НШСУ здійснює підготовку та підвищення рівня кваліфікації 13 категорій працівників апаратів судів відповідно до їх спеціалізації, для кожної з яких формується відповідна стандартизована програма та програма підготовки кожного конкретного навчального заходу. Досвід показав, що такий розподіл дає більш глибокі, конкретизовані знання працівникам апаратів судів та є ефективним методом удосконалення системи підвищення рівня їхньої кваліфікації.

Через карантинні обмеження, запроваджені у березні 2020 року, і перехід на дистанційне та онлайн-навчання працівники апаратів судів отримали більше можливостей проходити віддалене навчання у формі онлайн-підготовок, вебінарів, семінарів-практикумів, інтерактивних лекцій та дистанційних курсів, що в підсумку дало змогу значно збільшити загальну кількість працівників апаратів судів, які пройшли підготовку.

Також у полі зору НШСУ – навчання з питань запровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), організації роботи з військового обліку та мобілізаційної підготовки в органах судової влади, вивчення нової редакції Українського правопису. Увагу працівників апаратів судів усіх юрисдикцій привернуто також до особливостей роботи суду в умовах карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, часткового переходу роботи судів на режим онлайн.

У 2020 році для пресекретарів судів **розроблено навчальні курси** «Новина як ефективний засіб судової комунікації» та «Основи судової комунікації».

Розширено матеріали семінарів-практикумів: «Основи саморегуляції та її роль в адаптації до суддівської діяльності» та «Психологічні особливості ефективного спілкування та вирішення конфліктів у професійній діяльності працівників апаратів судів».

У перспективі планується розробка спільно з викладачами нових тем, актуальність та потреба в яких зумовлені викликами часу.

Усього за звітний період НШСУ до підготовки працівників апаратів судів залучено **320 викладачів**, серед яких – **141** суддя, **13** працівників ДСАУ (ТУ ДСАУ), **21** працівник НШСУ, **145** запрошених фахівців (зокрема, докторів і кандидатів наук).

У 2020 році НШСУ проведено **248** навчальних заходів для працівників апаратів судів (**131** – у центральному офісі та **117** – у п'яти регіональних відділеннях), а саме: стаціонарних підготовок – **18**, одноденних (дводенних) семінарів – **16**, семінарів-практикумів – **5**, тренінгів – **9** (з них **5** – у межах стаціонарної підготовки), онлайн-підготовок – **65**, онлайн-семінарів – **36**, вебінарів – **3**, дистанційних навчань (курсів) – **96**.

Підготовка працівників апаратів судів за інстанціями та спеціалізаціями у 2020 році:

- Верховного Суду – 668 осіб;
- Вищого антикорупційного суду – 382;
- місцевих загальних судів – 7475;
- апеляційних загальних судів – 1937;
- окружних адміністративних судів – 1362;
- апеляційних адміністративних судів – 602;
- місцевих господарських судів – 1177;
- апеляційних господарських судів – 440.

Загалом, у **2020 році пройшли підготовку та підвищили свій професійний рівень 14 043 працівники апаратів судів**, із яких **4 282** особи – у центральному офісі (м. Київ); **9 761** особа – у п'яти регіональних відділеннях НШСУ. Коштом Державного бюджету України підготовлено **13 970** осіб, а за кошти міжнародних і громадських організацій – **73** особи.

Для порівняння: у 2019 році навчання в НШСУ пройшли 9847 працівників апаратів судів, а у 2018 році – 8307.

ІІІ. СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ

Є очевидним, що суддівська освіта відіграє важливу роль у забезпеченні неупередженого та справедливого правосуддя, заснованого на цінностях захисту прав людини та основоположних свобод. Це особливо актуально для нашої країни, яка перебуває у процесі трансформації всіх сфер суспільної діяльності. Єдиним закладом суддівської освіти у країні є Національна школа суддів України, одне із основних завдань якої – підготовка висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя як запорука підвищення якості здійснення судочинства. Важливим напрямом діяльності Школи є спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді (далі також – спеціальна підготовка).

У 2020 році Національна школа суддів України здійснювала заходи, спрямовані на проведення **спеціальної підготовки** в майбутньому. Відповідно до Плану заходів щодо оптимізації та удосконалення проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді узагальнено пропозиції до проєкту наступної Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді (далі також – Програма) та проєктів Програми та навчального плану 12-місячної спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді.

Задля належної підготовки до здійснення спеціальної підготовки проаналізовано стан упровадження нових і вдосконалення наявних курсів, доцільність включення їх до проєкту Програми спецпідготовки.

До проєкту Програми включено 103 курси:

- 85 тренінгів, із них 12 нових;
- 4 симуляції судового засідання;
- 6 семінарів-практикумів, із них 3 нових;
- 8 інтерактивних лекцій, круглих столів, із них 5 нових.

В умовах карантину розроблення навчально-методичних матеріалів нових тренінгів і семінарів-практикумів члени робочих груп здійснювали дистанційно. Розробники напрацювали презентації PowerPoint до мінілекцій, інтерактивні практичні завдання у форматі кейс завдань і дискусій у малих групах, навчальні відеоролики, симуляції (рольові ігри), додаткові матеріали з відповідною судовою практикою для самостійного опрацювання та тестові завдання для поточного оцінювання майбутніх суддів. Успішно проведено онлайн-апробацію цих тренінгів у рамках програми підготовки працівників апаратів судів для помічників суддів місцевих

та апеляційних господарських судів. З метою подальшого опрацювання та підтримання в контрольному стані матеріалів тренінгів з урахуванням вимог чинного законодавства оновлено склад учасників та очільників окремих груп розробників.

Для визначення рівня якості спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та рівня результативності використання кандидатами знань, умінь і навичок, отриманих під час

проходження спеціальної підготовки, проведено моніторинг результатів кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді, які мають стаж роботи на посаді помічника судді щонайменше три роки.

Процедуру та механізм проведення моніторингу результатів кваліфікаційного іспиту та професійної діяльності судді визначено Порядком здійснення моніторингу результатів кваліфікаційного іспиту та професійної діяльності судді, затвердженим наказом ректора Національної школи суддів України від 01.04.2020 за № 20.

За результатами моніторингу підготовлено **узагальнення, що містить:**

- порівняння результатів спеціальної підготовки та результатів кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді;
- загальні тенденції, що прослідковуються за результатами проведеного моніторингу;
- висновки щодо оцінки отриманих результатів;
- пропозиції щодо використання підготовлених висновків за результатами моніторингу.

Основним висновком за результатами узагальнення є те, що програма спеціальної підготовки, форми та методи проведення занять загалом дали позитивний результат при складанні кваліфікаційного іспиту кандидатами на посаду судді.

Систематично здійснюється вивчення списку кандидатів на посаду судді, включених до резерву, та рейтингового списку кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту, оприлюднених на офіційному вебсайті з метою моніторингу подальших результатів випускників спеціальної підготовки на шляху до професії судді. **Створено базу даних випускників спеціальної підготовки.**

У 2020 році Вища рада правосуддя **рекомендувала на посаду судді 207 кандидатів**, які пройшли спеціальну підготовку в Національній школі суддів України. З них **205 осіб** указами Президента України **призначені на посади суддів** у місцеві загальні суди.

IV. ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ

У 2020 році Національна школа суддів України розпочала активну **підготовку співробітників Служби судової охорони**, яка проводиться згідно з погодженими зі Службою Планом і Порядком підготовки, затвердженими ректором відповідно **20 січня та 28 лютого 2020 року**.

Заняття проводяться в усіх регіональних відділеннях Національної школи суддів України як для співробітників Служби судової охорони, так і для керівників структурних підрозділів цієї Служби. Підготовка працівників ССО є різнобічною, комплексною, орієнтованою на опанування всіма необхідними вміннями та навичками, притаманними професії. Практична спрямованість навчання досягається, зокрема, завдяки формуванню програм на основі компетенцій (знання, уміння, навички), якими мають володіти співробітники ССО, а також урахуванню кращого світового досвіду та міжнародних стандартів у сфері судової охорони.

У 2020 році проведено **30 занять: 2 круглі столи, 11 семінарів і 11 семінарів-практикумів** (із них **14** – у онлайн-форматі), навчання на яких пройшли **483** співробітники Служби. Інтерактивності навчання сприяють **шість** спеціально знятих відеолекцій, які використовуються в навчальному процесі НШСУ. Вказані відеолекції також активно використовують відділи, що відповідають за професійну підготовку та підвищення кваліфікації співробітників у структурі Служби судової охорони.

Під час навчання акцентувалася увага на ролі ССО в забезпеченні належної охорони та підтримки громадського порядку в судах та інших органах і установах системи правосуддя України. Особливу зацікавленість викликають навчальні заходи на теми: «Антикорупційне законодавство. Виконання вимог Закону України «Про

запобігання корупції»», «Конфлікт інтересів. Фінансовий контроль», «Забезпечення безперервної роботи суду в умовах надзвичайних ситуацій», «Практичні та психологічні особливості спілкування працівників Служби судової охорони з відвідувачами суду», «Ефективна комунікація у професійній діяльності», «Українське ділове мовлення».

Після кожного заняття проводиться анонімне анкетування слухачів, що дає змогу забезпечувати контроль за ефективністю обраних методів навчання, виявляти міру задоволеності його учасників і учасниць якістю заходів і досягнення поставленої навчальної мети та використовувати цей аналіз для вдосконалення роботи.

Національна школа суддів України активно продовжує розробку нових курсів для співробітників Служби судової охорони.

V. ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ (ТРЕНЕРІВ)

Одним із важливих напрямів діяльності Національної школи суддів України є підготовка викладачів-тренерів. Адже саме вони забезпечують проведення на високому професійному рівні підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи. Із цією метою у 2020 році для підготовки висококваліфікованого науково-викладацького корпусу **проведено 1 методологічний тренінг «Методика підготовки та проведення тренінгів у НШСУ»**, підготовлено **23 судді-викладачі**.

Для формування підходів щодо оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками у процесі наставництва (коучингу) під час проходження кандидатами на посаду судді стажування в місцевих загальних судах, розвитку комунікаційних навичок і підвищення викладацької майстерності у співпраці з Проектом ЄС «ПРАВО–JUSTICE» розроблено новий **тренінг для суддів-наставників (коучів) «Передача суддівського досвіду: методологія та практика»**. Упродовж 2020 року

проведено три онлайн-вебінари для **75 суддів – наставників** місцевих судів усіх юрисдикцій, які вже мають практичний досвід наставництва.

Підготовку на тематичних тренінгах для тренерів пройшли **98 суддів**.

За звітний період **розроблено навчальні курси для викладачів (тренерів)** «Мовне оформлення навчальних курсів для суддів» та «Особливості роботи команди тренерів». На завершальній стадії – розробка дистанційного навчального курсу та підготовка посібника для суддів – наставників (коучів) кандидатів на посаду судді «Наставництво (коучинг) у системі формування професійних навичок майбутнього судді».

VI. НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Підготовка суддів Верховного Суду

Національна школа суддів України спільно з Верховним Судом та у співпраці з проєктами міжнародної технічної допомоги провела онлайн-підготовку суддів Верховного Суду, яка проходила у рамках тижневої програми підтримання кваліфікації суддів цього суду. Підготовка проводилась п'ятьма навчальними сесіями (30 жовтня, 20 і 27 листопада, 4 і 11 грудня 2020 р.) із залученням повного складу суддів Верховного Суду. У рамках підготовки проведено онлайн-конференцію «Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи», участь у якій узяли понад 550 суддів, науковців, правозахисників і представників громадських об'єднань. За результатами проходження програми підготовки 185 суддів Верховного Суду отримали сертифікати. Захід проводився за підтримки проєктів міжнародної технічної допомоги.

Перед суддями Верховного Суду виступили провідні українські та міжнародні експерти, судді Європейського суду з прав людини, Європейського суду загальної юрисдикції, члени Венеціанської комісії, представники Офісу Ради Європи, голови Верховних Судів.

За результатами проведених навчальних заходів готується спеціальний випуск журналу «Слово Національна школа суддів України», до якого увійдуть доповіді міжнародних та національних експертів.

Навчальні курси для суддів

У 2020 році наукові підрозділи завершили розробку / оновили, адаптували, скоротили, апробували та провели тренінги для тренерів (ToT) навчальних курсів для суддів.

Зокрема, завершено розробку 21 навчального курсу, серед них курси на такі актуальні теми: «Місцеві вибори в Україні 2020» (окремі курси для суддів місцевих та апеляційних адміністративних і окружних адміністративних судів), «Особливості розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством»,

«Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу», «Кіберзлочинність та електронні докази в кримінальному судочинстві», «Судовий розгляд кримінальних проваджень щодо протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом», «Протидія процесуальним інтервенціям при здійсненні судочинства», «Проблемні питання єдності судової практики. Інститут права власності в Україні: захист у порядку цивільного судочинства» та ін.

Навчальні курси для кандидатів на посаду судді

У 2020 році наукові підрозділи **розробили, оновили, розширили матеріали тренінгів для кандидатів на посаду судді.**

Зокрема, завершено розробку **7 навчальних курсів, серед яких:** «Подолання гендерних стереотипів при здійсненні правосуддя», «Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу», «Кіберзлочини та електронні докази у кримінальному провадженні», «Підготовче провадження у господарському судочинстві» та ін.

Дистанційне навчання суддів і працівників апаратів судів

Окремим напрямом освітньої роботи Національної школи суддів України є проведення курсів **дистанційного навчання для суддів і працівників апаратів судів.** У зв'язку з тимчасовими карантинними обмеженнями запит на дистанційне навчання зростає.

Слухачам пропонуються курси з суддівської етики, застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав

людини, охорони довкілля та прав людини, особливостей розгляду корпоративних спорів, доступу жінок до правосуддя, управління часом у професійній діяльності, комунікаційної діяльності суду та ін.

У 2020 році **розроблено дистанційні навчальні курси для суддів**: «Особливості розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством», «Пробація в Україні: її роль у процесі судочинства та виконання кримінальних покарань», «Врегулювання спорів за участю судді» (3 курси – для цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції), «Особливості розгляду корпоративних спорів», «Докази і доказування в господарському судочинстві», «Комунікації в діяльності судді».

Триває розробка таких дистанційних курсів для суддів: «Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу», «Соціономічна компетентність судді», «Забезпечення гендерної рівності», «Особливості розгляду справ щодо сімейних спорів», «Особливості розгляду справ щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості та кримінальних проваджень, пов'язаних з торгівлею людьми», «Судовий захист прав та інтересів дитини», «Особливості розгляду справ про захист права власності» та ін.

Для працівників апаратів судів **розроблено** дистанційні курси «Досудова доповідь і роль пробації у кримінальному судочинстві України» та «Особливості розгляду звернень громадян та доступу до публічної інформації у судах».

Вебінари

Розроблено та апробовано такі вебінари:

- «Доступ до публічної інформації в світлі Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів» (для адміністративної юстиції);
- «Міжнародний та міждержавний розшук. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» (для суддів Вищого антикорупційного суду, суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (третьої судової палати) і суддів місцевих загальних судів, які розглядають подібні категорії кримінальних справ);
- «Застосування вебплатформ у суддівській освіті онлайн» (для працівників НШСУ та суддів-викладачів).

Підготовлено та проведено

- інтерактивний вебінар «Кібербезпека в інтернеті: практичні поради для суддів» (у рамках підготовки суддів Верховного Суду).

Навчальні курси та посібники для підготовки викладачів (тренерів), а також розробників і рецензентів тестових матеріалів

Завершено розробку тренінгу для розробників і рецензентів тестових матеріалів, викладачів (тренерів), координаторів блоків та інших осіб, які залучені до розроблення навчально-методичних матеріалів спеціальної підготовки кандидатів на

посаду судді «Розробка тестових матеріалів: планування, етапи, розподіл ресурсів». Розроблено та проведено онлайн-вебінар **для 88 розробників тестів і модельних справ** із цивільного, адміністративного, господарського, кримінального судочинства для спеціальної підготовки **«Правила створення, оцінювання та шкалювання тестових матеріалів»**.

Підготовлено Методичні рекомендації з підготовки тестових та практичних завдань для забезпечення проведення кваліфікаційного оцінювання суддів і кандидатів на посаду судді, відбіркового / кваліфікаційного іспитів кандидатів на посаду судді, поточного / підсумкового контролів успішності виконання програми спеціальної підготовки.

Семінари-практикуми

Однією з інноваційних форм навчання, запроваджених у процес підготовки кандидатів на посаду судді, суддів і працівників апаратів судів, є семінар-практикум. Розробка та проведення семінарів-практикумів, як і курсів для суддів, здійснюється з дотриманням вимог, передбачених Концепцією національних стандартів суддівської освіти, схваленої Науково-методичною радою Національної школи суддів України, протокол від 23.12.2014 № 5.

У 2020 році наукові підрозділи працювали над розробкою семінарів-практикумів **для кандидатів на посаду судді, суддів та працівників апаратів**. Зокрема,

розроблено: «Судова дискреція в адміністративному судочинстві», «Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу», «Судові експертизи в цивільному судочинстві», «Українське ділове мовлення», «Застосування вимог Закону України «Про захист прав споживачів» у цивільному судочинстві», «Особливості розгляду житлових спорів»;

у процесі розробки: «Психологічна експертиза у цивільному процесі: сучасні умови, особливості, практика», «Психологічні особливості спілкування з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу», «Мистецтво правового письма та процесуального документування», «Роль помічника судді у забезпеченні професійної діяльності судді», «Докази і доказування в адміністративному судочинстві».

Стандартизовані лекції для суддів

Підготовлено стандартизовані лекції для суддів на такі актуальні теми: «Верховенство права як засада цивільного судочинства», «Актуальні питання звільнення від покарання та його відбування», «Застосування судом ефективного способу захисту порушеного права», «Вирішення адміністративних спорів між суб'єктами владних повноважень», «Проблемні питання розгляду судами кримінальних проваджень, пов'язаних із торгівлею людьми», «Судова практика застосування антимонопольного

та конкурентного законодавства», «Особливості розгляду справ (скарг) щодо оскарження дій виконавчої служби», «Особливості розгляду спорів, що виникають з договорів оренди державного та комунального майна», «Новели законодавства та особливості розгляду справ про банкрутство», «Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» та ін.

ВІДЕОЛЕКЦІЇ
Підготовлено та
проведено - 25

СТАНДАРТИЗОВАНІ
ЛЕКЦІЇ ДЛЯ СУДДІВ:

Розроблено - 31

Триває розробка - 6

У період карантину та за відсутності можливості проводити аудиторні заняття дуже своєчасним та актуальним є створення відеотеки презентацій досвідчених суддів – викладачів Національної школи суддів України. НШСУ ініційовано підготовку, розробку та запровадження в навчальний процес суддів **відеолекцій**. Серед тем, які викладались, такі:

«Практика застосування законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків», «Застосування електронних доказів в адміністративному судочинстві» для суддів апеляційних адміністративних судів, «Особливості розгляду спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби з урахуванням новел законодавства, що регулює спірні правовідносини», «Актуальні питання розгляду справ з приводу державної політики у сфері економіки. Правові позиції Верховного Суду з митної справи», «Іпотека та застава як способи забезпечення виконання зобов'язань», «Нові стандарти судово-процесуального документування» та ін.

Здійснено
відеозапис лекцій
та розміщено на
YouTube channel
НШСУ - 16

Здійснено відеозапис лекцій, що розміщені на офіційному YouTube-каналі НШСУ, для використання їх під час проведення підготовки, періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації і для самоосвіти суддів.

Серед тем такі: «Іпотека та застава як способи забезпечення виконання зобов'язань», «Актуальні питання щодо вирішення судових спорів внутрішньо переміщених осіб», «Про актуальність розгляду справ щодо стягнення аліментів», «Особливості розгляду трудових спорів», «Участь прокурора в адміністративному судочинстві», «Актуальні питання захисту прав споживачів у сфері туризму», «Правові позиції Верховного Суду з питань розгляду справ у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», «Українське ділове мовлення. Мистецтво правового письма».

Видання навчально-методичної літератури

Підготовлено (в паперовому чи електронному форматі) **навчальні посібники**: «Місцеві вибори 2020: посібник для суддів», «Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року», «Особливості розгляду справ про порушення законодавства про рекламу в частині дискримінації за ознакою

статі», «Українська мова в судово-процесуальній сфері», «Методичні матеріали до тренінгу «Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу»», «Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці: методичний посібник для проведення одноденних тренінгів».

У 2020 році підготовлено для публікації 2 видання для викладачів (тренерів): посібник «Використання інтерактивних методів при викладанні практики ЄСПЛ» та науково-методичний посібник для тренерів курсу «Подолання гендерних стереотипів при здійсненні правосуддя».

Триває підготовка навчального посібника «Роль пробації у кримінальному судочинстві України» та монографії «Інноваційні технології в сучасній мовній освіті».

Науково-дослідна робота: науково-методичне забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя, супроводження психологічної підготовки суддів, науково-методичне забезпечення суддівської освіти

Одним із пріоритетних напрямів діяльності Національної школи суддів України є здійснення науково-дослідної роботи, зокрема науково-методичного забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) та Вищої ради правосуддя.

Для науково-методичного забезпечення діяльності ВККСУ та Вищої ради правосуддя

Розроблення і рецензування тестових матеріалів, практичних завдань (модельних судових справ, інструкцій та формулярів оцінювання):

Спеціалізація	Тестові запитання		Практичні завдання	
	розроблено	відрецензовано	розроблено	відрецензовано
цивільна	706	2 415	52	15
кримінальна	403	2 042	15	14
господарська	569	1 419	8	40
адміністративна	842	1 466	5	6
Загалом	2 520	7 342	80	75

Також підготовлено 20 практичних завдань (модельних судових справ) для забезпечення проведення Всеукраїнського конкурсу з вирішення судового спору та написання судового рішення для студентів-правників бакалаврату (2–4 курси) та магістратури (1–2 курси).

Для науково-методичного забезпечення діяльності Вищої ради правосуддя

Для Вищої ради правосуддя підготовлено:

- **42 висновки на запити ВРП** щодо законопроектів про судоустрій, функціонування судової влади та статус суддів;
- експертні пропозиції до проекту Щорічної доповіді ВРП про стан забезпечення незалежності суддів у 2019 році;
- опитування суддів-тренерів стосовно нормативів кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів за результатами участі в робочій нараді Вищої ради правосуддя.

Науково-методичне супроводження психологічної підготовки суддів

Окрім поточного супроводження суддівської освіти за напрямом психологічної підготовки суддів, Національна школа суддів України провела заходи, спрямовані на подолання негативних наслідків пандемії COVID-19 «Практичні поради психолога для працівників системи правосуддя України у зв'язку із підвищеними ризиками поширення епідеміологічної ситуації».

У звітному періоді відділ науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів провів заходи (лекції, вебінари, семінари-практикуми, тренінги, робочі групи) для суддів – 146, працівників апаратів судів – 85 та Служби судової охорони – 9. Також співробітники відділу брали участь у розробці тренінгів і виступали тренерами у їх проведенні, а саме: «Основи саморегуляції та її роль

в адаптації до суддівської діяльності», «Врегулювання спорів за участю судді», «Передача суддівського досвіду: методологія та практика», «Основи ефективного спілкування в професійній діяльності працівників апаратів судів: основні аспекти та психологічні особливості», «Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу». Здійснено запис відеолекції для дистанційного курсу «Врегулювання спорів за участю судді», що загалом позитивно вплинуло на сприйняття навчальних матеріалів та засвоєння курсу суддями.

Уперше проведено семінари-практикуми для працівників Служби судової охорони «Практичні та психологічні особливості спілкування працівників Служби судової охорони з відвідувачами суду. Ефективна комунікація у професійній діяльності».

Одним із напрямів діяльності було проведення тестування суддів, тимчасово відсторонених від здійснення правосуддя.

Інша науково-методична діяльність НШСУ

З метою розширення партнерських зв'язків Національна школа суддів України уклала Меморандуми про співпрацю з Інститутом права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (22.10.2020) і з Тренінговим центром прокурорів України (09.12.2020).

Підготовлено понад 15 відповідей на запити міністерств, відомств, інших державних структур.

Національна школа суддів України у своїй практичній діяльності втілює **Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних положеннях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року**, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 № 634-р. Інформація про стан виконання цих заходів надавалась у листах-відповідях на запити Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

НШСУ долучилася до виконання **Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року**. Інформацію про стан виконання було надано на запит Міністерства юстиції України (листом від 06.04.2020 р.). На запит Міністерства юстиції України було висловлено зауваження до проекту Указу Президента України «Про внесення змін до Указу Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини»» (оновлена редакція Національної стратегії у сфері прав людини).

Також НШСУ долучилась до виконання **рекомендацій, отриманих під час 28-ї сесії робочої групи з УПО Ради ООН з прав людини в ході представлення Національної доповіді щодо стану дотримання прав людини в Україні**. Були підготовлені пропозиції до Порядку здійснення моніторингу результативності подальшої участі в доборі кандидатів на посаду судді після завершення спеціальної підготовки й успішності вступу у професію судді, і Типового положення про

територіальні управління ДСА України. Представники НШСУ узяли дієву участь у роботі круглого столу з питань реформи оптимізації судів.

Проведено наукові дослідження

У 2020 році здійснювались наукові дослідження за такою проблематикою, як: застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини; реалізація прав без дискримінації за будь-якою ознакою; соціальний контекст здійснення судочинства, у тому числі забезпечення принципу гендерної рівності при здійсненні правосуддя та впровадження гендерного інтегрування в судову систему.

Результати наукових досліджень були використані для:

- проведення тренінгів та інших навчальних заходів для суддів;
- розгляду звернень заступника Міністра юстиції України – Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини щодо виконання рішень ЄСПЛ та підготовки листів-відповідей на звернення;
- підготовки наукових статей, а також виступів на конференціях і вебінарах на теми: «Захист соціальних прав Європейським судом з прав людини: алгоритм розгляду та сучасні тенденції», «Рішення Великої Палати Верховного Суду: Urbi et Orbi», «Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини», «Гендерна рівність та доступ до правосуддя: точки перетину».

Наукові дослідження з питань суддівської освіти (науково-методичне забезпечення суддівської освіти).

Розроблено проєкт Стратегії розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки, яка визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована діяльність Національної школи суддів України.

Наукові публікації

Наукові співробітники НШСУ у 2020 році підготували 30 публікацій (наукових статей, тез доповідей, інтерв'ю).

Журнал установи

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 14.05.2020 № 627 фаховий загальнодержавний науково-практичний та науково-методичний юридичний журнал «Слово Національної школи суддів України» внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»).

Упродовж 2020 року **забезпечено видання 5 номерів журналу** відповідно до нових вимог Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15 січня 2018 року № 32, зареєстрованого в Мін'юсті України 06 лютого 2018 року за № 148/21600. Із повним змістом зазначених примірників журналу можна ознайомитись на його офіційному вебсайті – <http://slovo.nsj.gov.ua>.

VII. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

У своїй міжнародній діяльності Національна школа суддів України керується принципом вивчення та залучення кращого світового досвіду у сфері суддівської освіти для інституційного розвитку та удосконалення освітньої та наукової складової діяльності закладу, співпрацюючи з міжнародними організаціями, закладами суддівської освіти інших країн, програмами та проектами міжнародної технічної допомоги Україні (МТД), які працюють у сфері судочинства, а саме: з Європейським Союзом (ЄС), Радою Європи (РЄ), Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), Урядом Канади та Організацією Об'єднаних Націй (ООН) та ін.

НШСУ є членом Міжнародної організації суддівської освіти (ІОІТ), яка об'єднує 136 закладів освіти для суддів і прокурорів із 85 країн світу, а також має статус спостерігача в Європейській мережі суддівської освіти (ЕІТН). У 2020 році ректор НШСУ Микола Онішук брав участь у XXIII Генеральній асамблеї ЕІТН, а судді були залучені до участі у серії вебінарів ЕІТН.

Співпраця з проектами МТД, яких у 2020 році налічувалося **24**, була спрямована на посилення інституційної спроможності Національної школи суддів України.

Карантинні обмеження, введені в Україні внаслідок пандемії COVID-19, не лише не зупинили, а й активізували міжнародну співпрацю. Більшість заходів були переведені в онлайн-режим завдяки отриманню від Консультативної місії ЄС в Україні (КМЄС) Zoom ліцензії.

Декілька прикладів:

➤ П'ятиденна підготовка повного складу суддів Верховного Суду за сприяння 6 міжнародних проектів: USAID «Нове правосуддя», ЄС «Право-Justice», ОБСЄ «Підтримка професійного навчання суддів» та 3 проектів Ради Європи.

➤ Спільно з Програмою USAID «Нове правосуддя» та Національним суддівським коледжем (США, Ріно) проведено дві серії із 12 відкритих вебінарів щодо дій судової влади в умовах пандемії для суддів та працівників апаратів судів».

➤ Співпраця з українсько-канадським проектом «Підтримка судової реформи» зосереджена на тематичі: врегулювання спорів за участю судді в цивільному та господарському судочинстві (12 тренінгів та розробка дистанційного курсу); особливості розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством, та подолання гендерних стереотипів.

➤ З європейськими експертами проєкту ЄС «Право-Justice» – успішна робота з підготовки суддів – наставників кандидатів на посаду судді (3 вебінари для 75 коучів «Передача суддівського досвіду: методологія та практика») та розробка навчального посібника.

➤ Активна співпраця з КМЄС із підготовки тренерів навчальних курсів для слідчих суддів.

➤ Розробка у співпраці з IFES Україна навчального курсу для суддів адміністративних і місцевих загальних судів з вирішення виборчих спорів, пов'язаних з місцевими виборами в Україні 2020 (5 тренінгів і посібник «Місцеві вибори 2020: посібник для суддів»).

➤ З проєктом «ЄС та РЄ працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні» розроблено навчальний курс для суддів «Кримінально-правовий захист професійної діяльності журналістів» (запроваджено в навчальний процес). Для суддів адміністративної юстиції організовано серію спільних вебінарів «Доступ до публічної інформації у світлі Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів».

➤ У співпраці з проєктом РЄ «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України» – доопрацювання та запуск дистанційного HELP курсу «Вступ до ст. 5 ЄКПЛ «Право на особисту свободу та недоторканність».

У співпраці з проєктами МТД у 2020 році проведено: 45 засідань груп розробників навчальних курсів; 75 навчальних заходів (вебінари, тренінги для тренерів, тренінги для суддів, голів судів, працівників апаратів судів, співробітників територіальних управлінь Служби судової охорони). Також за підтримки проєктів МТД здійснювалась підготовка низки навчально-методичних матеріалів та посібників.

Започатковано співробітництво зі Школою суддів Іспанії. Першим спільним заходом став вебінар «Підготовка кандидатів на посаду судді», під час якого колеги з обох інституцій обмінялися досвідом такої підготовки в Україні та Іспанії.

Співробітники Національної школи суддів України брали активну участь у важливих міжнародних заходах (зокрема, в онлайн-режимі), які проводяться в Україні і за кордоном, таких як: семінар «Європейська конвенція з прав людини: живий інструмент протягом 70 років», III судовий форум, III Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні права та їх захист адміністративним судом», IX щорічний судовий форум «Вектор розвитку 2020», IX міжнародний форум з практики ЄСПЛ, Східноєвропейський та Центральноазіатський регіональний форум суддів з ВІЛ, прав людини та ін.

НШСУ активно працює над підтримкою та розвитком напрямів співробітництва, розширенням зв'язків із міжнародними організаціями, проєктами міжнародної технічної допомоги (8 нових проєктів стали партнерами НШСУ) та іноземними закладами суддівської освіти, проводячи переговори та зустрічі з керівниками, уповноваженими представниками та експертами різних організацій, експертними місіями, які займаються моніторингом ефективності використання МТД та формуванням перспективних планів співпраці. За звітний період було проведено понад **50** зустрічей з питань співпраці з проєктами МТД.

VIII. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НШСУ

Інформаційне забезпечення діяльності Національної школи суддів України у 2020 році здійснювалося з урахуванням: подальшого розвитку комунікаційних технологій, удосконалення форм і поглиблення змісту підготовки суддів, упровадження сучасних інформаційних технологій у навчальний процес.

Зважаючи на карантинні обмеження, інформаційна політика НШСУ у цей період зосереджувалася на висвітленні дистанційних заходів з підготовки суддів, у тому числі онлайн-підготовки суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України, навчання працівників апаратів судів, розробки навчальних курсів для забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя, новацій у діяльності установи, подій за участю керівництва Школи, важливих фактів й матеріалів щодо суддівської освіти та кваліфікації. Значно збільшилась кількість інформаційних продуктів. У 2020 році на офіційному сайті Національної школи суддів України було розміщено понад 2200 інформаційних повідомлень про діяльність установи. Продовжує розвиватися офіційна сторінка НШСУ в соціальній мережі Facebook, яка дає змогу відстежувати найактуальніші події в діяльності установи. За рік роботи у Facebook здійснено понад 3000 дописів. Активно розвивається YouTube-канал НШСУ, де оприлюднюються відеосюжети й телепередачі про діяльність Національної школи суддів України, роботу її керівництва та співробітників. Так, уже традиційними стали онлайн-трансляції навчальних заходів, поступово укомплектовується бібліотека навчальних відеоматеріалів та готуються нові ініціативи в цьому напрямі.

У співпраці із засобами масової інформації, зокрема відомими фаховими юридичними виданнями, НШСУ систематично інформує громадськість про найактуальніші новини суддівської освіти, а також готує цікаві аналітичні матеріали та інтерв'ю. Серед перспективних напрямів Національної школи суддів України – робота над створенням власного телеканалу, який транслюватиме важливі тематичні програми та/або інтерв'ю із цікавими особистостями.

IX. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НШСУ

З метою забезпечення організаційної діяльності Національної школи суддів України у 2020 році розроблено та укладено **361** договір із господарських питань і **43** додаткові угоди до них; укладено **1565** цивільно-правових договорів про залучення суддів та інших осіб до викладацької діяльності.

За 2020 рік проведено: **126** засідань тендерного комітету та складено відповідну кількість протоколів про роботу цього комітету; **18** тендерних процедур і **199** процедур публічних закупівель через електронну систему ProZorro.

Представлено інтереси Національної школи суддів України у 3 судових провадженнях.

За звітний період у Національній школі суддів України було опрацьовано **7575 документів** (вхідних і вихідних листів, запитів на інформацію та звернень громадян, внутрішніх документів, наказів, доручень ректора, ректорату і проректорів та ін. документів). Постійно здійснюється контроль за дотриманням строків виконання документів.

У 2020 році для забезпечення діяльності Національної школи суддів України згідно з Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» **було виділено кошторисні призначення в розмірі 117 055,0 тис. грн: за загальним фондом – 49 018,9 тис. грн, за спеціальним фондом – 68 036,1 тис. грн.**

Зокрема: оплата праці з нарахуваннями становила 112 198,7 тис. грн, видатки на товари та послуги – 3967,1 тис. грн, видатки на відрядження – 157,2 тис. грн, видатки на оплату комунальних послуг – 692,0 тис. грн, капітальні видатки – 40,0 тис. грн.

У межах затверджених асигнувань забезпечено своєчасну оплату праці працівників установи, викладачів та інших осіб, які залучались до науково-викладацької роботи протягом 2020 року, здійснено перерахунок заробітної плати працівникам за січень-вересень 2020 року відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10.10.2020 № 935 «Деякі питання матеріального забезпечення працівників Національної школи суддів України».

Створено комплексну систему захисту інформації класу «3», сплачено за послуги оренди, зв'язку, комунальні та інші послуги, а також для забезпечення діяльності Національної школи суддів України придбано засоби індивідуального захисту, дезінфікуючі речовини для боротьби з COVID-19.

Станом на 1 січня 2021 року кредиторської та дебіторської заборгованості немає.

*Докладніше з інформацією про діяльність НШСУ
можна ознайомитись за вебсайті установи*

<http://www.nsj.gov.ua/files/1610615183Zvit%2014.01.2021.pdf>

Додаток 1

**УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ
ПРО ПІДГОТОВКУ ТА ПЕРІОДИЧНЕ НАВЧАННЯ СУДДІВ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
ЇХНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ СУДДІВ УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ**

№ з/п	Найменування структурних підрозділів	за кошти Державного бюджету					за кошти міжнародних організацій					УСЬОГО
		судді					судді					
		підготовка суддів для підтримання кваліфікації, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах	період. навчання суддів з метою підвищ. рівня їхньої кваліфікації	проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційно-класифікаційних суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя	УСЬОГО	% за кошти Держ.бюджету (від загальної кількості суддів)	підготовка суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах	період. навчання суддів з метою підвищ. рівня їхньої кваліфікації	проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційно-класифікаційних суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя	УСЬОГО	% за кошти міжнародних організацій (від загальної кількості суддів)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Відділ підготовки суддів	1077	997	0	2074	71,15	0	841	0	841	28,85	2915
2	Дніпровське регіональне відділення	202	1000	3	1205	99,10	0	11	0	11	0,90	1216
3	Львівське регіональне відділення	259	405	0	664	96,65	0	23	0	23	3,35	687
4	Одеське регіональне відділення	141	356	1	498	91,88	0	44	0	44	8,12	542
5	Харківське регіональне відділення	201	423	0	624	91,90	0	55	0	55	8,10	679
6	Чернівецьке регіональне відділення	112	667	0	779	100,00	0	0	0	0	0,00	779
7	УСЬОГО	1992	3848	4	5844	85,71	0	974	0	974	14,29	6818

Додаток 2

УЗАГАЛЬНЕНІ ДАНІ
ПРО ПІДГОТОВКУ ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТІВ СУДІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇХНЬОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ СУДДІВ УКРАЇНИ ЗА 2020 РІК

№ з/п	Найменування структурних підрозділів	за кошти Державного бюджету		за кошти міжнародних організацій			УСЬОГО
		підготовка працівн. апаратів судів та підвищення їхньої кваліфікації	УСЬОГО	%	підготовка працівн. апаратів судів та підвищення їхньої кваліфікації	УСЬОГО	%
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Відділ підготовки працівників апаратів судів	4244	4244	99,0	38	38	1,0
2	Дніпровське регіональне відділення	2410	2410	100,0	0	0	0,0
3	Львівське регіональне відділення	2396	2396	99,0	21	21	1,0
4	Одеське регіональне відділення	2129	2129	100,0	0	0	0,0
5	Харківське регіональне відділення	1060	1060	99,0	14	14	1,0
6	Чернівецьке регіональне відділення	1731	1731	100,0	0	0	0,0
7	УСЬОГО	13970	13970	99,5	73	73	0,5
							14043

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ, ЯКІ БУЛИ ОПУБЛІКОВАНІ У 2020 РОЦІ

НАУКОВІ СТАТТІ

- Оніщук М., Савчин М. Прямая дія Конституції та імплементація її положень в адміністративному судочинстві // Слово Національної школи суддів України. 2020. № 2 (31). С. 6-26;
- Оніщук М., Савчин М. Прямая дія Конституції та імплементація її положень в адміністративному судочинстві // Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 419-426;
- Онищук Н. Усовершенствование образования судей в соответствии с институциональным развитием Национальной школы судей Украины // Вестник Академии юстиции Армении. 2020. № 1(3). С. 116-123;
- Шуклина Н. Практическая подготовка судейского корпуса: вклад Национальной школы судей Украины в укрепление механизмов предотвращения коррупции // Вестник Академии юстиции Армении. 2020. № 2(4). С. 115-121;
- Іщенко О. У пошуках балансу між забезпеченням доступу до судових рішень та недопустимістю розголошення відомостей досудового розслідування// Слово Національної школи суддів України. 2020. № 2(31). С. 70-77;
- Фулей Т., Кучів. О. Свобода пересування у світлі практики ЄСПЛ: питання застосовності та ідентифікація обмежень// Слово Національної школи суддів України. 2020. № 1(30). С. 39-50;
- Фулей Т. Дискримінація як наслідок впливу гендерних стереотипів на вмотивованість судового рішення // Слово Національної школи суддів України. 2020. № 2 (31). С. 27-40;
- Фулей Т. Гендерна компетентність голів місцевих судів // Держава та регіони. Серія: Право. 2020 р. № 2 (68). С. 160-167;
- Шамрай О., Катаева Э. Формирование института судебных коммуникаций в Украине: реалии и перспективы // Вестник Академии юстиции Армении. 2020. № 2(4). С. 74-82;
- Кучів О. Обмеження свободи пересування у світлі необхідності у демократичному суспільстві: підходи ЄСПЛ // Слово Національної школи суддів України. 2020. № 4.

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

➤ Шукліна Н. «Підвищення кваліфікації суддів як інструмент захисту прав людини в Україні». II Євразійський форум з прав людини на тему «Підвищення кваліфікації суддів як інструмент захисту прав людини в Україні» (10.12.2020) // Збірник наукових праць Академії правосуддя при Верховному Суді Республіки Казахстан.

➤ Богданевич Т. Незалежність суддівського самоврядування крізь призму відкритості та гласності з'їзду суддів України // Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20-21 березня 2020 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 13–16.

➤ Богданевич Т. Цифровізація правосуддя та штучний інтелект // Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (17-18 квітня 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 36–40.

➤ Кучерук Н. Відстрочення та розстрочення судового збору в адмінпроцесі: окремі аспекти // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2020). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 125 – 128.

➤ Кучерук Н. Визначення розміру судового збору при частковому оскарженні судових рішень: проблемні аспекти // Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 лютого 2020). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 65 – 70.

➤ Кучерук Н. Інститут конституційної скарги: окремі проблеми регулювання та функціонування // Правові засади організації та здійснення публічної влади: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (28 лютого – 02 березня 2020 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 206 – 209.

➤ Кучерук Н. Експерт з питань права як новий учасник господарського процесу // Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13-14.03.2020). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 47 – 50.

➤ Кучерук Н. Актуальні питання відшкодування судових витрат у господарському процесі // Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27-28.03.2020). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 69 – 72.

➤ Кучерук Н. Інститут зловживання процесуальними правами у господарському процесі: окремі проблеми правового регулювання // Сучасний вимір

держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15-16.05.2020). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. II. С. 56 – 60.

➤ Кучерук Н. Врегулювання спору за участю судді в адміністративному процесі // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22-23.05.2020). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 98 – 102.

➤ Кучерук Н. Інститут зразкової справи в адміністративному процесі: сучасні проблеми правового регулювання // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19-20.06.2020). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив».

➤ Богданевич Т. Напрями вдосконалення та гармонізації чинного законодавства в роботі органів МВС та правосуддя в контексті сучасних реформ // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. С. 366–368.

➤ Tetiana Bohdanevych, Tetiana Nicolaienko, Victoria Babanina. Special Confiscation as a Measure of Criminal Law under Ukrainian Legislation. Journal of Politics and Law. Vol. 14, No. 1; 2020. (Received: September 19, 2020. Accepted: November 1, 2020. Online Published: November 25, 2020. DOI: 10.5539/jpl.v14n1p19. URL: <https://doi.org/10.5539/jpl.v14n1p19>).

➤ Маслюк А. М. Психологічні особливості врегулювання спорів за участю судді. VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті з законом, крізь призму правових реформ», (14.02.2020 року, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 3).

➤ Фулей Т. Позитивні зобов'язання держави за статтею ЄКПЛ щодо захисту дітей від сексуального насильства // Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення [Текст]: матеріали Міжнар. Наук. -практ. Конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук]. – Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2020. С. 327-332.

➤ Фулей Т. Гендерна компетентність фахівців системи кримінального правосуддя як передумова належної кваліфікації сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом // Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. Тез наук. доп. Наук. -практ. Конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) [Електронне видання] / Упоряд.: М.Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю.Б. Ірха, О.І. Бочек. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. С. 373-382.

ІНТЕРВ'Ю

➤ Онішук М. Суддівська освіта в період пандемії, спричиненої COVID-19 // Юридичний вісник України. 22.05–4.06.2020. № 20-21 (1297-1298). С. 6–7.

(Також інтер'ю опубліковано на е-сайті видання, Facebook. - 29.05.2020).

➤ Оніщук М. Як тільки суддя починає мислити категоріями «як би чого не вийшло», «як це проти мене обернеться», «як це вплине на кар'єру» – це вже не суддя / УНІАН (е-сайт, Facebook). – 29.09.2020.

➤ Оніщук М. Школа – готова (коментар) // Судовий вісник. 08.11–24.09.2020. № № 8-9 (172-173). С. 10–11.

➤ Оніщук М. Школа – готова (коментар) / Юридична практика (е-сайт, Facebook). – 24.09.2020.

➤ Оніщук М. «Одна справа – нормативна ідеологія судоустрою, інша – практики, які склалися на виконання цієї ідеології. Тут у нас утворився розрив і доволі суттєвий»// Юридичний вісник України. 09.10–15.10.2020. № 40. С. 4 – 5. (Також інтер'ю опубліковано на е-сайті видання, Facebook .- 09.10.2020).

➤ Маслюк А. інтерв'ю телеканалу Хмельницького апеляційного суду щодо психологічного забезпечення спецпідготовки (14.04.2020).

➤ Маслюк А. брав участь 03 червня 2020 р. у запису двох телевізійних передач присвячених психологічному сприйняттю пандемії Covid-19 на телеканалі «ECO TV».

Підписано Меморандум про співпрацю між Національною школою суддів України та Інститутом права КНУ імені Тараса Шевченка

22 жовтня 2020 року під час урочистої церемонії укладено Меморандум про співпрацю між Національною школою суддів України та Інститутом права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який підписали ректор Микола Оніщук, з однієї сторони, і виконувачка обов'язків директора Олена Орлюк – з другої.

Метою Меморандуму є співпраця та взаємний обмін інформацією і досвідом у рамках проведення спільних науково-практичних заходів (круглих столів, конференцій, тренінгів тощо) для проведення підготовки та підвищення кваліфікації суддів, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації, а також для навчання та виховання здобувачів вищої освіти, які навчаються в Інституті права КНУ імені Тараса Шевченка.

Ключовими положеннями Меморандуму передбачено:

– обмін інформацією у сфері правозахисної, наукової, освітньої діяльності, проєктами і програмами, що розроблені та/або реалізуються в галузі юридичної освіти та підготовки висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя;

– співпраця в напрямках підготовки спеціалістів з вищою освітою, наукових і науково-педагогічних кадрів за спеціальністю «Право» та підвищення їх кваліфікації;

– визначення пріоритетних напрямів і форм спільної наукової та навчальної діяльності, надання підтримки науковим дослідженням і розробкам у галузі права, у тому числі з проблем удосконалення судочинства, науково методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування;

– організація та проведення спільних наукових, науково-практичних і науково-методичних конференцій, симпозіумів, конгресів, круглих столів, семінарів, тренінгів, майстер-класів та інших заходів;

– залучення тренерів / викладачів Інституту права до навчальних заходів з підготовки та підвищення кваліфікації суддів, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;

– здійснення взаємних візитів і проведення ділових зустрічей представників сторін з метою ознайомлення та вивчення досвіду роботи, подальшого його використання у науково-викладацькій та/або практичній діяльності освітніх закладів;

– організація та здійснення взаємних стажувань, навчань, підвищення кваліфікації науково-викладацьких працівників;

– сприяння проходженню студентами, аспірантами, докторантами, науковими та науково-педагогічними працівниками Інституту права навчальної, науково-дослідної, переддипломної практики та збору матеріалів для підготовки наукових робіт і формування кадрового резерву;

- розміщення інформації про заходи та події, банерообмін на офіційних сайтах сторін;
- обмін навчально-методичними матеріалами, бібліографічною та довідковою літературою, а також взаємна допомога у рецензуванні навчально-методичної та наукової продукції;
- спільна підготовка та видання навчальної та науково-методичної продукції (підручників, навчальних посібників тощо) для навчально-методичного забезпечення освітнього процесу;
- публікація матеріалів працівників двох навчальних установ у власних друкованих та електронних виданнях;
- популяризація діяльності учасників Меморандуму шляхом оприлюднення на офіційних заходах інформації про партнерське співробітництво та основні напрями його здійснення.

Сторони узгодили, що співпраця в рамках Меморандуму ґрунтуватиметься на принципах верховенства права, взаємної поваги до прав і законних інтересів двох навчальних установ.

Усвідомленість і зниження стресу при здійсненні правосуддя

4 листопада 2020 р. Національна школа суддів України у співпраці з Програмою USAID «Нове правосуддя» та Національним суддівським коледжем (США, штат Невада, місто Ріно) провела вебінар «Усвідомленість і зниження стресу при здійсненні правосуддя» – третій із серії вебінарів з обговорення актуальних питань, які постають перед судовою системою України у зв'язку із пандемією COVID-19.

Звітальним словом до учасників звернулися виконувачка обов'язків ректора Національної школи суддів України та модераторка вебінару Наталія Шукліна, керівник Програми USAID «Нове правосуддя» Девід Вон і директор з професійного розвитку викладачів і онлайн-навчання Національного суддівського коледжу Джозеф Соєр.

Викладачами вебінару були запрошені судді зі США – Патрісія Блекмон, суддя Окружного суду 8-го апеляційного округу штату Огайо, Лінда Мелендез, суддя Окружного суду 11-го судового округу штату Флорида, та Лі Сінклер, суддя у відставці суду загальних позовів Старкського округу у Кантоні штату Огайо.

Під час презентації викладачі, змінюючи один одного, логічно поглиблювали тематику попереднього спікера. Так, суддя Блекмон ознайомив слухачів з сучасними дослідженнями щодо усвідомленості, зокрема, нейронауки та впливу усвідомленості на професійні навички й поведінку. Суддя Мелендез розповіла, як усвідомленість

може допомогти упоратися зі стресом, покращити лідерські якості та стимулювати креативність. А суддя Сінклер надав практичні рекомендації, як практикувати усвідомленість для підтримання стану зосередженості, спокою та об'єктивності в умовах тиску та викликів.

Recording

Maxim Ilyuk

Joseph Sawyer

Linda Melendez

lee sinclair

David Vaughn

Natalia Shukli...

Походження медитації усвідомленості

- Джон Кабат-Зінн, доктор Гарвардського університету та Загальної лікарні Масачусетса.
- Кабат-Зінн розробляє медитацію усвідомленості (близько 1979-1986).
- Вона перетворюється на світову програму, що називається «Зменшення стресу на основі усвідомленості (1986), часто називається **MSRR**

Participants 124

Chat 34

Share Screen

Record

Interpretation

Reactions

Участь у вебінарі взяли 128 суддів, працівників апаратів судів, Національної школи суддів України та представники Ліги медіаторів України.

СЛОВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ СУДДІВ УКРАЇНИ

№ 4 (33) 2020

159

Презентація українськомовної версії пошукової системи Європейського суду з прав людини HUDOC

5 листопада 2020 року виконувачка обов'язків ректора Національної школи суддів України Наталія Шукліна, начальниці відділів наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти Тетяна Фулей та міжнародного співробітництва Тетяна Пустовойтова взяли участь у засіданні з нагоди офіційної презентації українського інтерфейсу для користувачів пошукової системи Європейського суду з прав людини HUDOC. Захід організований Європейським судом з прав людини у партнерстві з Міністерством юстиції України в межах проекту Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України».

Звітальним словом до учасників звернулися директор відділу інформації та документації судової практики ЄСПЛ Ліф Берг, суддя ЄСПЛ від України Ганна Юдківська та заступниця голови Офісу Ради Європи в Україні Олена Литвиненко.

Useful Links | Pref

NARROW YOUR SEARCH

DOCUMENT COLLECTIONS

- ☒ Case-Law (7)
 - ☒ Judgments (7)
 - ☒ Grand Chamber (1) ?
 - ☒ Chamber (6) ?
 - ☒ Committee (0) ?
 - ☒ Decisions (0)
 - ☒ Grand Chamber (0) ?
 - ☒ Chamber (0) ?
 - ☒ Committee (0) ?
 - ☒ Commission (0) ?
 - ☒ Screening Panel (0) ?
 - ☒ Communicated Cases

7 Results Found

CRITERIA **CLEAR ALL** Case title:Drozdova and Partner... x

CASE OF ŠILIH v. SLOVENIA - [Ukrainian Translation] by Dro:
71463/01 | Available in English, French, 5 more... | Judgment (Merits & Preliminary objection dismissed (ratione temporis) Preliminary objections jc
Case Details Legal Summaries Language Versions Press Release Webcast Relat

CASE OF BENEDIK v. SLOVENIA - [Ukrainian Translation] by
62357/14 | Available in English, Romanian, 2 more... | Judgment (Mer 24/04/2018
Preliminary objection joined to merits and dismissed (Art. 34) Individual app
Case Details Legal Summaries Language Versions Press Release Related

CASE OF DUDCHENKO v. RUSSIA - [Ukrainian Translation] b:

Спікерами презентації були заступник міністра юстиції України – Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Іван Ліщина; директор відділу, відповідального за HUDOC, Стефано Палерміті та експерт відділу HUDOC Руслан Хвощевський. Вони поінформували учасників про процес впровадження української версії сайту Європейського суду з прав людини HUDOC як одного із напрямів співпраці з ЄСПЛ, системні можливості ресурсу (факти та цифри) та бази даних судової практики HUDOC, а також версію української бази даних судової практики.

Під час обговорення презентації Тетяна Фулей висловила пропозицію щодо стандартизації термінології текстів перекладу рішень в українському інтерфейсі пошукової системи HUDOC, що дасть змогу суттєво розширити можливості з пошуку потрібних рішень ЄСПЛ за ключовими словами та оптимізувати процес роботи з базами даних судової практики. Учасники засідання підтримали пропозицію і домовилися винести її найближчим часом на експертне обговорення.

Мистецтво ухвалення вироку

24 листопада 2020 року Національна школа суддів України у співпраці з Програмою USAID «Нове правосуддя» та Національним суддівським коледжем (США, штат Невада, місто Ріно) провела вебінар «Мистецтво ухвалення вироку» – шостий із серії вебінарів з обговорення актуальних питань, які постають перед судовою системою України у зв'язку з пандемією COVID-19.

Звітальним словом до учасників звернулися проректор Національної школи суддів України та модератор вебінару Володимир Мазурок, заступниця керівника Програми USAID «Нове правосуддя» Наталія Петрова та юридична радниця Національного суддівського коледжу у місті Ріно, штат Невада, США Брук Семпел.

Recording

You are viewing USAID New Justice Program's screen

View Options

Доповідач

Почесний Реггі Б. Волтон

- Суддя окружного суду США у Вашингтоні,
- До початку суддівської діяльності обіймав посаду державного захисника та федерального прокурора
- Отримав диплом бакалавра в університеті штату Вірджинія, а ступінь доктора юриспруденції в Американському університеті
- Є випускником Національного суддівського коледжу, у 1998 році є його викладачем та вважається одним з найкращих членів його науково-викладацької спільноти

Доповідачем на вебінарі був високоповажний суддя Реггі Б. Волтон, окружний суд США у Вашингтоні, округ Колумбія, США. Суддя Волтон поділився досвідом судів США щодо застосування принципу пропорційності при призначенні покарання, урахування балансу між інтересами держави та тяжкістю скоєного злочину, а також надав практичні поради з удосконалення процесу проведення судових засідань і відправлення правосуддя з дотриманням поваги до прав осіб, яким призначається покарання.

Участь у вебінарі взяли понад 130 суддів, працівників апаратів судів, представників Національної школи суддів України, Національного суддівського коледжу, Програми USAID «Нове правосуддя», правозахисників та громадських об'єднань.

Наймасштабніша юридична онлайн-подія року

26–27 листопада 2020 року ректор Національної школи суддів України Микола Онішук, проректори Наталія Шукліна та Володимир Мазурок узяли участь у наймасштабнішій юридичній онлайн-події цього року – IX щорічному судовому форумі «Вектор розвитку 2020», організованому Асоціацією правників України спільно з проектом Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні».

Учасниками та спікерами форуму вже традиційно стали Голова Верховного Суду Валентина Данишевська, Голова Вищої ради правосуддя Андрій Овсієнко, Голова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Богдан Львов, судді Великої Палати Верховного Суду, Конституційного

Суду України, Європейського суду з прав людини, Вищого антикорупційного суду, Третейського суду при ТПП України, представники Міністерства юстиції України, народні депутати, міжнародні експерти та провідні фахівці українського юридичного бізнесу.

Особливими гостями форуму були запрошені міжнародні фахівці: доповідач Венеційської комісії, експерт Ради Європи Герхард Рейснер; експерт Ради Європи, експрезидент Консультативної ради європейських суддів, член Бюро КРЕС та голова Верховного суду Хорватії Джуро Сесса; омбудсменка Болгарії, міжнародна експертка проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» Діана Ковачева; голова Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи Ханне Юнкер та її колега – голова відділу з реформ сектору правосуддя Ліліт Данегян-Босслер.

Цьогорічний онлайн-форум тривав два дні та складався із шести сесій, під час яких міжнародні та національні експерти презентували й обговорили актуальні питання впровадження судової реформи в Україні.

Серед основних тем дискусії: судова реформа та наслідки прийняття рішень Конституційним Судом України, гарантії незалежності судової влади як європейський стандарт демократичної держави, актуальна практика Верховного Суду, якість законодавства і інвестиційна привабливість України та інші актуальні питання сьогодення.

Меморандум про співробітництво між Національною школою суддів України та Тренінговим центром прокурорів

9 грудня 2020 року в місті Києві ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук і директорка Тренінгового центру прокурорів України Олеся Отраднава урочисто підписали Меморандум про співробітництво між Національною школою суддів України та Тренінговим центром прокурорів України.

Метою Меморандуму є організація та здійснення співпраці сторін на основі взаємного обміну інформацією і досвідом у рамках проведення спільних науково-практичних заходів (круглих столів, конференцій, тренінгів тощо) для проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки та підвищення кваліфікації суддів, підготовки працівників апаратів судів і підвищення рівня їхньої кваліфікації, підвищення кваліфікації прокурорів і державних службовців органів прокуратури.

Ключовими положеннями Меморандуму передбачено:

- обмін інформацією у сфері правозахисної, наукової, освітньої діяльності, проєктами та програмами, що розроблені та (або) реалізуються в галузі професійної підготовки прокурорів, державних службовців органів прокуратури та підготовки висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя;
- визначення пріоритетних напрямів і форм спільної наукової та навчальної діяльності, надання підтримки спільним науковим дослідженням і розробкам у галузі права, зокрема, з проблем удосконалення судочинства, науково методичного забезпечення діяльності судів та органів суддівського врядування, прокурорів і державних службовців органів прокуратури;
- організація та проведення заходів: наукових, науково-практичних і науково-методичних конференцій, симпозіумів, конгресів, круглих столів, семінарів, тренінгів, майстер класів та інших наукових заходів за напрямами;

– залучення тренерів / суддів до проведення навчальних заходів, які реалізовуватимуться на базі Тренінгового центру прокурорів України, а також тренерів / викладачів ТЦПУ до навчальних заходів з підготовки та підвищення кваліфікації суддів, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, підготовки працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації;

– здійснення взаємних візитів і проведення ділових зустрічей представників сторін з метою ознайомлення та вивчення досвіду роботи, подальшого його використання у науково-викладацькій та/або практичній діяльності;

– проведення взаємних стажувань, навчань, підвищення кваліфікації науково-викладацьких працівників;

– підготовка та видання навчальної і науково-методичної літератури (підручників, навчальних посібників тощо), яка не має грифу обмеження доступу, для навчально-методичного забезпечення освітнього процесу;

– обмін навчально-методичними матеріалами, бібліографічною та довідковою літературою, які не мають грифу обмеження доступу, та допомога в рецензуванні навчально-методичної та наукової літератури;

– публікація матеріалів працівників установ у друкованих та електронних виданнях сторін-партнерів;

– розміщення інформації про заходи та події, банерообмін на офіційних сайтах;

– популяризація діяльності сторони-партнера шляхом оприлюднення на офіційних заходах інформації про партнерське співробітництво та основні напрями її роботи.

Сторонами узгоджено, що співпраця в рамках Меморандуму ґрунтуватиметься на принципах верховенства права, взаємної поваги до прав і законних інтересів двох державних установ.

Міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини

9–10 грудня 2020 року в місті Києві Координатор проєктів ОБСЄ в Україні в межах проєкту «Підтримка професійного навчання суддів» спільно з проєктом Ради Європи «Подальша підтримка виконання Україною рішень у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини», що фінансується Фондом з прав людини, Верховним Судом, Національною школою суддів України та Львівським національним університетом імені Івана Франка, провели IX Щорічний міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини.

Вітальними словами форум розпочали Координатор проєктів ОБСЄ в Україні Посол Генрік Вілладсен, голова Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи Ханне Юнкер, Голова Верховного Суду Валентина

Данішевська, ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук та ректор Львівського національного університету імені Івана Франка Володимир Мельник.

Цьогорічний дводенний форум уперше відбувся у форматі відеоконференції. До його роботи долучилися понад 280 національних суддів та суддів Європейського суду з прав людини, правників, науковців, представників неурядових організацій, міжнародних та національних експертів у галузі захисту прав людини.

У перший день форуму були розглянуті проблеми реалізації європейських стандартів щодо права на справедливий суд у державах – членах Ради Європи, установлення ефективної співпраці з Європейським судом з прав людини, питання гендерної рівності та доступу до правосуддя у світлі практики ЄСПЛ.

На другий день учасники форуму ознайомилися з практикою виконання рішень Європейського суду з прав людини та питаннями імплементації Протоколу № 16 до Європейської конвенції з прав людини, зокрема стосовно України. Були обговорені питання щодо посилення інституційного статусу підкомітету Верховної Ради України як однієї з умов забезпечення виконання рішень ЄСПЛ, впливу практики ЄСПЛ на рішення Конституційного Суду України, права на судовий захист та конкуренції національних і міжнародних судів.

Національну школу суддів України на форумі представляли проректорка Наталія Шукліна, начальниця відділу наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти Тетяна Фулей, яка виступила із доповіддю щодо гендерної рівності та доступу до правосуддя, та інші працівники установи.

Міжнародний форум з прав людини

10 грудня 2020 року проректорка Національної школи суддів України Наталія Шукліна за запрошенням Академії правосуддя при Верховному Суді Республіки Казахстан узяла участь у II Євразійському форумі з прав людини на тему «Права людини і судова влада сучасного Казахстану: проблеми, тенденції і перспективи». Захід відбувся з нагоди Міжнародного дня прав людини.

Наталія Шукліна виступила із доповіддю «Підвищення кваліфікації суддів як інструмент захисту прав людини в Україні». Вона висвітлила ключові питання правового статусу Національної школи суддів України, стратегічні документи з формування змісту та стратегії розвитку суддівської освіти, конституційні засади захисту прав людини в Україні. Окрема увага була зосереджена на механізмах вжиття на національному рівні заходів загального характеру відповідно до рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України через суддівську освіту з прав людини та практичну роботу НШСУ.

Проректорка наголосила, що Національна школа суддів України має високий рейтинг у європейській сім'ї закладів суддівської освіти, є членом Міжнародної організації закладів суддівської освіти та спостерігачем Європейської мережі закладів суддівської освіти.

Спікерка спинилася на проведених Національною школою суддів України у 2018–2020 роках спеціалізованих тренінгах для суддів з питань прав людини та недискримінації, зокрема: щодо права на повагу до приватного та сімейного життя, протидії дискримінації, гендерних аспектів діяльності суддів; захисту права власності в контексті практики Європейського суду з прав людини; захисту прав і свобод неповнолітніх; психологічних особливостей спілкування з малолітніми

та неповнолітніми учасниками судового процесу; захисту прав шукачів притулку в Україні та прав внутрішньо переміщених осіб; протидії булінгу через судову практику; удосконалення навичок суддів у спілкуванні з учасниками процесу з інвалідністю.

Наталія Шукліна подякувала ректору Академії правосуддя при Верховному суді Республіки Казахстан Зауреш Баймолдіній за пропозицію співпраці та підтвердила готовність НШСУ укласти на початку 2021 року Меморандум про співпрацю між закладами суддівської освіти України та Казахстану.

Підсумкова конференція проєкту Ради Європи щодо правових гарантій людини в системі кримінальної юстиції України

15 грудня 2020 року в місті Києві проректорка Наталія Шукліна взяла участь у підсумковій онлайн-конференції проєкту Ради Європи «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України – Фаза I», присвяченій проблематиці незалежності й ефективності прокуратури України в контексті реалізації поточної реформи прокуратури.

Під час заходу національні і міжнародні експерти зосередили увагу на ключових етапах реалізації реформи прокуратури в Україні та основних її досягнень за останні роки. Зокрема, обговорювалися висновки та рекомендації GRECO щодо прокуратури України, ключові досягнення реформи прокуратури і стратегія ефективного її розвитку у 2021–2023 роках, питання ефективного

прокурорського самоврядування та оцінки результатів діяльності як інструменту зміцнення незалежності й ефективності прокуратури.

Участь у конференції узяли: Генеральний прокурор Ірина Венедіктова, директор з прав людини Генерального директорату прав людини і верховенства права Ради Європи Крістоф Пуарель, заступниця голови Офісу Ради Європи в Україні Олена Литвиненко, голова Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності Денис Монастирський, заступник міністра юстиції України Олександр Банчук, представники Державного бюро розслідувань, Верховного Суду, Міністерства внутрішніх справ, Координаційного центру безоплатної правової допомоги, Національної школи суддів України, Національної асоціації адвокатів України, Тренінгового центру прокурорів, Ради Європи, GRECO та інших міжнародних організацій.

Співпраця суддівських шкіл України та Іспанії

15 грудня 2020 року Національна школа суддів України спільно зі Школою суддів Іспанії у співпраці з проектом ЄС «Право-Justice» провели вебінар «Підготовка кандидатів на посаду судді». Його метою було ознайомлення з досвідом роботи двох суддівських шкіл у доборі суддів і підготовці кандидатів на посаду судді в Україні та Іспанії.

Під час вебінару спікери від двох суддівських шкіл поділилися інформацією з колегами про організацію добору суддів і підготовку кандидатів на посаду судді в Україні – Володимир Мазурок, проректор Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці, в Іспанії – суддя Хосе Марія

Асенсіо Галлего, начальник відділу зовнішніх та інституційних зв'язків Школи суддів Іспанії.

Темою для обміну досвідом було також обговорення питань методології підготовки кандидатів на посаду судді, які використовуються двома суддівськими школами. Від іспанської школи із презентацією виступила суддя Клара Карулла Террікабрас, керівниця підрозділу підготовки кандидатів на посаду судді, від Національної школи суддів України – Ольга Шаповалова, очільниця відділу підготовки викладачів (тренерів), суддя Верховного Суду України у відставці.

103 учасники та учасниці вебінару обговорили практику добору та призначення на посаду судді в Україні та Іспанії, порівняли основні підходи до формування програм підготовки майбутніх суддів, які виявилися схожими в обох країнах, а також обмінялися досвідом вирішення актуальних питань, які виникають під час цього процесу.

Розгляд актуальних питань організації діяльності суду очільниками судів

14–16 грудня 2020 року в місті Києві Національна школа суддів України провела підготовку голів касаційних судів у складі Верховного Суду, а також голів Вищого антикорупційного суду та Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду та апеляційних судів і їхніх заступників.

Звітальними словами до очільників судів звернувся ректор Національної школи суддів Микола Оніщук, окресливши аспекти діяльності щодо модернізації підготовки висококваліфікованих суддівських кадрів та акцентувавши увагу суддів, які займають адміністративні посади, на змінах у системі організації судової влади, удосконаленні законодавства з питань добору та освіти суддів.

Для професійного вдосконалення знань програмою підготовки передбачено спілкування з висококваліфікованими авторитетними суддями, правниками, науковцями.

Людмила Гізатуліна, тимчасово виконувачка обов'язків голови Державної судової адміністрації України, розповіла про поточний стан фінансування судів та проблеми бюджету для судової системи на 2021 рік. Юрист-кримінолог, авторитетна

експертка, адвоката, кандидат юридичних наук Ганна Маляр розкрила важливе питання стосовно проблеми юридичної оцінки девіацій у сфері правосуддя, основ національної безпеки та адміністрування в судах.

Член Вищої ради правосуддя, суддя Харківського апеляційного суду Лариса Швецова акцентувала увагу суддів на проблемних питаннях дисциплінарної відповідальності судді. Голова Сьомого апеляційного адміністративного суду, почесний доктор Донецького національного університету імені Василя Стуса Віталій Кузьмишин висвітлив питання оптимізації та особливостей адміністрування в суді.

Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, представник КРЕС від України Віктор Городовенко свій виступ зосередив на висновках Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) та завданнях для України. Голова Ради суддів України, суддя Сьомого апеляційного адміністративного суду Богдан Моніч скерував суддів до обговорення проблем суддівського самоврядування в контексті вирішення проблем правосуддя.

Заступник голови Державної судової адміністрації України Сергій Чорнуцький приділив значну увагу функціонуванню електронного правосуддя: реального стану та етапів впровадження. Директор науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету, національний консультант Ради Європи з конституційної і парламентської реформ, доктор юридичних наук, професор Михайло Савчин обговорив реалізацію принципу верховенства права у сучасній практиці відправлення правосуддя.

Заступник начальника відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів Національної школи суддів України, доктор психологічних наук Андрій Маслюк поінформував суддів щодо дієвих способів боротьби зі стресом, керування стресом як протидії професійному вигоранню та розвитку навичок саморегулювання. Актуальною є тема відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, яку запропонувала для опрацювання викладачка НШСУ, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Наталія Ахтирська.

Дисциплінарне провадження стосовно суддів у США

16 грудня 2020 року Національна школа суддів України у співпраці з Програмою USAID «Нове правосуддя», Вищою радою правосуддя та Національним суддівським коледжем (США, штат Невада, місто Ріно) провела вебінар «Дисциплінарне провадження стосовно суддів у США» – дев'ятий, заключний, із серії вебінарів з обговорення актуальних питань, які постають перед судовою системою України у зв'язку з пандемією COVID-19.

На початку онлайн вебінару до учасників звернулися проректорка Національної школи суддів України Наталія Шукліна, заступниця керівника Програми USAID «Нове правосуддя» Наталія Петрова та юридична радниця Національного суддівського коледжу Брук Семпел.

Викладачем вебінару була почесна суддя Філіс Вільямс Коуті, штат Флорида, США,

яка під час своєї презентації розповіла про особливості процедури дисциплінарного провадження стосовно суддів у Сполучених Штатах Америки. Зокрема, пані суддя поінформувала слухачів і слухачок про існуючі в США механізми забезпечення дотримання суддями належної поведінки та правил суддівської етики в контексті принципів підзвітності й незалежності суддів; статус та повноваження американських посадовців, відповідальних за здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів; процедури вивчення дисциплінарних скарг на дії суддів на предмет їх прийнятності та подальшої попередньої перевірки, а також організації розслідування неналежної суддівської поведінки; критерії встановлення балансу між прозорістю дисциплінарного провадження стосовно суддів та повагою до їх приватності; роль засобів масової інформації та організацій громадянського суспільства в ініційованні дисциплінарного провадження стосовно суддів.

Maxim Illyuk
Brooke Sempel
Наталія Шукліна
наталія петр...

Recording

Today's Faculty

Викладачка сьогодні

Honorable Phyllis Williams Kotey (Ret.) / Почесна суддя Філіс Вільямс Коуті (у відставці)

- Старша суддя у Флориді та Практикуючий професор права і Директор практики та програм надання безкоштовної юридичної допомоги у Коледжі права міжнародного університету Флориди
- Здобула ступені бакалавра, магістра та доктора права в університеті Флориди
- Випускниця Національного суддівського коледжу (НСК), долучилася до викладацького складу у 2001 році та вважається одним із найшанованіших викладачів. Наразі вона працює у складі Ради викладачів НСК протягом першого строку, представляючи Спеціалізовані суди

Участь у вебінарі взяли понад 100 учасників та учасниць – члени Вищої ради правосуддя, судді, інспектори служби інспекторів та працівники секретаріату ВРП, працівники апаратів судів, представники Національної школи суддів України, Національного суддівського коледжу, Програми USAID «Нове правосуддя», правозахисників та науковців.

Засвідчення співпраці

17 грудня 2020 року в місті Києві ректор Національної школи суддів Микола Оніщук провів зустріч із головою Служби судової охорони Валерієм Бондарем, під час якої було засвідчено плідну співпрацю обох державних установ у підготовці висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя.

Голова Служби судової охорони Валерій Бондар відзначив значну роль Національної школи суддів України у становленні Служби та вручив ректорові Миколі Оніщуку відзнаку Служби судової охорони – нагрудний знак «За співпрацю».

За вагомий внесок у підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя ректор Микола Оніщук вручив голові Служби судової охорони Валерію Бондарю Почесну відзнаку Національної школи суддів України.

Очільник Служби судової охорони також відзначив плідну співпрацю проректора Володимира Мазурка та начальника юридичного відділу Олександра Пелиха.

Ставлення до суду: результати дослідження

18 грудня 2020 року в місті Києві ректор Микола Оніщук та проректорка Наталія Шукліна взяли участь у онлайн – круглому столі, на якому було презентовано Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи» та Висновок № 23 Консультативної ради європейських суддів «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності».

Роботу круглого столу розпочали Голова Верховного Суду Валентина Данишевська, заступниця голови Офісу Ради Європи в Україні Олена Литвиненко, генеральний директор Українського центру економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова Павло Пензенник і координатор проєктів Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи Андрій Кавакін.

Микола Оніщук відмітив корисність проведеного дослідження, оскільки подібні репрезентативні оцінки стану справ і сприйняття суспільством сфери правосуддя вже давно не проводилися. Ректор окреслив певні конкретні проблемні аспекти процесу суспільного сприйняття судових органів, які виявило дослідження та які суттєво впливають на ставлення громадян на оцінку стану справ у системі правосуддя.

Микола Оніщук підтримав пропозицію Голови Верховного Суду Валентини Данишевської щодо складання Дорожньої карти реформи системи правосуддя, яка дасть змогу організувати роботу й консолідувати зусилля для побудови справедливої судової системи.

Результати соціологічного дослідження Центру Разумкова про ставлення громадян України до судової системи та Висновок КРЄС № 23 щодо ролі асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності активно обговорили учасники та учасниці круглого столу. Вони також обмінялися думками стосовно зміцнення незалежності суддів й довіри до судової влади в Україні та імплементації стандартів Ради Європи у сфері правосуддя.

Стратегія розвитку суддівської освіти

18 грудня 2020 року в місті Києві ректор Микола Оніщук провів засідання Науково-методичної ради Національної школи суддів України, на якому було представлено та обговорено Стратегію розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки.

У засіданні взяли участь Голова Верховного Суду Валентина Данішевська, суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко, голова Закарпатського апеляційного суду Ганна Фазикош, проректори Наталія Шукліна, Володимир Мазурок, Анатолій Костенко, керівниці відділів Тетяна Фулей, Тетяна

Пустовойтова, Оксана Шамрай, декан факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету Юрій Волошин, в. о. директора Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олена Орлюк, заступниця керівника програми USAID реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» Наталія Петрова, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету Михайло Савчин.

Під час засідання ректор Микола Онішук підбив підсумки діяльності Національної школи суддів України у 2020 році, а також окреслив основні завдання та стратегічні напрями роботи установи у 2021 році.

Під час засідання заслухано доповіді, які зробили проректорка Наталія Шукліна – про результати науково-дослідної та науково-методичної роботи у 2020 році та очільниця відділу Тетяна Фулей, яка представила Стратегію розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки.

Після обговорення зазначених доповідей було затверджено Стратегію розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки.

Під час засідання також відбулася приємна подія – очільниці відділу міжнародного співробітництва Тетяні Пустовойтовій вручили Почесну грамоту Верховного Суду та нагрудний знак за вагомий особистий внесок у розвиток судочинства та судоустрою.

Суддівська освіта: здобутки та завдання на перспективу

23 грудня 2020 року в Національній школі суддів України відбулися урочисті збори працівників установи, присвячені підсумкам роботи у 2020 році та завданням на майбутній рік. Зважаючи на необхідність дотримання карантинних обмежень, цьогорічні передноворічні збори проходили одночасно в онлайн та офлайн-форматах за допомогою платформи Zoom.

Ректор Микола Оніщук зазначив, що поточний рік для суддівської освіти був непростим через пандемію коронавірусу та карантинні обмеження, але водночас багатим на події, завдання та здобутки.

Зокрема, успішними були науково-методичне забезпечення процесів оновлення суддівського корпусу та добору суддів, науково-дослідна діяльність, спрямована на забезпечення високого кваліфікаційного рівня суддів. Національна школа суддів України забезпечила можливість суддям і працівникам апаратів судів обирати тематичні тренінги та семінари залежно від своїх потреб, розширила можливості для дистанційного навчання. Розвиток технологічних спроможностей суддівської освіти був і залишається одним з основних пріоритетів для Національної школи суддів України в наступному році.

Колектив Національної школи суддів України протягом року наполегливо та методично працював над організацією та проведенням онлайн-підготовки суддів Верховного Суду і Вищого антикорупційного суду України та заходів, спрямованих на проведення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді у наступних роках. Успішно є проведена у 2020 році робота з підготовки співробітників Служби судової охорони.

Безперечним здобутком 2020 року стала Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки, схвалена Науково-методичною радою Національної

школи суддів України напередодні прийдешнього року, яка закладає фундаментальні цілі та завдання діяльності Школи на наступні п'ять років.

Загалом же всі напрацювання та здобутки суддівської освіти в Національній школі суддів України є результатом відповідальної та натхненної праці всього колективу, констатував ректор.

Під час урочистостей ректор Микола Оніщук вручив найвищу нагороду Національної школи суддів України – Почесну відзнаку Івану Балаклицькому, начальнику відділу підготовки суддів; Олександрю Коротких, заступнику начальника відділу підготовки викладачів (тренерів); Олександрю Іщенку та Михайлу Цуркану, заступникам начальників відділів.

Почесною грамотою Вищої ради правосуддя відзначено працівників Національної школи суддів України Володимира Поплавського та Лілію Гуцал.

Відзнакою Державної судової адміністрації України – нагрудним знаком «Знак Пошани» відзначено ексдиректора Одеського регіонального відділення Валерія Левенця та директора Чернівецького регіонального відділення Анатолія Огородника.

Рада суддів України, Державна судова адміністрація України, Служба судової охорони та Національна школа суддів України за особливі успіхи в роботі відзначили почесними грамотами та подяками багатьох працівників установи. Усі вони під час урочистостей перебували на прямому відеозв'язку з центральним офісом Національної школи суддів України в Києві.

Микола Оніщук подякував працівникам Національної школи суддів України за плідну роботу та привітав колектив із прийдешніми різдвяними та новорічними святами.

Закладено фундамент міжнародного співробітництва

20 січня 2021 року ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук (у місті Києві) та ректор Академії правосуддя при Верховному суді Республіки Казахстан Зауреш Баймолдіна (у місті Нур-Султан) підписали Меморандум про співробітництво між двома державними установами суддівської освіти. У церемонії підписання двосторонньої угоди взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Казахстан в Україні Дархан Калетаєв. Зважаючи на карантинні обмеження, зустріч уперше відбулася одночасно в офлайн і онлайн-форматах.

Метою Меморандуму є встановлення партнерських відносин і розвиток довгострокової, ефективної та взаємовигідної співпраці сторін, спрямованої на підготовку висококваліфікованих кадрів для систем правосуддя обох країн.

Підписуючи Меморандум, сторони дійшли згоди про організацію співпраці у сфері навчально-методичної, дослідницької та науково-практичної діяльності для розвитку та вдосконалення правозастосовної практики, розробки інформаційно-аналітичних матеріалів і рекомендацій, а також підготовки професійних кадрів для системи правосуддя та підвищення їхньої кваліфікації.

Учасники церемонії обмінялися думками та обговорили пропозиції щодо планування спільних заходів на поточний рік у рамках реалізації положень, закладених у Меморандумі.

Повний текст Меморандуму про співробітництво між Академією правосуддя при Верховному суді Республіки Казахстан та Національною школою суддів України розміщено на сайті Національної школи суддів України в розділі «Двосторонні угоди».

Моніторинг Програми розвитку комерційного права в Україні: пошуки шляхів співпраці

26 січня 2021 року в місті Києві проректорка Наталія Шукліна провела онлайн-зустріч з консультанткою міжнародної консалтингової компанії International Business and Technical Consultants Inc. (IBTCI) Наталією Балдич для обговорення ефективності реалізації в Україні Програми розвитку комерційного права (CLDP), що реалізується Міністерством торгівлі США в декількох країнах, учасницею якої є Національна школа суддів України.

Зокрема, проректорка Наталія Шукліна поінформувала партнерів про довготривалу й ефективну співпрацю з розробки програм, посібника для суддів та проведення навчальних заходів з питань інтелектуальної власності, напрацьовані матеріали яких були корисними і використовуються НШСУ у своїй навчальній діяльності.

Від Національної школи суддів України у зустрічі також узяли участь начальниці відділів Тетяна Пустовойтова та Оксана Шамрай, наукова працівниця, суддя Вищого господарського суду України у відставці Галина Прокопанич, які проаналізували результативність реалізації Програми, поділилися з експерткою враженнями про участь у заходах, проведених у рамках співробітництва.

Під час зустрічі сторони також обговорили пропозиції щодо напрямів співпраці, а також висловили сподівання на поновлення тісної та ефективної співпраці Національної школи суддів України і CLDP, зазначивши важливість безперервності з використанням дистанційних форм як у спілкуванні, так і у навчальних заходах, координації та об'єднання зусиль з іншими міжнародними проєктами, які працюють у цій сфері, оскільки це дає можливість залучити кращий досвід та ресурси усіх партнерів для подальшої підготовки кваліфікованих кадрів системи судочинства.

Застосування права ЄС у судовій практиці: європейський досвід для української перспективи

28–29 січня 2021 року в місті Києві ректор Микола Оніщук узяв участь у міжнародній онлайн-конференції «Застосування права ЄС у судовій практиці: європейський досвід для української перспективи», організованій проєктом Європейського Союзу «Право-Justice» у співпраці з Верховним Судом.

Вітальними словами роботу конференції відкрили головна міжнародна експертка з питань судової реформи Проєкту ЄС «Право-Justice» Анна Адамська-Галлант, ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук та заступник Голови Верховного Суду, голова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Богдан Львов.

У виступі Микола Оніщук дав короткий аналіз судової практики, яка переконливо свідчить про те, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС є частиною національного законодавства України, а її положення мають імперативний характер. Поряд із тим згідно з Угодою про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання, зокрема, забезпечувати поступову адаптацію свого законодавства до права ЄС (*acquis EC*), відповідно до напрямів, визначених у цій угоді, та має забезпечувати ефективне її виконання.

Водночас ректор відмітив, що українським суддям бракує спеціальних знань з права ЄС. І проведення цієї міжнародної конференції сприятиме набуттю нових знань і навичок у цій сфері. Національна школа суддів України в рамках співпраці між Верховним Судом і міжнародними проектами уже розробляє курси з права ЄС із залученням провідних міжнародних експертів та національних фахівців.

Конференція відбулася у формі двох сесій, під час яких міжнародні і національні експерти, українські та європейські науковці спільно з суддями-практиками обговорили питання застосування права ЄС, практики Суду ЄС та Угоди про асоціацію Україна – ЄС у практиці українських судів. Також учасники ознайомилися з польським та угорським досвідом імплементації права ЄС і застосування права ЄС у судочинстві.

Від Національної школи суддів України у конференції також узяли участь проректорка Наталія Шукліна, начальниці відділів Тетяна Фулей та Тетяна Пустовойтова.

Судочинство та суспільство: співпраця з нідерландськими колегами

29 січня 2021 р. проректорка Національної школи суддів України Наталія Шукліна та начальниця відділу міжнародного співробітництва Тетяна Пустовойтова зустрілися з представниками нового проекту МАТРА «Судочинство

та суспільство» (далі – Проєкт), який реалізується в Україні за підтримки грантової програми уряду Королівства Нідерландів. Національна школа суддів України є одним із ключових партнерів Проєкту і основною метою зустрічі було обговорення початку роботи та подальшої співпраці в процесі його реалізації в умовах пандемії Covid-19.

Проректорка Наталія Шукліна відмітила важливість регіональних ініціатив МАТРА, що вже реалізуються в Одесі та Львові, й висловила впевненість у подальшому успішному продовженні роботи в напрямі покращення судового управління, підвищення рівня довіри до судової влади та розробки посібників для суддів.

Під час дискусії керівниця Проєкту, заступниця голови міського суду Амстердама пані Естер де Рой і старший менеджер Центру міжнародного правового співробітництва пан Ліно Бросіус представили попередній план роботи Проєкту та обговорили можливості проведення тренінгів і практичних семінарів із залученням викладання нідерландських правників для суддів та працівників апаратів судів. Заходи спрямовані на підвищення професіоналізму і самоврядності суддів під час здійснення незалежного, неупередженого та ефективного правосуддя.

Сторони домовилися розпочати роботу з визначення переліку судів у Києві та Київській області, які у перспективі стануть пілотними в рамках Проєкту, а також провести онлайн-зустрічі з ними та розпочати формування робочих груп з розробки тренінгів.

Правовий захист внутрішньо переміщених осіб

4 лютого 2021 року в місті Києві проректорка Наталія Шукліна, очільниці відділів Тетяна Пустовойтова і Тетяна Фулей узяли участь у онлайн-засіданні Наглядової ради проекту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» (далі – Проект), який реалізується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 роки.

Експертне засідання відкрили в.о. голови Офісу Ради Європи в Україні Олена Литвиненко, заступниця міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Інна Голованчук, перший заступник міністра соціальної політики Євген Котик. Модерувала на засіданні Наглядової ради міжнародна координаторка Проекту, в. о. голови Управління з питань незалежних інституцій з прав людини Департаменту правозахисної політики та співпраці Генерального директорату з прав людини та верховенства права, Рада Європи, м. Страсбург, Лілія Гретарсдоттір.

Під час зустрічі команда Офісу Ради Європи в Україні та Проекту – керівниця Ганна Христова, координатор з питань взаємодії з національними інституціями Сергій Марущенко та регіональний координатор Олексій Мурашкевич докладно відвідували про імплементацію проекту РЄ «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» у 2018–2020 роках, а також представили робочий план Проекту на 2021 рік.

Ключові партнери, експерти та грантери Проекту поінформували учасників онлайн-засідання про свою співпрацю з проектом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» та реалізовані ініціативи в його межах протягом 2018–2020 років.

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОЄКТУ ДОСЯГНУТО РАЗОМ

У виступі Наталія Шукліна зазначила, що співпраця Національної школи суддів України з проєктом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» займає пріоритетне місце в навчальній діяльності установи.

В рамках співробітництва було розроблено Дорожню карту щодо підвищення кваліфікації українських суддів з питань захисту та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Зокрема, на початкових етапах співробітництва представники НШСУ долучилися до роботи міжнародної конференції Проєкту «Вдосконалення правової бази та тренінгових програм з питань внутрішнього переміщення осіб». Надалі у межах співпраці було сплановано та проведено тренінг для тренерів «HELP курс з питань внутрішнього переміщення: сесія навчання для тренерів», тематичні семінари у Києві, Одесі, Дніпрі за участю великої кількості суддів, переважна більшість з яких працюють на територіях з найбільшою концентрацією ВПО або самі мають такий статус. Також був реалізований дистанційний навчальний курс щодо забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб, що охопив майже 300 суддів місцевих судів, які здійснюють правосуддя саме за позовами ВПО, та організовано й успішно проведено Міжнародну регіональну конференцію високого рівня «Захист прав людини через суддівську освіту: кращі практики та удосконалення стандартів», яка надала можливість українським суддям поглиблено ознайомитися з національною та міжнародною практикою щодо забезпечення прав і свобод громадян, які мають статус внутрішньо переміщених осіб.

Водночас проректорка відмітила, що Проєкт із початку збройного конфлікту на Сході України своєю активною діяльністю привернув увагу державних органів, судової влади та суспільства до проблем внутрішньо переміщених осіб, а також надав об'єктивну й реальну правову оцінку ситуації довкола цієї категорії громадян. Проєкт стимулював законодавця до прийняття відповідних нормативних актів щодо врегулювання правового статусу ВПО та осіб, що постраждали від конфлікту, а

також підтримав українську владу у виконанні складних завдань пошуку довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб.

Наприкінці засідання членам Наглядової ради Проєкту було запропоновано підготувати протягом тижня свої предметні пропозиції та рекомендації щодо змін або доповнень робочого плану Проєкту на 2021 рік.

Засідання координаційної групи

12 лютого 2021 року проректорка Національної школи суддів України Наталія Шукліна та начальниця відділу міжнародного співробітництва Тетяна Пустовойтова взяли участь у засіданні координаційної групи проєкту Ради Європи «Подальша підтримка виконання Україною рішень у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини» для обговорення результатів роботи за 2020 рік та планів на поточний.

Відкрили захід заступниця голови Офісу Ради Європи в Україні Олена Литвиненко та менеджер проєктів Департаменту правосуддя та правового співробітництва Ради Європи Андрій Кавакін, які подякували представникам українських державних інституцій та громадянського суспільства за плідну співпрацю з Радою Європи та наголосили на важливості подальшого об'єднання зусиль для забезпечення ефективного виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

**Керівне засідання
Координаційної групи проєкту Ради Європи
«Подальша підтримка виконання Україною рішень
у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав
людини»**

Керівниця проєкту «Подальша підтримка виконання Україною рішень у контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини» Марта Басистюк презентувала результати діяльності проєкту у 2020 році та поділилася планами та основними пріоритетами в роботі на 2021 рік, а саме подальшими кроками в напрямі забезпечення судової незалежності та покращення доступу до правосуддя в Україні.

Наталія Шукліна подякувала Раді Європи за плідне співробітництво та зазначила активну співпрацю з Проєктом, яка відбувається щодо підготовки спеціального випуску журналу «Слово Національної школи суддів України» за результатами проведеної підготовки суддів Верховного Суду у жовтні–грудні 2020 року. Вона запевнила у готовності НШСУ розвивати партнерські відносини з цим та іншими проєктами Ради Європи для забезпечення якісної суддівської освіти.

Тетяна Пустовойтова також поінформувала учасників зустрічі про спільні дії з підготовки відеолекцій за матеріалами виступів провідних українських та міжнародних експертів для використання цих матеріалів при підготовці суддів.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2014 року № 1081 загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання «Слово Національної школи суддів України» включено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Журнал внесений до категорії "Б" Переліку наукових фахових видань України (наказ МОН від 14.05.2020 №627)

Цільовою аудиторією журналу є кандидати на посаду судді, судді, працівники органів системи правосуддя, прокуратури, адвокатури, практикуючі юристи, викладачі та студенти юридичних факультетів вищих навчальних закладів тощо.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До друку приймаються раніше не опубліковані наукові статті, що мають наукову і практичну цінність, містять глибокий самостійний аналіз сучасних проблем розвитку юридичної науки, законодавства та практики. Обсяг статті, підготовленої одним автором – від 9 до 15 сторінок, у співавторстві (два автори) – від 12 до 20 сторінок (Times New Roman; кегль 14; інтервал 1,5; поля справа, знизу та вгорі – 15 мм, зліва – 30 мм). Наукові статті мають містити усі обов'язкові елементи в такій послідовності:

1. Індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації).

2. Інформація про автора або двох співавторів (ім'я, прізвище, по батькові, посада, науковий ступінь, вчене звання, почесне звання України, контактний телефон і електронна адреса). Інформація надається українською і англійською мовами. За наявності, унікальний ідентифікатор ORCID.

3. Назва (заголовними літерами).

4. Текст, що супроводжується посиланнями на використані джерела (порядковий номер джерела із зазначенням сторінки в квадратних дужках у порядку згадування) і містить:

- постановку проблеми та її зв'язок із наукою чи практикою;
- аналіз останніх досліджень, у яких започатковано її розв'язання;
- виділення невирішених раніше частин проблеми;
- формулювання цілей статті;
- виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки з дослідження і перспективи подальшого наукового пошуку.

Також, автор надає перелік використаних джерел (References) англійською мовою.

5. Перелік використаних джерел (до 20; в порядку появи у тексті посилань; згідно з ДСТУ 8302:2015).

6. Анотації до статті трьома мовами (українською, російською та англійською), кожна із яких супроводжується ключовими словами (до десяти), ім'ям, по батькові та прізвищем автора, темою відповідною мовою. Орієнтовний обсяг анотації українською та російською мовами – 250 - 500 друкованих знаків кожна, англійською мовою – від 1800 друкованих знаків. Для перевірки якості перекладу англійської анотації, автор надсилає її переклад українською мовою.

Для опублікування статті на адресу відповідального секретаря редакційної колегії направляються такі матеріали:

- електронний примірник статті у форматі *.doc
- файл з фотографією автора (співавторів) у форматі *.jpg або *.tif (не менше 600 dpi);
- витяг із протоколу засідання кафедри про рекомендування статті до друку (для аспірантів, ад'юнктів, докторантів та осіб, які виходять на захист дисертаційного дослідження), а також рецензію наукового керівника. Документи надаються засвідчені у встановленому порядку.

Стаття, яка не відповідає вищезазначеним вимогам, до друку НЕ приймається.

У статтях можуть бути висловлені погляди їхніх авторів, які не збігаються з поглядами членів редакційної колегії. Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імен і найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, перекладів анотацій та ключових слів до статті.

Засади рецензування

Усі статті, що надходять до редакції журналу «Слово Національної школи суддів України» проходять закрите рецензування. Деперсоналізована редакцією журналу стаття передається на рецензування рецензенту.

Після оцінювання наукової статті рецензент надає висновок:

- рекомендовано статтю до опублікування;
- рекомендовано статтю до опублікування після доопрацювання її автором з урахуванням висловлених зауважень;
- не рекомендовано статтю до опублікування.

Рецензент направляє в редакцію рецензію підписану звичайним або цифровим електронним підписом.

Наукові статті можуть направлятися на додаткове рецензування. Причинами для повторного рецензування можуть бути:

- заявлена експертом недостатня кваліфікація в питаннях, які розглядаються в науковій статті;
- недостатньо високий рівень первинного експертного висновку;
- гостра дискусійність положень, висловлених в науковій статті.

Редакційна колегія залишає за собою право рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей. У разі відмови у публікації статті, редакція не вступає в дискусію з авторами наукових статей.

Із прикладом оформлення наукової статті автори можуть ознайомитися на сайті журналу «Слово Національної школи суддів України» в рубриці «Архів номерів».

З електронними версіями номерів фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного видання «Слово Національної школи суддів України» можна ознайомитись на офіційному сайті видання: slovo.nsj.gov.ua

Контактна інформація:

Поштова адреса: 01032, м. Київ, вул. Жиянська, буд. 120 А

E-mail: metod.vrj@ukr.net; metod.vrj@nsj.gov.ua

тел. (044) 597-09-28 – відповідальний секретар редакційної колегії, начальник відділу Національної школи суддів України, к. ю. н. Оксана Шамрай

З електронними версіями номерів фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного видання «Слово Національної школи суддів України» можна ознайомитись на офіційному сайті видання: slovo.nsj.gov.ua

Редакція фахового загальнодержавного науково-практичного та науково-методичного юридичного журналу «Слово Національної школи суддів України» запрошує бажаючих опублікувати власну наукову статтю в журналі.

ПУБЛІКАЦІЯ СТАТЕЙ БЕЗКОШТОВНА!

Періодичність виходу – 4 рази на рік.

Передплатний індекс 68479

www.slovo.nsj.gov.ua

Заснований

3 травня 2012 року

Реєстраційне свідоцтво

серія КВ № 19048-7838Р

**Включений до переліку наукових
фахових видань України**

Наказом Міністерства освіти і науки

України від 14.05.2020 року

№ 627 внесений до категорії "Б"

Засновник

**НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ
УКРАЇНИ**

Адреса засновника

вул. Жилианська, 120А, м. Київ, 01032

тел.: (044) 597-09-28

e-mail: metod.vrj@ukr.net

© Національна школа суддів України

Видається

чотири рази на рік

Головний редактор

Юрій Волошин

Шеф редактор

Микола Оніщук

Відповідальна за випуск

Оксана Шамрай

Редактори

Федір Ілляк

Ольга Кузьміна

Дизайн та верстка

Андрій Жарий

Видавець

ТОВ «Юрінком Інтер».

*Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 3954 від
13.01.2011 р.*

Адреса видавця

04209, м. Київ,

вул. Героїв Дніпра, 31Б.

Тел. 411-69-08. Факс 413-81-44.

<http://www.yurincor.com.ua>.

**Віддруковано у ТОВ «Наш формат»
(свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої
продукції – серія ДК № 4540 від
07.05.2013) 02105, Київ-105,
пр-т Миру, 7, офіс 45**

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України
(протокол № 1 від 15.03.2021 року)*

Підписано до друку 15.03.2021 року. Формат 70х100/16. Папір офсетний.

Тираж 380 прим. Зам. №